Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani
III M
37762
h
2

M. 37762
h

37762. III. M. h.

~~38801~~, ad
37762

K. k. Studienbibliothek Laibach

Knjižnica
leposlovnih, političnih in socialnih spisov.
Izdajajo „Naši Zapiski“

II.

Dr. Janez Bleiweis in njegova doba.

Postanek in razvoj narodno-političnega programa Slovencev do razcepljenja v konservativno in liberalno stranko.

Spisal
dr. Dragotin Lončar.

Ponatisek iz „Bleiweisovega Zbornika“.

Cena 1 K.

V Ljubljani 1910.

Založnik: Konsorcij „Naših Zapiskov“.
Tiskal: Dragotin Hribar.

Knjižnica
leposlovnih, političnih in socialnih spisov
izhaja v nedoločenih obrokih

I. zvezek:

Politično življenje Slovencev.

Spisal dr. Dragotin Lončar.

Cena 60 vinarjev.

III, Sh, 37762, h

Kais. Kön. Hofbibliothek * LAIBACH *

038032103

Dr. Janez Bleiweis in njegova doba.

Postanek in razvoj narodno-političnega programa Slovencev do razcepljenja v konservativno in liberalno stranko.

Spisal **dr. Dragotin Lončar.**

Predgovor.

Spis „Politično življenje Slovencev“ (Ljubljana, 1906) ma informativen značaj. Z naslednjo monografijo pa skušam dodati analizo slovenske politike od Vodnikovih časov do smrti Bleiweisove (1797—1881).

Pošiljajoč ta spis v svet, se hvaležno spominjam vseh onih, ki so mi na ta ali oni način prišli na pomoč. Imenoma omenjam gospode: Janka Bleiweisa viteza Trsteniškega, ki mi je dal na razpolago korespondenco svojega deda; dr. Ivana Prijatelja, ki mi je dovolil uporabo svojih izpiskov iz Gajeve in Vrazove korespondence; končno dr. Josipa Vošnjaka, ki je izročil svojo korespondenco kranjskemu deželnemu muzeju z blagohotnim dovoljenjem, da je splošno pristopna. Nič manj pa nisem hvaležen gospodom Antonu Globočniku pl. Sorodolskemu, Petru Grasselliju, Franu Levcu, Josipu Stritarju in Luki Svetcu, katerih osebne podatke sem uporabljal kot dragocen vir sodobnikov.

Idrija, 1909.

I.

Slovenski narodni preporod.

1. Narodni preporod Slovencev je posledica idej prosvetljenosti in francoske revolucije. Kakor drugi Slovani, tako so se tudi Slovenci narodno prerodili pod vplivom francoske filozofije XVIII. stoletja, ki je povzročila dobo prosvetljenosti in velike revolucije v celi zapadni Evropi.

Francoska filozofija, odvisna od angleških mislecev XVII. stoletja, kritikuje in ruši dotlej veljavne cerkvene in državne razmere. Njene zahteve so: uničenje verskih predpravic, fevda-

lizma in absolutizma, uvedenje verske strpnosti, svobodno znanstvo, svobodna obrt in trgovina, sodelovanje naroda pri vladi ali ustavnost.

Doba prosvetljenosti izpolnjuje le nekatere teh zahtev, n. pr. ustanovitev ljudske šole in osebno osvobojenje tlačanov, ker so bili voditelji tega gibanja višji sloji, zlasti pruski kralj Friderik II., nemški cesar Jožef II. in ruska carica Katarina II. Pri nas sta pridobila v ljudski šoli skromno mesto slovenščini odlična tedanja pedagoga Kumerdej in Japelj.[1])

Na Francoskem so se navzeli novih idej srednji sloji in jih dovedli do zmage: osvobodil se je tretji stan, meščanstvo, gospodarsko in politično. Iz Francije se je potem razlilo to svobodomiselno gibanje kakor povodenj po ostali zapadni Evropi In ko so padle verske in dinastične, lokalne in stanovske predpravice, potem se je mogla roditi narodna ideja.

2. Prosvetljeni vladarji so na podlagi naukov francoske filozofije reformovali državo, naloga slovanskih in torej tudi slovenskih buditeljev je pa bila, da izvajajo iz njenih naukov posledice z ozirom na narode.[2]) Slovenci so poznali francosko filozofijo direktno in indirektno.

Prvi slovenski pesnik in časnikar Valentin Vodnik (1758—1819) stoji pod vplivom Žige barona Zoisa, ki je bil pristaš francoskih enciklopedistov in je poznal francoske razmere iz lastne izkušnje. Tedanje narodno delo se je gibalo zlasti v dvojni meri: v zgodovinski in jezikoslovni. S prvo je bilo treba vnemati zavest in ljubezen do lastnega naroda, drugo je pa bilo neizogiben pogoj za literarno delovanje. Zato vidimo, da je Vodnik poleg pesnika tudi zgodovinar in jezikoslovec, kakor večina narodnih buditeljev. Zois ga je pa obenem pridobil za to, da je začel izdajati tudi prvi slovenski časopis „Ljubljanske Novice“ (1797. do 1800.), v čemer je predhodnik Bleiweisov. To je bil za tedanje čase smel poizkus, presmel, ker so bile splošne razmere zelo neugodne, tembolj pa še položaj Slovencev. Ni moglo biti drugače, da je zanemarjenost in zaostalost, ki smo se v njej nahajali, onemogočila nadaljnje izdajanje lista.

Dočim so se bili doslej le posamezniki seznanili s francoskimi idejami, je postal ta direktni vpliv splošen, ko je zasedel Napoleon I. slovenske in hrvaško-srbske dežele ter jih združil v eno upravno celoto pod imenom „ilirske pokrajine“ z glavnim mestom Ljubljano (1809. do 1813.). Cela uprava je

[1]) Jos. Apih, Ustanovitev narodne šole na Slovenskem. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, I. del 1894, str. 253—317; II. del 1895, str. 146—233).

[2]) Razvoj slovanske misli opisuje pregledno in vsestransko dr. Zdeněk V. Tobolka v svoji monografiji „Slovanský sjezd v Praze roku 1848“. (Praga, 1901, I., str. 1—38).

bila urejena po francoskih zakonih, francoščina je bila drža vn jezik vseh podložnikov, nižje in višje šole so se preustrojile po francoskem vzoru in uvedle so se knjige, ki so bile v rabi pri Francozih.[1]) Odločilno za daljnji razvoj Slovencev je bilo to, da je pri tem francoska okupacija vpoštevala slovensko narodnost. Poleg dobre uprave se ni puščalo v nemar gojenje slovenskega jezika. Naredba cesarja Napoleona iz leta 1811. veli, da morajo biti uradniki rojeni Ilirci. Tudi slovenski narodno-politični program leta 1848. je osnovan na podlagi Napoleonove „Ilirije". Zaslug, ki so si jih pridobili Francozi za razvoj slovenske narodnosti, prav nič ne zmanjšuje dejstvo, da Napoleona pri snovanju „ilirskih pokrajin" niso vodili narodni oziri, marveč gospodarski in politični.[2])

Posredno so prišle francoske ideje k nam po Nemcih. Schiller, Goethe, Lessing, Kant in zlasti Herder so bili pristaši francoskih filozofov; od Nemcev so sprejemali te nauke Slovani, v prvi vrsti so čitali in razširjali Herderja, ki je s svojimi optimistnimi nazori o kulturi in življenju starih Slovanov budil slovansko zavest. Šafařík in Kollár sta bivala nekaj časa v Jeni, kjer je bilo središče nemške narodne misli. In Kollár je postal oče slovanske narodne misli pri severnih, kakor tudi pri južnih Slovanih.[3])

3. Slovani so posneli po Nemcih narodno misel. Videč svojo malost in nesamostojnost nasproti drugim narodnostim, zlasti Nemcem, so klicali po združenju slovanskih narodov. Kollár je izumel naslov: slovanska vzajemnost. Nastal je kulturni in politični panslavizem. Češki buditelji Dobrovský, Jungmann, Šafařík, Kollár so sanjali o skupni slovanski državi pod ruskim vodstvom, z enotnim slovanskim jezikom, ki bi bil seveda ruski. Rusija je bila up in cilj kot edina samostojna slovanska država. Pozneje se je politični panslavizem Šafařika in Kollárja zamenjal samo s kulturnim, literarnim panslavizmom. Šafařík sploh ni bil naklonjen politični praksi, Kollár pa tega ni mogel, čeprav bi bil hotel, ker niso bile prilike ugodne. Kollár je določil pojem literarne slovanske vzajemnosti, ki ji je bil predhodnik naš Kopitar, tako, da naj bi bila vsa slovanska plemena en narod, njih narečja naj bi se smatrala za en jezik in polagoma bi se približevali idealu vseslovanskega jezika. Kollárjevo delo so imenovali Stanko

[1]) I. Vrhovec, Francoska ljudska šola na Kranjskem. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1897, str. 147—161).

[2]) Dr. Jos. Gruden, Ob stoletnici Napoleonove Ilirije. (Čas, Ljubljana, 1909, zvezek 4. in 5., str. 145—154).

[3]) Kollárjevo življenje, učenje, delovanje in njegova dela je analizoval dr. M. Murko razven v českem in nemškem jeziku tudi v obširni slovensko pisani razpravi: Jan Kollár. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, I. del 1894, str. 62—137; II. del 1897, str. 162—224).

Vraz, Urban Jarnik, Anton Krempelj, Matija Majar „slovanski evangelij“. Glavni razširjevalec Kollárjevih idej na jugu je pa postal dr. Ljudevit Gaj, začetnik ilirizma.

4. Gajev ilirizem je bilo stremljenje, združiti vse južne Slovane v en narod z enim književnim jezikom. Proti madjarizaciji Hrvaške je iskal Gaj zaveznikov tam, kjer jih je bilo najprej najti: pri Srbih, Slovencih in Bolgarih. Tako je nastala jugoslovanska ideja, ki je blagodejno vplivala na slovenski narodni preporod. Zlasti koroški in štajerski Slovenci kot najbližji sosedje so se oklepali ilirizma, proslavljajoč Gaja in Stanka Vraza, ki je bil glavni njegov oznanovalec med Slovenci. Dr. Štefan Kočevar pravi o Gaju, da je on rešil Hrvate narodne smrti, in dostavlja: „Srečni mi, ki v tem času živimo na zemlji“. Vraza imenuje leta 1835. apostola, ki poslan od slovenskega duha razširja med Slovenci pravo vere. [1])

Prvi Kranjci te dobe, ki so se smatrali za Slovence in Slovane, so bili nekateri dijaki, ki so študirali v Karlovcu in pod vplivom ilirizma začeli širiti narodno misel. Glavno so to bili trije ljubljanski bogoslovci: Lovro Pintar, Anton Žakelj in zlasti Luka Jeran. [2]) Od njih se je navzel slovenskega narodnega duha tudi dr. Janez Bleiweis (1808—1881).

5. Dr. Bleiweis je živel 17 let v tujini (1826. do 1843.), na Dunaju, kjer se je pridno bavil z zdravniškimi vedami. S slovensko knjigo se ni pečal, tem manje s slovensko narodno mislijo; zato je mnogo pozabil, kar je prinesel s seboj znanja slovenščine izza svoje mlade dobe, ki jo je bil preživel na Slovenskem. V njegovi rodbini je vladala nemščina; saj je bil takrat slovenski jezik iztisnjen iz javnega in društvenega življenja, iz višjih šol in uradov, le na kmetih in v cerkvi se je ohranil, toda zelo popačen: ponemčen in poitaljančen. Bleiweisov oče, sestra, brat, mačeha, njegov strijc — vsi mu pišejo nemško. [3]) Postal je zaveden Slovenec v prvi vrsti po občevanju z Jeranom, ko je prišel v Ljubljano kot profesor na tedanjo medicinsko-kirurgično šolo in kot tajnik kmetijske družbe za Kranjsko. V letih 1843. do 1846. je večkrat poiskal Jerana v semenišču zaradi pojasnil v jezikovnem oziru. [4]) Jeran mu je bil sploh pomočnik, kar priznava dr. Bleiweis sam [5]), ko se mu je izročilo uredništvo tednika, ki ga je izdajala kranjska kmetijska družba po posredovanju nadvojvode Ivana: „Kme-

[1]) Korespondenca Vrazova, skrajšano citiram: *K. V.*

[2]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, K petdesetletnici slovenske narodne zavednosti. (Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, VIII. letnik, 1898, zv. 1, str. 1—15.)

[3]) Korespondenca Bleiweisova, skrajšano citiram: *K. B.*

[4]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

[5]) „Novice“, 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

tijske in rokodelske Novice" (pozneje gospodarske, obrtniške in narodne).

„Novice" so bile drugi slovenski časopis; prvi list, ki je prišel na svetlo dne 5. julija 1843. leta, se je tiskal v 500 iztiskih, a že v drugem četrtletju se je natisnilo 800 iztiskov.[1]) O Bleiweisu in sotrudnikih „Novic" piše Prešeren Vrazu 1843. leta, da so slovenščine napol zmožni in da njih članke prevaja Malavašič.[2]) Dr. Bleiweis sam pripoveduje, da je bil pri listu nastavljen Malavašič kot prevajalec, ker je bilo takrat še zelo malo slovenskih pisateljev in je bilo treba največ prevajati iz drugih jezikov.[3])

Matija Majar pozdravlja izdajanje „Novic" v pismu na Vraza z naslednjimi besedami: „Novice" so za nas v naših krajih (na Koroškem) prva stopinja, pa najpotrebnejša zato, ker nihče ne more storiti druge stopinje, ako ni storil prve. Prav je, da so se začele izdajati v bohoričici, od početka se mora početi in potem dalje. Ko mine pol leta, bi bilo dobro dati kakšen sestavek i v ilirskem pravopisu. Slog v teh „Novicah" je prav naroden, slovenski, razumljiv vsakemu i najprostejšemu in najučenejšemu se more dati za izgled, dasi se nahajajo tudi provincializmi in poleg tega i germanizmi. „Novice" bodo zbudile i nas Slovence, da se vzdramimo.[4]) Trdina pravi o „Novicah": „Urednik tega časnika ni gledal le na to, da bi imel kaj dopisov v svojem listu, ampak je tudi pazil, da so bili dopisi, če ne vselej izvrstni, pa vsaj taki, ki so se z dobro vestjo smeli ponuditi tudi bolj omikanim bralcem".[5])

„Novice" so bile središče in ognjišče, okrog katerega so se zbirali slovenski pisatelji, mnogim izmed njih so bile prva šola v pisanju; one so budile med narodom veselje do branja in s tem obenem slovensko zavednost.[6]) Zlasti so navduševale posvetnjake in duhovnike politične pesni, ki jih je priobčeval glavni pesnik „Novic", Ivan Vesel Koseski, s svojo bombastno-patetično obliko in fantastno-romantično snovjo. Predvsem omenjam slavnostno pesem „Slovenija" ob priliki prihoda cesarja Ferdinanda I. v Ljubljano 1844. leta, ki je prvikrat rabila izraz „Slovenija" v javnosti in zbudila posebno v mladini zanimanje za slovensko pesništvo.[7]) Kakor z „Novicami", tako

---

[1]) „Novice", 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

[2]) *K. V.* (Priobčil dr. Ivan Prijatelj v Zborniku Slovenske Matice, Ljubljana, 1902, str. 186.)

[3]) „Novice", 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

[4]) *K. V.*

[5]) „Ljubljanski Časnik", 78. štev. z dne 27. dec. 1850.

[6]) Fr. Levec, Dr. Janez Bleiweis. (Slovenske Večernice, Celovec, 35. zvezek, 1880, str. 3—23.)

[7]) Janez Trdina, Avtobiografska pisma. (Ljubljanski Zvon, 1905, str. 591 — 592.)

je širil dr. Bleiweis slovensko zavest tudi s prirejanjem javnih govorov in s slovenskimi pesnimi v ljubljanskem gledališču. [1])

Važno za nadaljnji razvoj slovenskega narodnega preporoda, zlasti v javnem življenju, je bilo to, da so se slovenski dijaki shajali na Dunaju z drugimi Slovani in se tu navzeli narodne ideje. Med Slovenci sta bila prešinjena narodnega duha posebno Peter Kozler in Matej Cigale; njima se je pridružil Anton Globočnik. Ko sta prva dva leta 1846. odšla, je ostal Globočnik sam; on je edini občeval z drugimi Slovani in jim pomagal prirejati slovanske zabave. [2]) Na Globočnika je kot dijaka v začetku 40. let narodno vplival Luka Jeran. [3]) Sredstvo za zbujanje narodne zavesti so bile v prvi vrsti zabave, plesi in koncerti ali besede. Jeran piše Vrazu leta 1845. o pojedini pri baronu Zoisu, kjer so samo slovensko govorili, in o slovanskem plesu na Dunaju, kjer sta dva Slovenca plesala „kolo“: Peter Kozler in Henrik Martinak, sin profesorja Martinaka. [4])

6. Kulturni in politični panslavizem, kakor sta ga zasnovala Šafařík in Kollár, je naletel na odpor še pred letom 1848. Proti Kollárjevi slovanski vzajemnosti je vodil opozicijo Havlíček, ki je bil sam v mladosti njen pristaš, potovanja po slovanskem svetu so ga pa prepričala o nasprotnem. Spoznal je, da Slovani niso en narod, da se ne more govoriti o slovanskem narodu, kakor tudi ne o germanskem itd. V avstrijskem cesarstvu je najlepša garancija za Čehe in za Ilire. Nemogoče je, da bi vsi Slovani kdaj imeli v literaturi en jezik. Havlíček je nasproti Kollárjevi slovanski vzajemnosti poudarjal najprej svojo narodnost, češ, bolje je, ako ljubimo manj ljudi, a te temeljito in gorko, nego pa vsakega nekoliko. Iz sanjarskega slovanstva, kakor ga je širil Kollár in njegova šola, je ustvaril Havlíček določno obliko, ki je bila zmožna plodonosnega življenja. Njegovi nazori so bili realnejši in so polagoma prodrli. Vzprejel jih je tudi Palacký. V znamenju teh idej se je vodila slovanska politika 1848. leta.

Pri nas na jugu je bil zlasti Matija Majar pristaš Kollárjevih idej, ki jih je skušal uresničiti v kulturnem in političnem oziru. Gaj sam je pa pisal leta 1837. uredništvu „Danice Ilirske“, da je Kollár velik kot poet, majhen kot zgodovinar in najmanjši kot politik. [5]) Tudi Vraz nastopa leta 1840.

---

[1]) „Novice“, 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

[2]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

[3]) Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908. — Pismo Jeranovo Globočniku z dne 30. nov. 1844. (Dr. Fr. Ilešič, Korespondence iz dobe našega preporoda, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4., str. 99.)

[4]) *K. V.*

[5]) Korespondenca Gajeva, skrajšano citiram *K. G.*

proti prestrastnemu apologetstvu Rusije.[1]) Najodličnejši nasprotnik Kollárjevega vseslovanstva, a obenem tudi ilirizma je bil — kakor znano — Prešeren, o čemer govorim v drugi zvezi.

In stališče Bleiweisovo?

Material, ki ga je imel dr. Bleiweis pred seboj, to je bila kmetska masa, zanemarjena in zaostala v vsakem oziru. Kar je bilo zavednih izobražencev, ti niso bili vsi edini, marveč razcepljeni na več strank, izmed katerih je druga drugo poskušala izpodriniti. Kaj je preostajalo Bleiweisu drugega, nego izkristalizovati ta kaos, ki ga je našel, dati mu določeno obliko in ž njim privesti neuko kmetsko maso v kulturno življenje. Kakšen je bil vendar položaj Slovencev v predmarčni dobi! Brez domačega plemstva, ki je pri drugih narodih igralo važno ulogo, brez slovenskega meščanstva; celo nižja duhovščina, ki je še najbolj čutila z narodom, t. j. s kmetom — tlačanom, na Koroškem in Štajerskem obično ni bila zmožna slovenščine niti za najnavadnejše molitve; po šolah in uradih je gospodovala tujščina; politična in cerkvena razcepljenost je podpirala separatistne težnje in morila narodno zavest; ni bilo skupnega imena, rabile so se tri različne pisave, vsaka po posebnem narečju; peščica izobražencev se je bojevala med seboj za vpliv in duhovniki — janzenisti so v zvezi z absolutistno vlado nasprotovali svobodnemu razvoju slovenskega slovstva: to je slika, ki nam jo nudi predmarčna doba....

Ako je hotel dr. Bleiweis pridobiti kmeta, priprostega človeka, za kulturo, uvesti ga v narodno življenje, potem se mu je moral bližati s tistim sredstvom, ki je bilo temu človeku najbližje in najbolj znano: s staro pisavo bohoričice in z jezikom, ki ga je narod govoril in razumel. Na tej realni podlagi, ki jo je ustvarila slovenska reformacija, je mogel solidno zidati dalje in brez krika in vika uvesti gajico ter obenem polagoma zliti različna slovenska narečja v književno slovenščino. Iz kaosa je bilo treba napraviti najprej diferenciacijo; le določeni, ami v sebi trdni deli morejo tvoriti življenja in napredka zmožno enoto in celoto. Macun[2]) piše Vrazu, da mu je Koseski dejal: „Kako bi se mi pridružili onim ne vem katerim Ilirom, ki v vseh svojih delih niti ne vedo, kdo in kaj smo mi, ki v svoj slovar niso vzeli niti ene besedice, ki ne bi se nahajala v krajih ali knjigah ilirskih, ki se nas ne spominjajo razven takrat, kadar nas je jim treba?“ Macun dostavlja, da je istina, kar je rekel nekoč pozneje Koseski: „Sedaj se ni treba združiti in

[1]) *K. V.*
[2]) *K. V.*

ni koristno, ker bi na ta način zaostalo naše ljudstvo; treba ga je tu izobraziti, potem se more dovesti k ilirizmu".[1])

Dr. Bleiweis sicer ni vedno nastopal povsem trdno in je semtertja omahoval, čemur se pa ni čuditi, ako imamo pred očmi celotni položaj. Vpliv Kollárjevih idej, ki so se pri nas širile pod firmo ilirizma, je bil premogočen in stanje Slovencev preobupno, da bi se ne bil dr. Bleiweis časih nekoliko zaustavil. Misli o vseslovanskem jeziku se popolnoma tudi on ni mogel iznebiti.[2]) Toda najprej je bilo treba podreti doma provincialne predsodke, zamenjati zemljepisno-lokalna imena s skupnim narodopisnim imenom „Slovenec" in zbrati raztresene kose za nadaljnje smotreno delo.

Matija Majar[3]) je leta 1845. pisal Vrazu, da nam je treba resnih znanosti in ne samo pesmi, romanov. „Ako se vse natanko premisli, pravi v drugem pismu istega leta, ni nobena taka škoda, da se ni dovolila Slomšeku ustanovitev društva za izdajanje knjig, ker je bila ta družba namenjena izdajati samo molitvenike in knjižice za premije; za to nam pa ni treba nobene družbe".[4]) In v soglasju z Majarjevim nazorom so imele ravno „Novice" v prvi vrsti namen, da povzdignejo kmetijstvo in rokodelstvo. Ubrale so praktične strune, ker so bile kot redno izhajajoč časopis gospodarskega značaja, ki je prinašal pouk v vsakdanjih potrebah priprostega človeka, najbolj uspešno sredstvo, da se vzdramijo širše plasti. Vpliv Bleiweisa na to, da je imel časopis takoj izprva to praktično smer, nekateri precenjujejo, n. pr. dr. Šulek.[5]) Dr. Bleiweis sam pripoveduje, da je bil takrat na Dunaju, ko so se „Novice"

[1]) Sam Stanko Vraz je pisal Prešernu 1838. leta: „Ich bin der Meinung, daß die Kroaten sehr Unrecht haben, wenn sie das Visier so hoch öffnen und auf uns halbe Nordsöhne wie auf Samaritaner herabblicken; glaube jedoch fest, daß bald solide Kentnisse an die Stelle ihres jetzt bloß durch den hohen Grad der Begeisterung für das Wohl ihrer Nation zusammengehaltenen Wissens und Wirkens treten werden. Diese Zeit wird gewiß kommen; und da werden sie, wenn wir ihnen mit erhärteten Gründen begegnen, ihre Saiten herabstimmen. Übrigens lassen wir ihnen in Hinsicht der Geringschätzung, wenn wir unsere Nieren aufrichtig prüfen, nichts geschenkt". In gotovo je tudi to značilno za tedanjo dobo, da se je dr. Gaj leta 1838. branil prevzeti tisk Korytkovih na Kranjskem nabranih pesni in ga prosil, naj za vselej pri miru pusti njega in vse druge zagrebške slaviste, ker se je bal, da bi občevanje ž njim kot pregnanim Poljakom utegnilo navaliti na njega in druge sum nelojalnosti! (Dr. Janez Bleiweis, Literarna zapuščina doktorja Franceta Prešerna, Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1875, str. 168, 173 in 174.)

[2]) Dr. Janko Lokar, Stališče Bleiweisovih „Novic" glede književnega zedinjenja Slovanov. (Izvestje c. kr. II. drž. gimn. v Ljubljani 1906./1907., str. 1—35.)

[3]) *K. V.*

[4]) *K. V.*

[5]) Dr. Bogoslav Šulek, Dr. Ivan Bleiweis Trsteniški. Nekrolog. V Zagrebu 1882.

s posredovanjem nadvojvode Ivana ustanavljale, da je delal začetne priprave dr. Orel in nabral mnogo gradiva za prvi začetek.[1]) Vsekako pa kažejo isto mišljenje naslednje besede Bleiweisove, ki jih je govoril na občnem zboru „Slovenskega društva“ v Ljubljani dne 22. novembra leta 1848: „Najprva, najsilnejša potreba je omikanje našega prostega ljudstva in najsvetejša skrb vseh omikanih Slovencev naj bo: pomagati prostemu, dolgo zanemarjenemu ljudstvu iz temin nevednosti na luč omikanosti. Molitvene in pobožne knjige ter pesni: to je bilo skoro vse slovstvo prejšnjih časov — ali to je vse premalo za otesanje prostega ljudstva!“ [2]) In da je način, kako je dr. Bleiweis pri urejevanju postopal glede pisave in jezika, bil pravi, o tem nas prepričuje ne samo uspeh, ki ga je dosegel, marveč tudi namen, ki so ga imele „Novice“, in razmere, v katerih so nastale in delovale.

Ilirizem se ni mogel uresničiti, toda zato njegov pomen ni nič manjši. Ne smemo sedanjosti z rekriminacijami prenašati v preteklost: iz danih pogojev je treba razlagati in uvaževati vsako takšno gibanje. Ilirizem je bil kulturno sredstvo, ki se je ž njim oblikovala brezlika slovenska kmetska masa in po njem dospevala do narodne zavesti. Kdor misli, da je mogel storiti še kaj več, ta prezira temeljni socialni zakon asociacije in diferenciacije, ki mu je razvoj človeške družbe, torej tudi vsakega naroda, prav tako podvržen, kakor priroda svojim prirodnim zakonom.

II.

Leto 1848.[3])

7. Svobodomiselno gibanje zapadne Evrope se ni zaustavilo pred Avstrijo, kljub Metternichovi absolutistni politiki. Februarska revolucija v Parizu in proklamacija druge francoske republike je dala povod k marčevi revoluciji. Liberalni pokret v Franciji, Italiji in Nemčiji je pazno motril Ludovik Košut in je hotel mednarodni položaj izrabiti v prid Ogerske. Že 2. marca 1848. je obenem zahteval ustavno svobodo za vse avstrijske narode. Na Dunaju je zlasti profesor veroznanstva, dr. Anton Füster, navduševal mladino za politično prebu-

[1]) „Novice“, 28. štev. z dne 15. jul. 1863.

[2]) „Novice“, 49. štev. z dne 6. dec. 1848.

[3]) Jos. Apih, Slovenci in 1848. leto. V Ljubljani 1888. — Jos. Apih-Die Slovenen und die Märzbewegung von 1848; Die slovenische Bewegung im Frühjahre und Vorsommer 1848; Die Slovenen und der konstisuirende Reichstag 1848/49; Die Slovenen und das österreichische Verfas, tungswerk von 1848/49. (Helfertov Österreichisches Jahrbuch, Dunaj 1890, s4. letnik, str. 79—106; 1892, 16. letnik, str. 173—208; 1894, 18. letnik, 1tr. 15—35; 1896, 20. letnik, str. 119—154.)

jenje. Bil je rojen Slovenec, ki je okoli leta 1830. kot tedanji stolni kaplan ljubljanski pripadal Čopovemu in Prešernovemu krogu[1]). Pozneje je prestopil v nemški tabor, češ, da se ima vse zahvaliti le nemški izobrazbi, v kateri je bil vzgojen.[2]) O Füsterju pripoveduje Andrej Marušič, ki je bil v Gorici njegov učenec, da je bral in znal veliko, da pa je bil bolj leposlovec nego bogoslovec. Govornik je bil izvrsten, če sodimo po lepem jeziku in deklamaciji. Njegova zunanjost je bila prikupljiva. Značilno za njegovo naziranje so besede, ki jih je izgovoril 1847. leta, ko so mu ob imenovanju za vseučiliškega profesorja na Dunaju čestitali učenci modroslovnega učilišča v Gorici: „Ja, ich versichere Sie, meine Herren, daß mich die Ernennung für Wien mehr freut, als wenn mir der Papst den Kardinalshut geschickt hätte.“[3])

Ustavne svoboščine so bile skupne vsem avstrijskim narodom. Veselje nad priborjeno, s človeško krvjo poplačano ustavo je za hip izbrisalo vsa nasprotstva: narodi so v bratovskem objemu vriskali, iznebivši se absolutistnega jarma. To liberalno gibanje se je pa kmalu začelo izpreminjati v narodno. Dočim je bil v drugih državah svobodomiseln pokret le političnega značaja, je postal pri tako mnogojezični državi kakor je Avstrija tudi naroden: boj med narodnimi in političnimi interesi je bil že leta 1848. in je še dandanes življensko vprašanje naše države. Vsak narod je prihajal s svojimi zahtevami, ki so si med seboj nasprotovale.

Leto 1848. je postavilo avstrijsko državo pred vprašanje: Kako urediti razmerje posameznih narodov med seboj, da bo mir in zadovoljnost na znotraj in na zunaj? Ustavna svoboda je zanetila iskro, ki je za absolutizma tlela na skrivnem kljub vsemu dušenju, pričakujoč prilike, da se vžge: narodnostno načelo; na podlagi tega načela naj se v bodoče snujejo države. To je bila ona revolucionarna misel, ki je zahtevala za svoje uresničenje mnogo žrtev. V njenem imenu so nastopali t. zv. zgodovinski narodi: Nemci, Italijani, Poljaki in Madjari. Svobodna in zedinjena Nemčija, Italija, Poljska in Ogrska je bilo geslo teh narodov, ki so porabljali narodno načelo za svoje politično edinstvo in svobodo, ko jih je zgodovinski razvoj postavil za dediče padlega absolutizma.

Kakor so si mislili Nemci zedinjeno Nemčijo in jo hoteli doseči, moramo reči, da so bili njih nazori nejasni, protislovni, z realnimi razmerami ne računajoči, zato tudi neizvedljivi.[4])

[1]) Fr. Levec, Odlični pesniki in pisatelji slovenski. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 131.)

[2]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

[3]) Andrej Marušič, Moja doba in podoba. (Gorica, 1898, str. 32.)

[4]) Dr Maximilian Bach, Geschichte der Wiener Revolution im Jahre 1848. (Dunaj, 1898, str. 496 in naslednje.)

Nemško meščanstvo je zahtevalo kot svojo programsko točko zedinjeno Nemčijo, ki je spadala v politični inventar nemškega liberalizma prav tako, kakor ustava in njene svoboščine. Pri tem bi si bili morali biti avstrijski Nemci najprej na jasnem, kakšna bodi nova ustavna Avstrija, kajti to je bilo zelo važno za nemško edinstvo. Gotovo je, da vseh avstrijskih dežel niso nameravali pridružiti Nemčiji, ampak samo tiste, ki so spadale k nemški zvezi. Taka združitev bi pa ne obetala obstanka, ker bi bil samo del Avstrije zedinjen z Nemčijo, a drugi in sicer večji del zunaj nje.

Kako površna je bila nemška politika, nam najbolje kaže postopanje s Slovani. Prvič so bili Nemci slepi za narodnopolitične razmere na Ogrskem; drugič so kratkomalo prezirali fakt, da so prebivalci v nekdanjih zveznih deželah izvečíne Slovani, ki se ne bodo dali mirno pridružiti Nemčiji, zlasti še, ko vidijo, kako se upirajo madjarizaciji nemadjarske narodnosti na Ogrskem. Nemci so si pa domišljali, da so vse te težkoče že odstranili s tem, ako jih niso uvaževali. Sicer si niso bili na jasnem niti glede tega, kakšno bodi nemško edinstvo: ali zvezna država ali sodržavje? V prvem slučaju bi bila morala Avstrija nekoliko popustiti od svoje neodvisnosti. Nemci so pač zahtevali nemško edinstvo, toda ne na pr. pristopa k nemški carinski zvezi, ker bi tega ne vzdržala avstrijska industrija: tako so tožili nemški fabrikantje. Nemško edinstvo poleg neodvisne Avstrije in varstvene carine — to je bil nekako politični ideal poprečnega dunajskega liberalizma 1848. leta! Sam grof Anton Auersperg (pesnik Anastazij Grün), ki je bil med odličnimi nemškimi politiki, ni vedel dati točnega odgovora glede zedinjene Nemčije: Tudi zvezna država lahko oboli na istih boleznih, na katerih hira dosedanje nemško sodržavje; nasprotno je pa sodržavje mogoče, ako ima vsa poroštva za politično moč in edinstvo Nemčije. Zvezna država ali sodržavje pomenja le višjo ali nižjo stopinjo združenja z Nemčijo. Dasi si želi kar najbolj tesnega zedinjenja in bi bil zato naklonjen zvezni državi, vendar se neče vezati, ako bi se prenaglo izrekel za to ali ono načelo, marveč hoče počakati debate v Frankfurtu, da si more na podlagi določenih osnov svoje mnenje po možnosti popraviti in utrditi. Tako je sodil grof Anton Auersperg.[1])

8. Slovansko politiko leta 1848. je vodil Palacký.[2]) Čehi so bili med vsemi Slovani narodno najbolj zavedni in

[1]) Anton Graf Auersperg, Antwort auf das Offene Sendschreiben des Vereines „Slovenija“ in Wien. Gradec, 6. maja 1848.

[2]) O Palackem kot politiku in zgodovinarju imamo slovenski pisano razpravo Fr. Šukljeta: Franc Palacký (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1877 str. 1—64) in članek dr. Ivana Žmavca: Palackega filozofija povesti in politika. (Ljubljanski Zvon, 1899, str. 438—444 in 487—495.)

kulturno najbolj razviti, zato jim je naravno pripadalo vodstvo nad drugimi. Palacký je bil pristaš prirodnega prava, na čigar podlagi je osnovana ideja o enakopravnosti narodov. Dasi je bil, kar se tiče prirodnega prava v narodnem vprašanju, Kollár njegov učitelj, stoji Palacký, kakor tudi Havlíček, na konkretnejšem stališču, ker je slovansko idejo Kollárjevo formuloval kot češko narodno idejo.[1])

Da se uresniči narodna enakopravnost, je bilo treba boja proti ruskemu absolutizmu, ki ga je evropska demokratija po uvedbi ustave v zapadnih državah smatrala za najbolj nevarnega sovražnika svobodi narodov. V interesu evropske demokratije je bilo, da se ruski absolutizem kolikor mogoče omeji. Gotovo je značilno, da je v tem vprašanju sodil Palacký, zastopnik demokratičnega meščanstva, ravno tako, kakor zastopnika socialistnega proletariata, Marx in Engels. Čisto določno je povedal svoje mnenje v znanem pismu, ki ga je poslal dne 11. aprila 1848. odboru petdesetorice v Frankfurt. Odklonil je udeležbo kot Nenemec z utemeljevanjem, da hoče zedinjena Nemčija samostojnost Avstrije oslabiti in onemogočiti, da pa mora ostati Avstrija močna trdnjava zoper pretečo rusko univerzalno monarhijo, ki bi bila nepregledno in neizrekljivo zlo, nesreča brez mere in konca, ki bi je on, dasi Slovan z dušo in s telesom, v interesu človečnosti zato nič manj globoko ne obžaloval, čeprav bi bila slovanska··· „Ker pa pri vsi gorki ljubezni do svojega naroda stavljam interese človečnosti in znanosti od nekdaj še nad narodnost, zato že sama možnost ruske univerzalne monarhije nima nobenega odločnejšega protivnika in nasprotnika od mene; ne zato, ker bi bila ta monarhija ruska, marveč zato, ker bi bila univerzalna···· V istini, ako bi že zdavnaj ne bilo avstrijske države, bi se morali kar najhitrejše potruditi v interesu Evrope, v interesu človečnosti same, da se ustvari.“[2])

Univerzalno rusko monarhijo je skušal preprečiti Palacký s tem, da je med Nemčijo in Rusijo uvrstil Avstrijo kot zvezo enakopravnih narodov. Na ta način je določil Avstriji njeno življensko upravičenost in nalogo. Zaradi tega je ravnal popolnoma dosledno, ako je zagovarjal federacijo ali unijo avstrijskih narodov: zgodovinske dežele se nadomeste z narodnimi ozemlji. Postal je oče narodno-teritorialnega načela, ki ga je zastopal v ustavnem odseku državnega zbora na Dunaju in Kromerižu — brez uspeha. Čehi sami niso bili vsi

[1]) T. G. Masaryk, Česká otázka. (Praga, 1895, str. 87 in naslednje.)

[2]) Celotno pismo je priobčeno v Palackega spisu, „Idea státu Rakouského“. (Praga, 1865, str. 69—75.) in v spisu „Radhost“ (Praga, 1873, III. del, str. 10—17.).

njegovega mnenja.[1]) Slovanski shod v Pragi[2]) kot najznačilnejši pojav slovanske politike se je vršil pod vodstvom Palackega in jasno pokazal, da ni slovanskega naroda v smislu Kollárjeve ideologije, marveč, da je več narodov z različnimi interesi. Kongres se je izrekel proti političnemu panslavizmu.

Slovak Ljudevit Štúr, ki ga je podpiral zlasti Havlíček, je bil za to, da se ne govori preveč o ohranitvi Avstrije. „Naš cilj je, da ohranimo sebe. Najprej moramo služiti sebi, potem drugim. Ako pade Avstrija, ne pademo mi. Predvsem je treba premagati vpliv Madjarov. Ne govorimo, da hočemo ohraniti Avstrijo, niti da snujemo avstrijsko-slovansko državo. To nas pripravi ob vse simpatije evropskih narodov···“ Havlíček je bil tudi tega mnenja in obenem poudarjal, da je želja Poljakov po samostojnosti upravičena, samo sredstvo se mu ni zdelo pravo; on je bil za diplomatično pot, ki naj vede Poljake do cilja. Ravno zaradi tega, ker so bili Poljaki prijatelji Madjarov, s katerih pomočjo so upali, da dobe svojo samostojnost, bi bili morali priti navskriž z drugimi Slovani, da se ni izpremenil prvotni program shoda. Tudi Slovaki se niso hoteli popolnoma odtrgati od Ogrske, dokler niso dovolj močni in pripravljeni za boj. Niti idejno niso imeli dovolj pripravljenih tal, da bi se bili mogli javno postaviti proti Madjarom in zahtevati takojšnjo ločitev, kakor so to hoteli Jugoslovani. Da, Slovaki so se naravnost bali združenja s Čehi na podlagi narodnostnega načela in niso zahtevali niti združenja z deželami češke krone, ko se je bila večina v češkoslovanski sekciji izrekla za zgodovinsko načelo in proti temu, da bi se države ustvarjale po narodopisnih mejah. Za Slovake je bilo vedno odločilno vprašanje, kaj poreko Madjari; zato so se zadovoljili z zahtevo, da bi bili obe narodnosti, madjarska in slovaška, enakopravni. Kongres se je izrekel, da bodi Avstrija zveza enakopravnih narodov, toda v podrobnostih se ni zedinil; govorilo se je na pr. celó o „češkem in moravskem narodu“, ki si naj zagotovita vzajemno občansko svobodo in narodno enakost···

Značilen je predlog, ki ga je dne 4. junija 1848. leta stavil dr. Václav Červinka, naj se vrše pogajanja z Benečani in Lombardijci. V utemeljevanju svojega predloga pravi dr. Červinka: „Lombardijsko-beneški narod se bori za svojo svobodo, a na tisoče naših bratov se bojuje tam proti njim.“ Slovanski shod je šel na dnevni red preko tega predloga!

---

[1]) Dr. Zdeněk V. Tobolka, Politika Slovanského klubu v Kroměříž r. 1848—1849. (Slovanský Přehled, Praga, VIII. letnik, 1906, 5. zv., str 199—206, 6. zv. str. 263—271.)

[2]) Dr. Zd. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. (Prag 1901, III., str. 95—166.)

9. Leto 1848. je rodilo tudi slovenski narodno-politični program. Marčeva revolucija je odstranila absolutizem in fevdalizem ter dala posameznikom osebno svobodo in državljanske pravice, ki jih je bilo treba razširiti i na narod kot celoto. Slovenci smo politično nadaljevali, kar smo kulturno tako uspešno začeli s pomočjo ilirizma. Bili smo jezikovno združeni, daljši korak je bil sedaj ta, da si priborimo politične pravice kot narod, to je, da si ustavne svoboščine prikrojimo tako, kakor to prija našim narodnim potrebam in zahtevam. Rodila se je misel o „Zedinjeni Sloveniji“ kot združenju vseh pokrajin, v katerih bivajo Slovenci, v administrativno-politično skupino s postavodajalnim zborom v Ljubljani.

„Zedinjena Slovenija“ se je spočela v Napoleonovi „Iliriji“. Izza te dobe, ko je Napoleon združil skoro vse slovenske dežele (razen Štajerske) v eno skupino, ta misel ni zaspala; saj je tudi avstrijski cesar Franc I. spojil Kranjsko, Koroško in Primorsko v „Ilirsko kraljestvo“ (1816. do 1849.). Ob tej misli so se navduševali slovenski buditelji in leta 1848. upali, da je napočila doba za njeno uresničenje. Matija Majar je prvi v „Novicah“ dne 29. marca 1848. priobčil oklic, naj slovenski poslanci na Dunaju zahtevajo, „da nam bode svobodno v Sloveniji, kadarkoli hočemo in kakor hočemo, uvesti po malem v šole in pisarne naš slovenski jezik[1]).“ Istega dne je 44 dunajskih Slovencev (med njimi so bili na pr. Dežman, Dimitz, dr. Dolenec, dr. Füster, profesor Jenko, dr. Martinak, dr. Miklošič, Toman, dr. Zupanec) podpisalo adreso kranjskim stanovom, v kateri prosijo, naj se zavaruje slovenska narodnost na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Slovenska mladina na Dunaju je delala za „Slovenijo“ z vso močjo; posebno dva moža sta se je oklenila: Anton Globočnik in Peter Kozler.

Globočnik se je že v začetku 40. let pod Jeranovim vplivom navduševal za njo in je kot tajnik dunajskega društva „Slovenije“ napisal v imenu na Dunaj došlih hrvaških in čeških deputacij poziv na Slovence, v katerem izreka to poglavitno točko slovenskega narodnega programa (5. aprila 1848.).[2]) Kozler je pa izdal brošuro o tem vprašanju,[3]) v kateri želi, da bi se tudi beneški in ogrski Slovenci združili z ostalimi svojimi rojaki, kar sta zagovarjala i Matija Majar[4]) in Oroslav Caf. Da je bil Kozler med glavnimi zagovorniki

[1]) „Novice“, 13. štev. z dne 29. marca 1848.

[2]) Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908.

[3]) Peter Kozler, Das Programm der Linken des österrischen Reichstages mit Rücksicht auf Slovenisch- und Italienisch-Österreich. Dunaj 1849.

[4]) „Slovenija“, 16. štev. z dne 25. avgusta 1848.

„Zedinjene Slovenije“, priča tudi to, ker je izdelal celó zemljevid, ki je predočeval zemljepisno razširjenost slovenskega naroda. Načrt tega dela si je moral brezdvomno že zgodaj narediti, ker mu je bilo treba veliko preiskovati in povpraševati. Dr. Bleiweis je zagovarjal to programatično točko v slovesni avdijenciji pri nadvojvodi Ivanu na prigovarjanje dunajskih rojakov. Globočnik in Kozler sta tudi izbrala na podlagi kranjskega deželnega grba kot slovenski znak barve: belo-modro-rdečo.[1])

Slovenska narodna politika se je vodila leta 1848. glavno iz Dunaja in iz Gradca, a ne toliko iz Ljubljane. Trdina pripoveduje, da je v Ljubljani vladala tolika politična nevednost, da je po splošnem mnenju poznal v vsem mestu edini dr. Ahačič bistvo in pomen ustavnega življenja.[2]) Na Dunaju in v Gradcu sta se bili osnovali društvi „Slovenija“, ki sta se potegovali z vso vnemo za slovenski narodni program. Dunajski „Sloveniji“ je bil predsednik dr. Miklošič, graški je bil pa predsednik in duševni vodja dr. Muršec, poleg njega je bil posebno delaven dr. Kranjec. V prvih vrstah tedanjega narodnega gibanja v Gradcu je stal tudi Radoslav Razlag.[3])

V Celju je nastalo, najbrže po prizadevanju Vincenca Gurnika, „Društvo za gojenje sporazumljenja med Nemci in Slovenci“, da bi nastopalo proti vsem ekstremnostim. Bilo je mrtvorojeno dete. V Celovcu je delal za narodni program Andrej Einspieler v „Slovenskem društvu“, ki pa ni moglo krepko napredovati zaradi narodne brezbrižnosti in nemškega nasprotstva. Enako revna je bila goriška „Slovanska čitalnica“, kjer je bil najdelavnejši ud Doljak. V Trstu je bilo „Slovansko društvo“, ki je štelo veliko udov in nastopalo zlasti proti Italijanom. Prvi predsednik je bil Ivan Vesel-Koseski, ki pa ni imel dovolj vpliva; v društvu so se uveljavljali sklepi, ki se ž njimi ni mogel strinjati.[4])

„Ljubljansko slovensko društvo“ je bilo izprva literarno; kranjski stanovi so zahtevali od vlade, naj svari duhovščino in uradništvo pred društvom, ako prekorači meje „harmloser Liebhaberei für die Landessprache“. Sila razmer je potegnila društvo v politično življenje. Njegov predsednik dr. Bleiweis je določil društveni namen: „Sovražniki Nemcev nočemo nikakor biti, tudi ne moremo želeti, da bi se nemški jezik pregnal iz vseh naših šol, mi samo to tirjamo, da se uvede tudi

---

[1]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.

[2]) Janez Trdina, l. c. str. 717.

[3]) Dr. K. Glaser, Božidar Raič. (Letopis Matice Slovenske, Ljubljana, 1888, str. 4.)

[4]) Pismo Koseskega z dne 2. novembra 1848. *KB.*

naš slovenski jezik v šole, urade in v vsakdanje življenje."[1]) Najbolj vneto je branil društveni namen dr. Martinak.

Dr. Bleiweis leta 1848. ni stal tako v ospredju slovenske politike, kakor pozneje. V pripravljalnem odboru „Slovenskega društva" nahajamo dr. Martinaka kot predsednika, Ivana Bučarja in Fr. Malavašiča kot tajnika (drugi odborniki so bili Höffern, dr. Hradecky, Kersnik in Jeriša), a Bleiweisa še ni med njimi.[2]) Slomšek svetuje Bleiweisu, naj bo oče svojim mladim tovarišem; kjer je on, tam se ni bati prekucij,[3]) O Ljubljani se sploh toži (Caf, Cigale, Einspieler), da je nedelavna in pohlevna.[4]) Neki odbornik „Slovenskega društva" piše: „Bili smo mirni in trezni ter smo pričakovali tiho boljših časov in, ako bi nam bila vlada vsilila popolno enakopravnost, bi bili najbolj prestrašeni mi, ker ni bilo slovarjev in ni nihče znal slovenščine." A še to politično delovanje, kolikor ga je bilo, ni bilo nekaterim všeč. Matija Vrtovec na pr. piše Bleiweisu, da bi bilo „Slovensko društvo" morda bolje opravilo, ko bi se ne bilo celo nič vtikalo v „zmešnjavo".[5])

Slovenci niso bili edini glede svojega narodnega programa. Nedostajalo je narodne zavesti in politične izobrazbe. V provizoričnem deželnem zboru koroškem in štajerskem se je v § 1. nove deželne ustave sprejela določba, da sta vojvodini nerazdružljivi, a Slovenci temu niso ugovarjali. Cesar je bil koroški deputaciji dal odgovor, da vlada ne bode trpela „separatistnih nakan", to je slovenskih. Porajale so se take absurdnosti, kakor neki poziv, ki pravi: „Mi hočemo sicer tudi z našimi sosedi Slovenci in Hrvati biti prijatelji, ostati pa Kranjci!" Gurnik, ki je bil prvak štajerskih slovenskih deželnozborskih poslancev, toda premehak in neodločen človek, je razlagal, zakaj se je v štajerskem deželnem zboru soglasno sklenilo, naj ostane štajerska vojvodina nerazdeljena in edina: 1. Doslej smo bili veliko stoletij združeni z nemškimi brati in in smo uživali isto usodo. Tako smose navadili te zveze, da bi nam bila ločitev gotovo težka. 2. Nemški Štajerci nas imajo za prijatelje in se smemo nanje zanašati. 3. Kupčijstvo bi zastalo, s čimer bi bil oškodovan denarni promet in deželno imetje. 4. Štajersko deželno imetje se ne da razdeliti, ker ne bi mogli najti pravičnega razmerja in ker bi tisti, ki bi se svojevoljno odcepili, po pravici ne imeli na imetju nobenega de-

[1]) „Novice", 26. štev. z dne 28. junija 1848.

[2]) Nemški oklic „Der slovenische Verein zu Laibach" z dne 26. aprila 1848.

[3]) Slomšekovo pismo z dne 8. dec. 1848. *KB.*

[4]) Dr. Fran Ilešič, Korespondenca dr. Jos. Muršca. (Zbornik Slovenske Matice, Ljubljana, 1905, str. 27, 93 in 97.)

[5]) Vrtovčevo pismo z dne 16. 1848. dec. *KB.*

leža.[1]) Nasprotoval mu je dr. Kranjec.[2]) Celo Slomšek, ki je sam deloval za ločitev Spodnje Štajerske od Sekovske škofije, se je izrekel i zoper Frankfurt i zoper zvezo s Hrvati ter je tudi javno grajal, da so se mnogi duhovniki udeleževal agitacije za „Zedinjeno Slovenijo". Med odličnimi Slovenci na Štajerskem in Koroškem so nekateri goreli za „Slovenijo" kot upravni organizem, namenjen za čisto narodne interese, na pr. šolstvo. Koseski sicer ne dvomi, da se slovenska zahteva uresniči, toda v daljni bodočnosti. Sedaj pa ni možno napraviti kaj odločilnega za „Slovenijo". Te želje niso splošne in slovenska zrelost je še veliko vprašanje. Inteligencija v Istri neče ničesar slišati o Kranjski, Trst tudi ne, najbrže Gorica tudi ne.[3]) V ustavnem odseku je prvi predložil dr. Kavčič načrt za razdelitev Avstrije po narodnostih, ki je bil pa zmes zgodovinskega in narodnega načela: njegova „Slovenija" bi obsegala slovenski del Štajerskega, Kranjsko in slovensko Primorje brez koroških Slovencev. Za Kavčičev načrt se je izjavil tudi dr. Kranjec, dasi ni soglašal ž njim popolnoma, Gorjup je bil pa izprva za ohranitev starih kronovin, a je pozneje opustil to stališče.

Kar se tiče zveze s Hrvati in Srbi, sta jo vneto zagovarjala koroška politika Matija Majar[4]) in Andrej Einspieler[5]); uredništvo „Slovenije" je pripomnilo, da je govor le o prostovoljnem pridruženju na postavnem potu. Matija Majar je obenem širil vseslovanski program, po katerem se naj vsi avstrijski Slovani spoznajo za eden narod[6]); vsako slovansko pleme naj ima „svoj domači shod s svojim poglavarjem, vsa slovanska plemena skupaj pa naj imajo slovanski zbor z vseslovanskim upravništvom kot eden slovanski narod."[7]) Slovanska plemena v Avstriji so mu Slovenci, Hrvatje, Srbi, Čehi, Moravani, Slovaki, Poljaki in Rusini, vsi so si med seboj popolnoma enaki.[8]) To je bila ideologija Kollárjeva brez realnega temelja.

Dunajska „Slovenija" se je pač krepko potegovala za združenje vseh Slovencev v eno upravno celoto, toda bližja zveza s Hrvati je bila nameravana le za slučaj, ako bi se uresničil nemški frankfurtski program. Graška „Slovenija" je nasprotno zahtevala, naj se promet s Hrvati olajša s tem, da

[1]) „Celjske Slovenske Novine", 15. štev. z dne 3 oktobra 1848.
[2]) „Celjske Slovenske Novine", 26. štev. z dne 20. dec. 1848.
[3]) Pismo Koseskega z dne 11. oktobra 1849. *KB.*
[4]) „Slovenija", 16 štev. z dne 25. avg. 1848.
[5]) „Slovenija", 36. štev. z dne 4. maja 1849.
[6]) „Slovenija", 16. štev. z dne 25. avg. 1848.
[7]) „Slovenija", 51. št. z dne 26. dec. 1848.
[8]) *KV.* (Priobčil dr. Fr. Ilešič v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4. str. 106.)

se odpravi carinska meja in oba naroda naj se tesneje združita po skupnosti višjega šolstva. Za tesno zvezo s Hrvati je deloval dr. Muršec in pa Oroslav Caf, ki je v njej videl spas Slovencev, kakor je pisal dne 27. maja 1848. leta odboru za prireditev slovanskega shoda v Pragi.[1] Dr. Martinak je bil zopet proti temu, češ, da bi se pri zvezi s Hrvati morala slovenska narodnost udati sosednji, močnejši ilirski narodnosti.[2] Proti temu je bil — kakor rečeno — tudi Slomšek. Ivan Macun se je pa potegoval za uvedenje hrvaško-srbskega jezika v šole in urade po Slovenskem, ker se mu je misel, da bi kdaj cvetlo slovensko slovstvo, zdela prevarljiva; zato se je je treba pravočasno braniti.[3] Govorilo se je tudi o ustanovitvi jugoslovanskega vseučilišča v Zagrebu.[4]

Velik del slovenskih izobražencev je bil nasprotnik slovenskim naporom; mnogi so bili narodno mlačni in polni različnih predsodkov, le malo je bilo zavednih Slovencev. „Slovenija“ toži: „Slovenski domorodci delajo vse brez osnove in dogovora, onih pa, ki kaj delajo, koliko jih imamo? Politikarji ex professo, učeni juristi, advokati, višji uradniki — vsa ta truma javnosti in mogočnega vpliva se odteguje javnemu življenju in pušča nemočnim mladičem sveti boj...“[5]

Kaj naj rečemo o preprostem ljudstvu? Stokajoč pod jarmom podložništva, je bilo čisto naravno glavno njegovo prizadevanje to, da se reši tlake in desetine, da se osvobodi dosedanjega socialnega položaja. V Poljčanah na Štajerskem se je na pr. ustanovilo neke vrste kmetsko društvo, da bi širilo omiko med poljedelskim ljudstvom, ki pa je imelo smisel le za odpravo tlake brez odškodnine. Po nekem burnem zborovanju je društvo prenehalo.

Nesoglasje je vladalo med Slovenci tudi glede franfurtskega vprašanja. Nemški politiki (baron Andrian, Schuselka, Rizzi) so vabili Slovence, da volijo v Frankfurt, in jim zagotavljali narodno enakopravnost; tudi nekateri Slovenci (dr. Ahačič, dr. Lavrič, Gurnik) so bili za to in za kandidate so se priporočali mnogi znani Slovenci, na pr. Ambrož, dr. Burger, dr. Chrobat, dr. Dolenec, dr. Hradecky, dr. Kavčič, dr. Ulepič itd.[6] Boj proti Frankfurtu sta pa vodili glavno dunajska in graška „Slovenija“. Najbolj zanimiva je polemika med grofom Antonom Auerspergom in du-

[1] Dr. Zd. V. Tobolka, Slovanský sjezd v Praze roku 1848. (Praga, 1901, II. str. 39—94.)

[2] „Slovenija“, 13. štev. z dne 15. avg. 1848.

[3] „Slovenija“, 3. štev. z dne 11. julija 1848.

[4] „Celjske Slovenske Novine“, 47. štev. z dne 24. nov. 1849; „Slovenija“, 1. štev. z dne 1. jan. 1850.

[5] „Slovenija“, 96. štev, z dne 30. nov. 1849.

[6] „Novice“, 18. štev. z dne 3. maja 1848.

najsko „Slovenijo".[1]) V svojem drugem odgovoru pravi namreč grof Auersperg: „I jaz verujem v veliko lepo bodočnost slovanskega imena, i jaz spremljam z najtoplejšim srčnim sočutjem slovenski narod na njegovi poti k omiki. Naj stopa „Slovenija" še nekaj časa ob rami svoje starejše sestre Avstrije, tega vodstva se ji ni treba sramovati, ker ni namreč manj nadarjena, pač pa je mlajša. Ko nekoč popolnoma dozori, potem bo ločitev naravna in zato manj bolestna." Nato zaključuje z naslednjimi proroškimi besedami: „··· Bojim se Rusov (dunajska „Slovenija" je bila namreč mnenja, da se Slovencem ni treba bati Rusov, in je upala, da se jim lahko brez nemške pomoči postavi Avstrija častno nasproti), a ne kot neprijateljev Nemčije, bojim se jih le kot prijateljev Avstrije in avstrijskih Slovanov. Bojim se jih kot naprošenih rešiteljev avstrijske vlade iz onih groznih stisk notranjih razprtij, ki prete naši domovini, ako se ločite od Nemčije; zakaj največja nesreča, ki bi mogla doleteti Avstrijo, bi bila ruska pomoč. O da bi ne doživel uresničenja te slutnje!" Nasproti trditvi dunajske „Slovenije", da na Laškem verolomna frakcija iz nečimurnosti zločinsko tepta pravice postavnega vladarja in interese italijanskega ljudstva, pravi grof Auersperg, da ne more tam brezpogojno grajati, kar ga navdušuje v domovini, a obsoja in preklinja izdajstvo in podla sredstva.

V graški „Sloveniji" je zlasti dr. Muršec deloval zoper Frankfurt. V pismu na Gaja poroča, da po njegovem prizadevanju 16 okrajev ni volilo.[2]) Kratko in jedernato je odgovarjal frankfurtovcem dr. Kranjec: „Ako veljajo zgodovinske pravice, potem velja zvezno pismo z dne 8. junija 1815. leta, ki zagotavlja samostojnost posameznih držav, prištetih Nemčiji; za vsako izpremembo ustavnih zakonov je treba edinosti glasov vseh zveznih udov, t. j. vseh vladarjev. Ako pa zvezno pismo ne velja več, ampak le prirodno pravo in namesto vladarjeve volje le narodna volja, potem velja tudi volja Slovanov, ta pa je proti zvezi z Nemci. Za vsako zvezo je treba edinosti glasov. Slovanov vlada k volitvi v Frankfurt ni mogla siliti, ker še niso v državni zvezi z Nemci. Kakšno edinstvo hočejo zdaj Nemci? Ako narodno, potem ne spadajo sem slovanske dežele; ako državno, zakaj bi se morali zbrati vsi pod nemško zastavo?"[3]) Koseski se je izrekel proti Frankfurtu.

[1]) Anton Graf Auersperg, An meine slovenischen Brüder. Ljubljana. 26. aprila 1848. — Offenes Sendschreiben des Vereines „Slovenija" in Wien an Herrn A. Grafen v. Auersperg (Anastasius Grün). Dunaj, 3t0 aprila 1848. (Sestavil dr. Matija Dolenec.) — Anton Graf Auersperg, Antwort auf das Offene Sendschreiben des Vereines „Slovenija" in Wien Gradec, 6. maja 1848.

[2]) *KG.*

[3]) „Slovenija", 3. štev. z dne 11. julija 1848.

tudi z gospodarskega stališča, češ, da bodo Nemci napravili carinske meje, ki bodo razcepile našo monarhijo v več delov in nas ločile od slovanskih bratov.[1])

Volitve same so se izvršile različno: na Kranjskem nekateri kraji niso hoteli voliti, drugi z neznatno udeležbo, na Koroškem in Primorskem je bilo volilno gibanje živahnejše, na Štajerskem ponekod sploh niso volili. Slovenci so pozneje protestirali proti frankfurtski ustavi in izjavili, da so volili poslance v Frankfurt zoper svoje prepričanje in le iz spoštovanja do cesarskega ukaza.[2])

Na slovanskem shodu v Pragi ne slišimo veliko o Slovencih. Slovenska zastopnika sta bila Stanko Vraz in Anton Globočnik, ostali so se vrnili kmalu na Dunaj. Glavno delo je slonelo na Globočniku, ki je bil takrat jurist, pripravljajoč se za svoje izpite; zato ni mogel tako posezati v razvoj dogodkov, kakor bi bilo želeti.[3]) Slovanski shod je sprejel slovenski narodno-politični program, dasi ni bil Čehom nič kaj všeč, ker bi se po tem načelu moralo ločiti tudi Češko po narodnostih.[4])

10. Dotakniti se moram v glavnih obrisih obenem političnega razvoja na Hrvaškem.[5]) Do leta 1790. so imeli Hrvatje osebno edinstvo z Ogrskim. Tega leta so osebno edinstvo zamenjali s stvarnim, personalno unijo z realno. Odločevala je pri tem razredno-gospodarska politika hrvaškega plemstva na škodo narodni ideji. Jožef II. je bil izdal leta 1784. naredbo, da se mora v treh letih zamenjati dotedanji latinski uradni jezik na Ogrskem, Hrvaškem in na Sedmograškem z nemškim. Leta 1785. je pa odredil, da bosta tudi plemstvo in duhovščina plačevala davek, ker doslej sta imela ta dva stanova vse politične pravice in vso zemljiško posest, a od nje nista plačevala nobenih državnih davkov, nasprotno je pa moral kmet-tlačan poleg meščana plačevati ves davek: državi in svojemu zemljiškemu gospodu, ne da bi bil imel zato kakšne politične pravice. In na Hrvaškem je bilo skoro 90% kmetov! Da bi se hrvaško plemstvo laže upiralo germanizatorni politiki Jožefa II. in uspešnejše branilo svoje gospodarsko stališče, je sklenilo z Ogrskim realno unijo, ker so imeli ogrski velikaši iste interese kakor hrvaški. Čisto razredno — plemiška korist, namerjena proti socialni in gospodarski osvoboditvi hrvaškega kmeta, je tesneje združila hrvaško plemstvo z mogočnim in

---

[1]) „Novice“, 20. štev. z dne 17. maja 1848.
[2]) „Novice“, 48. štev. z dne 29. nov. 1848.
[3]) Anton Globočnik pl. Sorodolski, l. c.
[4]) Pismo Globočnikovo z dne 11. novembra 1908.
[5]) Dr. Rudolf Horvat, Najnovije doba hrvatske povjesti. (Zagreb, 1906, str. 5 in naslednje.)

številnim ogrskim plemstvom, upajoč od njega pomoči proti svojemu lastnemu narodu. Na skupnem državnem zboru v Budimu leta 1790. sta se sklenila dva osnovna zakona: 1. Hrvaške županije sprejemajo naredbe od ogrskega namestništva in 2. o hrvaških davkih razpravlja skupni državni zbor, toda ločeno od ogrskih davkov. Zadnji dostavek so dodali Ogri, ki so torej bolje varovali narodno hrvaško samostojnost nego Hrvatje sami.

Germanizatorne tendence Jožefa II. so napotile ogrske plemenitaše, da so začeli uvajati namesto latinščine v javno življenje madjarski jezik kot jezik onega naroda, ki je politično vladal na Ogrskem. Hrvatje pa niso spoznali političnega položaja, marveč so na svojem ozemlju zagovarjali latinski jezik in ne, da bi se bili naslanjali na široke sloje naroda. Pa kako neki? Saj so se vendar tesneje združili z Ogrskim iz strankarskih koristi proti svojim rojakom — kmetom! Zato ni moglo biti drugače, da je madjarizacija na Hrvaškem napredovala in se njen vpliv vedno bolj širil ter postajal od dne do dne mogočnejši. V tej borbi so iskali Hrvatje pomoči pri kroni, ona je postala njih edina zaščitnica — s tem se je razmerje med njimi in Madjari vedno bolj poostrovalo.

Z letom 1830. je nastopil ilirizem v znamenju narodne ideje in je pridobil zase v prvi vrsti hrvaško inteligencijo in meščanstvo; večina plemstva ni bila na njegovi strani, ker se je, malo vešča narodnemu jeziku, bala za svoje pozicije, ako postane hrvaščina uradni jezik. Ko je leta 1843. Ilirec Ivan Kukuljević prvi izpregovoril v saboru hrvaški in predlagal hrvaščino za vladni jezik, ni našel odmeva; šele 1847. se je sprejel predlog, da se uvede hrvaščina v šole in urade. To se je sicer zgodilo soglasno, toda za 50 let prepozno: Madjari so se bili med tem časom silno okrepili.

Prišlo je leto 1848. Dosedanji hrvaški sabor, ki je bil sestavljen iz zastopnikov plemstva, duhovščine in odposlancev kraljevskih svobodnih mest, se je po naredbi bana Jelačića izpremenil v „narodni“ sabor v zmislu meščanstva, ki je postalo političen faktor. Hrvatje so se odločili od Ogrskega, ki je hotelo absorbovati vse nemadjarske narode in dežele v ogrski državi pod vodstvom Madjarov. Na račun kratkovidne strankarske politike hrvaškega plemstva je utrdilo madjarstvo svojo narodnost in 1848. leta uporabilo priliko, da se politično popolnoma osamosvoji in, izrabivši zase politični razvoj nemadjarskih narodov, zlasti Hrvatov, zavlada nad njimi.

Kaj so nasproti temu mogli napraviti Hrvatje? Sklicevanje na zgodovinske pravice ni moglo veliko pomagati, ker so sami sozakrivili svoj neugodni politični položaj in sami sodelovali pri ojačanju madjarske narodnosti. Hrvatje so kot

slabši iskali 1790. leta pomoči pri močnejših Madjarih, — kako bi jim bilo sedaj pomagalo zgodovinsko pravo, ki so se ž njim okoristili Madjari? Zaščita slabih je možna po prirodnem pravu; zato vidimo, da so Hrvatje 1848. leta, odcepivši se od Ogrske, opustili zgodovinsko načelo in se oprijeli prirodnega načela. Tako je nastal hrvaški narodno-politični program, ki je bil ob enem jugoslovanski narodni program: Avstrija bodi zvezna država, vsaka narodna skupina imej svoj narodni zbor in vlado, na Dunaju je pa skupna vlada za vojaštvo, finance in trgovino, odgovorna osrednjemu zboru, na katerega pošiljajo posamezne narodne skupine svoje poslance. Jugoslovanska narodna skupina bi obsegala Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo z Reko ter srbsko vojvodino in slovenske dežele.[1]) Srbski narodni kongres v Karlovcih je zahteval „srbsko vojvodino“ (Bačka, Banat, Baranja in Srem) in zvezo s Hrvaškim tako, da bi srbskega vojvodo volil sabor v Zagrebu; za srbsko bogočastje in nauk bi bil pa poseben zbor v Karlovcih. Hrvaškega sabora v Zagrebu, ki je sklenil jugoslovanski narodno-politični program, so se udeležili na poziv banskega sveta odposlanci srbski, Slovenec dr. Štefan Kočevar ter Čeha Lambl in Erben.

11. Leto 1848. je šlo na dnevni red preko slovenskega in jugoslovanskega narodnega programa. Ali je moglo biti drugače? Ideje francoskih filozofov, ki so po Nemcih prišle k nam in v obliki Kollárjeve slovanske vzajemnosti ter Gajevega ilirizma vplivale na slovenski preporod, so obudile med nami duševno življenje, narodno čustvo in položile temelj za kulturni razvoj. Marčeva revolucija je pometla z absolutizmom, zmagala je demokratična ideja, ki si jo je bilo osvojilo meščanstvo, tretji stan. Ta proces se je dolgo pripravljal, dokler ni dozorel. Meščanstvo je prevzelo politične vajeti v roke kot naslednik in dedič fevdalizma. A to je bilo meščanstvo t. zv. zgodovinskih narodov: Nemcev, Italijanov, Poljakov, Madjarov··· Meščanstvo teh narodov je bilo poklicano, da zasede politične postojanke, ki so se izpraznile s padcem absolutizma, da naskoči prestolstvo in si ga osvoji. Kaj pa Slovenci?

Absolutizem nas je tlačil narodno in politično. Slovenskih stanov, kakor so jih imeli drugi narodi, ni bilo; kranjski in štajerski stanovi niso bili zastopniki narodnih interesov, ampak samo političnih. Štajerski stanovi so leta 1810. podpi-

[1]) Temeljno načelo tega programa je podrobno razvil Ognjeslav Utješenović Ostrožinski v spisu „Porgramm zur Konstituirung des österreichischen Kaiserstaates nach dem Principe der konstitutionellen Freiheit und der nationalen Gleichberechtigung. (Aus dem Jahre 1848.) Dunaj, 1861.

rali zahtevo po stolici slovenskega jezika v „prepričanju, da se omika priprostega človeka edino pospešuje z materinščino, da se pa na ta način s povzdigo potrebe po omiki tudi najbolje dosega razširjanje nemškega jezika.“ Ko so se kranjski deželni stanovi leta 1821. razgovarjali o ljudskem šolstvu, je bil baron Karol Zois bela vrana med njimi, ko je izjavil: „Na Kranjskem se morajo ustanoviti samo slovenske šole (namreč ljudske), ne pa nemške.“ Pritrdila sta mu grof Thurn in vitez Candini.[1]) Ko je doletela Slovence politična svoboda, ni moglo biti slovensko meščanstvo dedič fevdalizma, ker je bilo meščanstvo, kolikor ga je sploh bilo na Slovenskem, nemško in laško. Jedro slovenskega naroda je bil kmetski stan; ta se je pa komaj prebujal iz narodnega mrtvišča in je bil socialno odvisen in nesamostojen; zato je čisto naravno, da slovenski narodni program ni mogel biti drugačen nego prirodnopraven; na podlagi prirodnega prava v zmislu idej francoske revolucije so mogli Slovenci zahtevati svoje narodnopolitične pravice, ker niso imeli nobenega zgodovinskega razvoja za seboj, ki bi bili pri njem sodelovali sami kot narod.

Marčeva revolucija je našla slovenski narod nepripravljen, njegova socialna struktura je bila komaj v povojih. Sedaj pa naj bi bil postal hipoma nositelj političnega razvoja — slovenski kmet, zbudivši se pravkar napol iz dvestoletnega duševnega spanca in ne imajoč za dobe absolutizma kot tlačan niti najmanjše prilike, da bi se bil uril v samostojnem upravljanju političnih opravil! Ali je potem čuda, da so Slovence drugi, t. zv. zgodovinski narodi nadkriljevali, ker so bili socialno naprednejši, na pr. Nemci, in politično izšolanejši, na pr. Italijani in Madjari, ki so imeli svojo samoupravo? Ti narodi so nasprotovali slovenskemu prirodnopravnemu programu, ki je hotel nemškemu in laškemu meščanstvu kot dediču fevdalizma v naših deželah vzeti iz rok politično vlado.

12. Na miren način se ni dal uresničiti slovenski narodni program, to je mogel doseči le boj in sicer na dve strani: nasproti drugim narodom in nasproti absolutistni vladi. Ali so pa bili Slovenci zmožni voditi tak boj? Masa slovenskega naroda ni prihajala v poštev niti narodno niti politično; slovenska inteligencija je bila pa maloštevilna, neodločna, needina med seboj in omahujoča v svojih narodnih čustvih (dr. Füster!).

V prvem državnem zboru so imeli Slovenci kakih 16 poslancev. Ker je imelo volilno gibanje pri nas agraren značaj, je bilo izvoljenih nekaj čisto nesposobnih mož. Slo-

[1]) Josip Apih, Deželni stanovi kranjski od 1818—1847. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1890, st. 152.)

venski poslanci niso nastopali kot narodna celota niti po točnem programu. Ni bilo med njimi solidarnosti in discipline. Med odličnejšimi poslanci so bili Ambrož, Črne, Doljak, Gorjup, dr. Kavčič, dr. Kranjec, dr. Miklošič in dr. Ulepič. Na dr. Miklošiča se ni bilo zanašati veliko, očitala se mu je častilakomnost. Že leta 1837. piše dr. Kočevar Vrazu, da se boji za Miklošiča, njegovo častiljubje ga grozi odvesti daleč od slovenstva. Če bo njegova glava za Slovence izgubljena, kdaj izide druga njemu enaka? Tiste časti, ki ga čaka pri Slovencih, ne dobi pri Nemcih nikdar. „Ni mi prav, toži dr. Kočevar, ko čujem, da je na slovenstvo pozabil; upam pa, da bode tudi za Slovence pisal, ko postane profesor ali advokat.“[1]) Tudi Cigale očita Miklošiču leta 1849. častilakomnost in boječnost, o Ulepiču pa pravi, da nima pojma o domovini in narodnosti.[2]) Dr. Kranjec se opravičuje, da je večkrat glasoval z levico, kar so storili tudi drugi, zlasti poslanci — kmetje. V vprašanjih slovanske narodnosti — pravi dr. Kranjec — je glasoval vedno s češko desnico. Pri vprašanjih svobode pa ne, ker so se Čehi dostikrat izkazali kot prijatelji aristokracije. V čisto političnih rečeh, ki se ne tičejo narodnosti, se je pred oktobersko revolucijo po njegovem mnenju levica bolj junaško potegovala za pravo svobodo nego desnica.[3]) Dr. Kavčiča, ki je zagovarjal v javni seji sekularizacijo cerkvenega imetja, graja „Slovenski cerkveni časopis“, dasi hvali njegov nastop za „Zedinjeno Slovenijo“.[4]) Dr. Kavčič piše glede tega Bleiweisu, da sta bila v ustavnem odseku edino on in neki poljski škof zato, da imej katoliška vera predpravice pred drugimi krščanskimi „sektami“. „Jaz sem bil edini v ustavnem odseku, ki sem pri vsaki priliki odločno in direktno govoril za katoliško vero in dal drugim pogum, da so nazadnje meni pritrdili; jaz sem bil edini, ki sem direktno govoril proti emancipaciji Židov.“ V domovini pa ga obrekujejo, da je brezverec.[5]) Koseski je izpodbujal Bleiweisa, naj se poteguje za poslanca, da ne bode izvoljen kakšen „Deutschtümler“ ali pa v dunajska rovarstva zaljubljeni Ambrož.[6]) Dr. Bleiweis je zastopal ravno konservativno smer, ki se je gibala med narodnim in zgodovinskim načelom. Bleiweisovo stališče označujejo naslednje besede, ki jih je govoril v odboru „Slovenskega društva“ v Ljubljani dne 19. novembra

---

[1]) *KV.*

[2]) „Korespondenca dr. Jos. Muršca“, l. c., str. 97.

[3]) „Celjske Slovenske Novine“, 22. štev. z dne 22. nov. 1848.

[4]) „Slovenski cerkveni časopis), 10. štev. z dne 2. sept. 1848; 13. štev. z dne 23. sept. 1848.

[5]) Kavčičevo pismo z dne 22. sept. 1848. *KB.*

[6]) Koseskega pismo z dne 23. sept. 1848. *KB.*

1848. leta, ko se je sklenilo protestovati proti frankfurtski ustavi: „Vso čast narodnosti, ki je najsvetejši zaklad; a umestno je, da se nasproti opoziciji poudarjajo še tudi drugi razlogi nego zgolj narodnost; to je potrebno posebno zato, ker narodu na kmetih ni še popolnoma jasen pojem o narodnosti.“ Bleiweisovo zgodovinsko stališče je pobijal dr. Martinak, češ, da je po revoluciji završeno: „Ker smo priznali dobre sadove revolucije, moramo dosledno odobravati revolucijo samo.“

Kakšno je bilo politično mišljenje slovenskih časopisov, ki jih je rodila marčeva revolucija?

„Novice“ so bile konservativne v načelih in taktiki. Kakor v literarnih vprašanjih, tako so tudi v politiki puščale do besede tega in onega ter čakale previdno, da je dozorelo vprašanje. Temeljnim državljanskim pravicam, kakor jih je razumeval tedanji demokratični liberalizem, zlasti v cerkvenih rečeh, so bile „Novice“ nasprotne.[1])

„Slovenija“ je bila prvi slovenski politični list v pravem pomenu besede in v večjem obsegu; priobčevala je tudi odlične članke iz drugih časopisov, zlasti slovanskih, in zastopala slovenski narodni program. Uredniki „Slovenije“ so bili Matej Cigale, Dragotin Dežman in Fran Cegnar; glavni politični sotrudniki: Ambrož, Doljak, Einspieler, Konšek, Peter Kozler, Majar, Malavašič, dr. Martinak, dr. Muršec, Praprotnik, Vilhar; literarni sodelavci pa zlasti: Globočnik, Hicinger, Koseski, Levstik, Macun, Navratil, Svetec, Toman, Trdina, Valjavec.

„Pravi Slovenec“ je imel urednika Fr. Malavašiča in samo par sotrudnikov; kmalu se je politike čisto vzdrževal[2]) in nehal — kakor pravi urednik — ne, ker je imel malo naročnikov in malo pomočnikov, ampak zato, ker ni mogel urednik zaradi drugih opravkov izhajati s časom.[3]) V Trstu je izdajalo „Slovansko društvo“ časopisa „Slavjanski Rodoljub“ in „Jadranski Slavjan“; oba lista sta kmalu prenehala. „Jadranski Slavjan“ je izhajal pod uredništvom Simona Rudmaša v slovenskem in hrvaško-srbskem jeziku; svaril je pred tem, da bi zahtevali takoj uvedbo stvari, ki so sicer „potrebne posledice ustavne enakopravnosti in politične svobodnosti, ki se pa ne morejo dopolniti pri tej priči.“ Kot take pretirane in torej nemožne stvari se označujejo zahteve: 1. da naj dobe posamezne dežele vesoljne Avstrije večjo oblast in samostojnost, 2. da imej mate-

[1]) „Novice“, 47. štev. z dne 22. nov. 1848; 48. štev. z dne 29. nov. 1848.

[2]) „Pravi Slovenec“, 26. štev. z dne 25. jun. 1849.

[3]) „Pravi Slovenec“ 52. štev. z dne 24. dec. 1849.

rinski jezik Slovanov v slovanskih deželah vse pravice, kakor nemški v nemških, laški v laških itd. in 3. da se Avstrija odreče nemški zvezi. Ta je potrebna zaradi angleške pohlepnosti, da se obvarujejo meje nasproti komunizmu in socializmu in da se rešijo slovanski kristjani turškega jarma.[1]) Fr. Polak je uredoval v Novem mestu izhajajoči list „Sloveniens Blatt", ki je zagovarjal slovenske politične težnje v nemškem jeziku in ki so ga „Novice" branile pred očitanjem, da ima slovensko ime, a ne piše v slovenskem jeziku.[2])

Liberalno strujo v slovenski žurnalistiki so zastopale „Celjske Slovenske Novine" (pozneje imenovane „Celjske Novine" in „Slovenske Novine") pod uredništvom prof. Valentina Konšeka. Glavni sotrudniki so bili: Caf, dr. Kočevar, dr. Kranjec, Macun, dr. Muršec, Škrebe, dr. Šubic. Priobčevale so članke za ločitev cerkve in šole, za odpravo samostanov, sekularizacijo cerkvenega imetja (Škrebe)[3]), za odpravo celibata (dr. Šubic).[4]) Ko je dr. Muršec tem nazorom ugovarjal, češ, da bi nič ne rekel, ako bi bil dr. Šubic v nemških novinah to objavil, ali žalost: da se v slovenske novine med nedolžno ljudstvo kaj takega seje, tu dostavlja uredništvo: „Bog se usmili! Ali bi ravno slovenski narod moral najdalje ječati v temi?"[5]) Župnik Anton Lipovšek pripoveduje, da njegovi župljani za menihe nič ne marajo, češ, da se naj meniško imetje obrne za druge mašnike, ki so nam edino potrebni.[6]) Drugič omenja, da so po nekod po celih farah odrekli bero, celo ubogim kaplanom.[7]) — Proti „Celjskim Slovenskim Novinam" se je oglasil „Slovenski cerkveni časopis".[8]) Nato je odgovoril urednik, da hočejo nekateri izpodkopati njegov list, ker je preposveten. „Zaradi tega, kar sem doslej pisal in vzel v časopis, bom na tem in onem svetu lahko dajal odgovor. Zdaj se mora odkritosrčno govoriti in delati. Kdor pa zdaj pod grmom čepi in šele čaka, odkod pripiše veter, da bi se po njem obrnil, ta nima nobene ljubezni do domovine. Jelite, prijetno bi vam bilo, ko bi mi orali, vi veterniki, pa za nami želi?[9])

---

[1]) „Jadranski Slavjan", 1. štev. meseca marca 1850.

[2]) „Novice", 23. štev. z dne 7. jun. 1848.

[3]) „Celjske Slovenske Novine", 13. štev. z dne 20. sept. 1848. Tudi mesto Kranj je poslalo peticijo deželnemu zboru, naj cerkveno imetje zapade državi, ona pa naj plačuje duhovnike.

[4]) „Celjske Slovenske Novine", 14. štev. z dne 27. sept. 1848.

[5]) „Celjske Slovenske Novine", 15. štev. z dne 3. okt. 1848.

[6]) „Celjske Slovenske Novine", 16. štev. z dne 11. okt. 1848.

[7]) „Celjske Slovenske Novine", 23. štev. z dne 29. nov. 1848.

[8]) „Slovenski cerkveni časopis", 16. štev. z dne 14. okt. 1848; 18. štev. z dne 28. okt. 1848.

[9]) „Celjske Slovenske Novine", 20. štev. z dne 8. nov. 1848.

Pozneje je pa vendar izjavil, da se bo varoval takih sestavkov, po katerih bi se brez potrebe dražili ljudje, zraven pa ne imeli nobene koristi. Napake bo le tedaj odkrival, če se bo upal jih s tem poboljšati. Če je kaj napačnega storil, bo skušal poravnati.[1]) Pri razlaganju oktroovane ustave zagovarja Konšek enakopravnost glede vere, pridobivanja posesti in izvrševanja obrti; pri tem po pravici in resnici razpravlja o zgodovini Židov in nastopa zoper „peklensko laž", da Židje moré krščanske otroke.[2]) — Zanimivo je stališče lista glede razmerja med Nemci in Slovenci. Urednik pobija očitanje, da je njegova politika dvomljiva. Želi, da bi se Slovenec spoznal za Slovenca in si prizadeval omikati se s svojimi pripomočki, namreč po svojem jeziku. Če je le mogoče, se pa na drugi strani ogiblje vsake besedice, ki bi utegnila razžaliti nemški narod, čeprav nemški časopisi čisto drugače delajo. S takim ravnanjem se sicer iskrenim Slovencem ne prikupi, toda za vsako ceno hoče ohraniti ljubi mir med sosednjima narodoma.[3]) Kako si je Konšek mislil narodno enakopravnost, dokazuje priobčena pesem „Enakopravnost" (A. Povh), ki ima po eno slovensko in po eno nemško vrstico pri vsaki kitici. Ta pesem zopet kaže, pravi uredništvo, da Slovenci vemo, kaj je enakopravnost; ta enakopravnost pa tirja, da tudi Nemci take pesmi zlagajo in prepevajo.[4])

Prva in zadnja kitica te pesmi se glasita:

Kak srečni smo mi brati
In schöner Steiermark!
Nam hudga ni se bati,
Die Einheit macht uns stark.

Sosedno v mir živimo
In schöner Steiermark,
Se braterno lubimo:
So bleiben wir auch stark.

„Celjske Slovenske Novine" so prenehale, ker niso imele kavcije.[5])

„Slovenski cerkveni časopis", ki se je od leta 1849. dalje imenoval „Zgodnja Danica", je zastopal cerkveno politiko. Urednik je bil dr. Janez Pogačar, poznejši škof ljubljanski, glavni sotrudniki pa: Hicinger, Jeran, Marn, Ravnikar, Potočnik, Volc — sami duhovniki. Jeran je pisal zoper one odstavke temeljnih državljanskih pravic, ki se tičejo cerkvenih razmer.. Verske reči naj bi se obravnavale v posebnih zborih vsakega naroda po njegovih potrebah in željah.[6]) Za bistveni del narodnosti označuje vero, drugi posamezni deli narodnosti so le sredstva. Narodnosti preti škoda, ako se

[1]) „Celjske Slovenske Novine", 24. štev. z dne 6. dec. 1848.
[2]) „Celjske Slovenske Novine", 15. štev. z dne 12. aprila 1849.
[3]) „Celjske Slovenske Novine", 9. štev. z dne 1. marca 1849.
[4]) „Celjske Slovenske Novine", 34. štev. z dne 24. avg. 1849.
[5]) „Celjske Slovenske Novine", 52. štev. z dne 31. dec. 1849.
[6]) „Zgodnja Danica", 2. štev. z dne 11. jan. 1849.

njen glavni del, vera, uničuje; nasprotno pa trpi tudi vera, ako se jezik, šege in navade naroda itd. zatirajo, ker se med takim narodom vera težje razvija. Narodnosti imajo svoj začetek v izvirnem grehu. Razdelitev v jezike je posledica greha, ne greh, ki pa nam služi v srečo. V narodnostih je postavljena meja napuhu; če bi bil en sam jezik, bi se pregrehe hitrejše in hujše širile. Razloček med narodi neha z vero, katera kot glavni del narodnosti združuje vse narode.[1])

„Ljubljanski Časnik" je bil prvi slovenski uradni list, ki ga je urejeval Blaž Potočnik in pozneje s Cegnarjevo pomočjo prof. Melcer; glavni literarni sotrudniki so bili: Cegnar, Levstik, Navratil, Trdina, Valjavec. Ko se je vlada odločila za izdajanje takega lista, je minister Bach mislil na „Novice" in Bleiweisa.[2]) Dr. Dolenec je svetoval Bleiweisu, naj zahteva za uredništvo 1000 goldinarjev, naj dela pretenzije, ker je za to upravičen; zakaj to, kar se mu ponuja, je „miserables Blutgeld".[3]) Dr. Anton Beck, urednik državnega zakonika v češki izdaji, je pisal Bleiweisu, da bi vlada zelo rada videla, ako bi bil on urednik oficielnega časopisa za Kranjsko. Obenem mu je povedal, da ni nezaupanja do njega, kakor je domneval dr. Bleiweis, ker se je govorilo, da ni imel razsvetljave pri otvoritvi Južne železnice[4]). Kolikor dr. Beck ve, se o tem uradno ni nič omenjalo. Dr. Bleiweis je odklonil uredništvo in mislili so potem na Kastelca ter so poizvedovali o njegovih sposobnostih.[5]) „Ljubljanski Časnik" je Slovence polagoma pripravljal na dobo reakcije. V zunanji politiki se je zagovarjala zveza celotne Avstrije in Nemčije s skupnim carinskim ozemljem;[6]) v notranji politiki baje ne potrebujemo ne deželnih in ne državnih zborov, ne narodne straže, ne kovanih dvajsetic, ne svobode tiska, ne odprave obsednega stanja, ampak zaupanja državljanov do vlade.[7]) Katoliška vera je trdna podpora vsake države.[8]) Najprej je avstrijska domovina, potlej slovenska.[9]) Naša vlada je nemška in bo nemška, dokler ne razpade avstrijsko cesarstvo. Naša vlada mora pa tudi ohraniti prvo mesto med državami nemške zveze v prid sebi in v srečo cele Evrope. Nemški jezik je prvi med jeziki avstrijskega cesarstva.[10]) Tudi federalizem bo morebiti nekoč pripravna pod-

[1]) „Zgodnja Danica", 35. štev. z dne 29. avg. 1850.
[2]) „Novice", 21. štev. z dne 22. maja 1861.
[3]) Dolenčevo pismo z dne 24. nov. 1849. *KB.*
[4]) Gl. dr. J. Lokar, Bleiweis in Novičarji, str. 138. (*Ured.*)
[5]) Beckovo pismo z dne 12. dec. 1849. *KB.*
[6]) „Ljubljanski Časnik", 5. štev. z dne 17. jan. 1851; 29. štev. z dne 25. marca 1851.
[7]) „Ljubljanski Časnik", 20. štev. z dne 11. marca 1851.
[8]) „Ljubljanski Časnik", 21. štev. z dne 14. marca 1851.
[9]) „Ljubljanski Časnik", 29. štev. z dne 11. aprila 1851.
[10]) „Ljubljanski Časnik", 30. štev. z dne 15. aprila 1851.

laga za posloje naše ustave. Kdor pa že zdaj oznanuje svoje nagnjenje za federalizem, ta ali ne išče po pravi poti državne sreče in moči, čeprav bi bil poštenjak, ali pa se le hlini, da je prijatelj edinosti cesarstva.[1]) — „Ljubljanski Časnik“ se je poslovil od svojih bralcev na naslednji način: „Pešale in pešale so njegove moči kakor sivega starčka, da je moral svojo usodo zgodaj doseči. To pa ni moglo drugače biti, ker mu je manjkalo studenca, iz katerega bi bil zajemal vir življenja, ker je pogrešal zraka, v katerem bi bil mogel okrepčati svoje slabe ude. Da se ni dvignil visoko, da bi ga bili čislali in hvalili, mu ni zameriti, ker je imel eno perut zvezano, drugo zlomljeno. Sam se je trudil strmo na strmem potu, nobeden mu ni prišel v pomoč, nobeden segel opešanemu pod pazduho, torej ni čudo, da je reva začel slabeti in pešati, da je nazadnje omagal.“[2])

13. Slovenci, kakor Jugoslovani sploh, še niso bili zmožni, da bi bili mogli voditi samolastno politiko. Bili so vladna stranka. Od vlade so se nadejali pomoči; njenim zahtevam so pripomogli često do veljave, dajajoč se izrabljati za sredstvo proti demokratizmu. Umevna je taka taktika edino z ozirom na narodna nasprotstva z Nemci, Italijani in Madjari; drugo vprašanje je, je li bila opravičljiva. Sicer je pa v boju, ki je nastal med avstrijskimi narodi ter med njimi in absolutizmom v prvi vrsti krivda t. zv. zgodovinskih narodov, da so s svojim nastopanjem pognali Slovane v naročje reakciji. Vsakomur, kdor je poznal narodne in politične razmere avstrijskih narodov, je moralo biti na prvi pogled jasno, da je zmaga demokratične ideje brez Slovanov nemogoča. Na vsak način bi bilo treba sporazumljenja s Slovani, ako so hoteli doseči Nemci, Italijani, Madjari svoje narodno edinstvo in svobodo. Slovani so bili najnevarnejši nasprotniki zaradi svoje zaostalosti. Čehi kot najkulturnejši slovanski narod so sicer stali Nemcem najbližje, a se niso mogli ustavljati absolutistni vladi, ker njih demokratično prepričanje ni bilo dovolj močno in se ni moglo opirati na zadostno politično izobrazbo volilcev. In kaj naj porečemo o Jugoslovanih, oziroma Slovencih, z ozirom na to, kar smo doslej slišali o njih?

Madjari so si nemadjarske narodnosti, zlasti Hrvate in Srbe, sami sovzgojili za svoje nasprotnike, ko so jih s svojo šovinistno politiko naravnost silili, da so iskali pomoči pri kroni in tako postali njeni zavezniki. Isto so zakrivili Nemci glede Slovencev in Čehov. S tem, da so hoteli rešiti narodnostno vprašanje na račun narodne in politične nezrelosti slo-

[1]) „Ljubljanski Časnik“, 51. štev. z dne 27. jun. 1851.
[2]) „Ljubljanski Časnik“, 104. štev. z dne 30. dec. 1851.

vanskih narodov, so pokazali, da sami niso bili dovolj zreli.[1]) — Nemci so prezrli, da je za uresničenje demokratične ideje treba nove Avstrije, ki pa je nemogoča brez zveze s Slovani, in da je baš zaostalost in nezrelost, zlasti južnih Slovanov, največja nevarnost in zapreka demokratizma. Krepka narodna zavest kot posledica večje kulture in politične izšolanosti bi bila najboliša opora v boju z absolutizmom. In tega niso razumeli veliki narodi! Iz posameznih poizkusov se sicer spozna, da so mnogi uvidevali potrebo nekakega zbližanja s Slovani, n. pr. levičarja dr. pl. Löhnerja program o Avstriji kot federativni državi; tu se nahaja tudi „Slovenija", h kateri bi mogle pristopiti Hrvaška in Slavonija, ali načrt dr. Wildnerja o jezikovnem vprašanju, kjer se odreka nemščini nadvlada nad drugimi jeziki.[2]) Toda to so bili le poedini glasovi, v podrobnostih nedosledni in prešibki, da bi bili mogli odmevati.

Poglavitni znak nemškega narodnega čustvovanja na Dunaju, kjer je bil sedež revolucije, je bilo zasmehovanje mladih slovanskih narodov, zbujajočih se h kulturi. To je bilo narodno mišljenje Dunajčanov, da so, neznajoči drugega jezika nego nemščino, proglašali slovanske jezike za živalske glasove! Ali je bilo potem čudno, da so Slovani podpirali reakcijo proti demokratizmu, ki se jim je kazal v tako nekulturni podobi? In vendar je sam ministerski predsednik baron Pillersdorf obsojal stari policijski sistem in priznaval, da ne morejo monarhiji njeni najhujši sovražniki bolj škodovati, nego oni, ki se drže absolutizma in nasilja. Windischgraetz naj bi bil Dunaju s spravljivostjo odvzel revolucijsko orožje. Na Ogrskem je tuja sila pomagala vladi k postavi, ko le skupno delo lastnih moči zagotavlja trajno zmago.[3]) Tako je sodil

Kakor glas vpijočega v puščavi se mi zde na drugi strani besede dr. Kočevarja v pismu na Muršeca: Cesar (Ferdinand) samo voljo Nemcev in Madjarov izpolnuje in neče, da bi bili Hrvati pod dunajskim ministerstvom, ker je to slovanska volja in ker se boji, da ne bi razsrdil Madjarov. Čemu potem preliva 40.000 Hrvatov kri za cesarja in nemški prestol? Ako ne pomore Slovanom nadvojvoda Ivan, potem se je bati, da izgube vso ljubezen do prestola.[4])

Stanku Vrazu pa piše dr. Kočevar, naj ban Jelačić ne hodi pred Dunaj in naj rajši brani Hrvaško pred Madjari. S

[1]) Dr. Maximilian Bach, l. c. str. 512 in naslednje.

[2]) Dr. Wildner, Die Nationalitätenfrage in Österreich und zwar erstlich die Sprachenfrage. Dunaj, 1849.

[3]) F. v. P. (Freiherr von Pillersdorf), Rückblicke auf die politische Bewegung in Österreich in den Jahren 1848 und 1849. Dunaj, 1849.

mož, ki je bil vse kaj drugega nego demokrat.

[4]) „Korespondenca dr. Jos. Muršca", l. c. 1904, str. 140.

svojim prihodom pred Dunaj izgubi simpatije med Nemci, ki mislijo, da imajo zdaj dokaz, da pomaga reakcionarni stranki.[1]) In Palacký je dejal ministru Bachu: Ako nam Avstrija ne more ali noče privoščiti in zagotoviti narodne enakopravnosti, potem nam nič ni do njene ohranitve; zakaj krivice dobimo dosti tudi izven Avstrije in to zastonj[2]).

Leto 1848. je bilo za nas izgubljeno, narodno in politično. Avstrijski narodi niso dosegli svojega narodnega edinstva, marveč so zaigrali še svojo politično svobodo, ker so pobijali reakcijo z reakcionarnimi sredstvi. Nad demokratizmom je zmagal absolutizem; razloček je bil v tem, da so dobili revolucionarni Nemci, Italijani, Poljaki in Madjari isto za kazen, kar se je dalo Slovanom, zlasti južnim, za plačilo. Kollárjeva profesura slovanske arheologije na Dunaju in pa državna podpora njegove fantastne „Staroitalie slavjanske“ sta se prištevali glavnim pridobitvam, ki jih je prinesla avstrijskim Slovanom njih zvestoba leta 1848. in 1849. Malo, ali še tega ni bilo treba! Marsikaterim „Slovanom“ naših dni ta primer lahko služi v svarilo — pravi k temu prav dr. Murko.[3])

14. Izmed vseh slovenskih časopisov, ki jih je rodilo 1848. leto, sta se ohranila samo dva: „Novice“ in „Zgodnja Danica“. Prenehala so politična društva: že leta 1849. se je graška „Slovenija“ izpremenila v bralno društvo, ker bi bili sicer vsi dijaki (in teh je bilo največ v društvu) prisiljeni odstopiti;[4]) istega leta se je „Slovensko društvo“ v Ljubljani odpovedalo politiki in postalo zopet samo literarno društvo itd.[5])

Dasi je bil dr. Bleiweis pri urejevanju „Novic“ previden, kolikor je mogel, vendar ni našel milosti pri vladi in slovenski duhovščini. Župnik Cigler je pisal Bleiweisu v tem oziru, da kroži pri duhovnikih anonimno pismo, v katerem se odsvetuje od naročevanja „Novic“, češ, da so veri nasprotne, zapeljive, nevarne in da je dr. Bleiweis največji protivnik duhovnikov. Cigler sodi, da je ta nasprotnik „Novic“ duhovnik.[6]) Skrbno je svaril tudi Luka Jeran pred priobčevanjem „zaljubljenih brkljarij“.[7]) Davorin Trstenjak se pritožuje zaradi „zelotov“, ki se pohujšujejo nad njegovimi spisi v „Novicah“, in dostavlja: „Sed haec recensio maneat inter nos, quia illa abuti possent Jesuitae en Frak et en Talar, katerih imate v Ljub-

[1]) *KV.* (Priobčil dr. Fran Ilešič v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana, XIX. letnik, 1909, seš. 3. in 4. str. 107.)
[2]) Dr. Frančišek Palacký, Idea státu Rakonského. (Praga, 1865, str. 23.)
[3]) Dr. M. Murko, Jan Kollar, l. c. II. del, str. 224.
[4]) „Celjske Slovenske Novine“, 16. štev. z dne 19. aprila 1849.
[5]) „Pravi Slovenec“, 17. štev. z dne 23. aprila 1849.
[6]) Ciglerjevo pismo z dne 14. jan. 1853. *KB.*
[7]) Jeranovo pismo z dne 13. febr. 1857. *KB.*

ljani več nego mi v Mariboru."[1]) Ostro se izraža Mihael Verne o slovenski „Klerisey", ker se pohujšuje nad njegovimi spisi.[2])

Edini posvetni slovenski časopis, „Novice", je poskušala Bachova reakcija ubiti; „Zgodnja Danica" je bila cerkven list in zato brez nevarnosti. Matija Majar je priporočal, da se je treba sedaj skrbno poprijeti literarnega dela in v politiki samo opazovati, kaj se godi.[3]) Toda tudi literarno delo ni bilo varno.

Petra Kozlerja so postavili pred vojno sodišče zaradi imena, ki ga je dal svojemu zemljevidu, namreč: Zemljevid slovenske dežele in pokrajin, češ, da slovenske dežele ni med številom avstrijskih kronovin! Leta 1850. je ponudila vlada Bleiweisu službo deželnega živinozdravnika v Pragi, kar je pa dr. Bleiweis odklonil. Nekateri mislijo, da ga je hotel Bach na ta način odpraviti iz domovine. Pozneje ga je baje zaman skušal z večjo svoto denarja pregovoriti, da bi bil odložil uredništvo „Novic".[4])

Tako so ostale „Novice" kot drag spomin preteklosti in edino upanje prihodnosti.

III.

Ustavna doba do dualizma.

15. Bachov absolutizem je napravil finančni in politični bankrot. Na Dunaju se je sešel t. zv. pomnoženi državni svet, ki se je posvetoval, kako se naj izboljšajo državne razmere. Izmed Slovencev ni bil nihče poklican vanj, pač pa sta bila v njem Hrvata Strossmayer in Vranicani. Slovenci na Kranjskem so upali, da jim bo zagovornik v tem zboru grof Anton Auersperg. V spomenici z dne 28. junija 1860. leta navajajo, da ni dovolj, ako se doseže ravnotežje v državnem proračunu (to je bil prvotni namen, da se je sklical državni svet): Auersperg naj deluje na to, da se izpremeni vladno načelo v zmislu reprezentativnega sistema, Kranjsko naj dobi, združeno z ostalimi deželami monarhije, svojo avtonomijo, svojo deželno upravo in zakonodajo.[5])

Ze v državnem svetu sta se pokazali dve stranki, ki sta si ustavo in upravo avstrijske države predstavljali vsaka po svojem: centralistno in federalistno. Centralisti so bili za kar najobsežnejšo osrednjo oblast v duhu in

[1]) Trstenjakovo pismo z dne 25. dec. 1854. *KB.*
[2]) Vernetovo pismo z dne 14. okt. 1852. *KB.*
[3]) „Korespondenca dr. Jos. Muršca", l. c., str. 44 in 49.)
[4]) Dr. Bogoslav Sulek, l. c.
[5]) *KB.*

zmislu dosedanjega sistema, le nekaj koncesij bi bili pripravljeni odstopiti deželam; federalisti so zagovarjali državno edinstvo, v kolikor to zahtevajo skupne potrebe, vse drugo pa prepuščali posameznim deželam. Predlog glede federalistne ustave in uprave je dobil večino. Kot odgovor na to je sledila oktoberska diploma (20. oktobra 1860. leta) ministra Gulochowskega, povračajoča avstrijskim narodom ustavo v zmislu federalizma. Toda z oktobersko diplomo podeljena ustava je naletela na odpor i pri centralistih i pri federalistih: enim je bila preveč federalistna, drugim pa preveč centralistna. Posledica tega je bil februarski patent (26. februarja 1861. leta) ministra Schmerlinga v zmislu centralizma. Vnel se je boj med centralizmom in federalizmom, ki še dandanašnji ni dognan.

Kaj je bilo bistvo in jedro tega boja?[1])

Že od 14. stoletja dalje so skušale vladarske rodbine Anžuvincev, Luksenburžanov in Jageloncev združiti in spraviti pod svojo oblast alpske, sudetske in karpatske dežele. To se je končno leta 1526. posrečilo Habsburžanom, ki so kot nemški cesarji najuspešneje mogli braniti podonavske dežele pred napadi Turkov. In pragmatična sankcija Karola VI. ni drugega nego pravni izraz ali pravna oblika zgodovinskega fakta, da so se podonavske dežele zedinile v zvezo pod habsburškim vodstvom, ki naj zagotovi krščanstvu notranji in zunanji mir pred islamom. V dolgotrajni zvezi so se polagoma razvili in dejansko obstojali skupni interesi, ki so zahtevali skupno zakonodajo in upravo dežel in narodov, združenih pod habsburškim žezlom v celoto na zunaj.

Ko je minila turška nevarnost, je pretila avstrijski državi poguba od krščanskega zapada: avstrijska nasledstvena vojna in francoske vojne. Napoleon Bonaparte je postal cesar Francozov, nakar je izdal Franc II. pragmatikalni patent (1804.), s katerim si je dal naslov dednega avstrijskega cesarja in dve leti potem (1806.) odložil nemško cesarsko krono. Nasproti narodni državi Francozov nastopa Avstrija kot zveza različnih narodov, ki ji je cilj: vzajemna korist na znotraj in skupno varstvo proti sovražnikom na zunaj.

Leto 1848. pomenja za Avstrijo najhujšo krizo. Vse gibanje tedanjega časa je bilo proti njej: ideji narodnosti in konstitucionalizma si mogočno osvajata zapadno Evropo. Toda odločujoče meščanstvo v Avstriji, v prvi vrsti nemško in laško, še ni bilo toliko razvito, da bi bilo izvedlo marčevo revolucijo: zmagal je absolutizem, ki je bil močan dovolj, da si ni

[1]) Rudolf Springer (dr. Karl Renner), Grundlagen und Entwicklungsziele der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. (Dunaj in Lipsko, 1906, str. 9 in naslednje.

dal izviti vlade iz roke, in obenem kratkoviden še bolj, da ni poznal položaja svoje dobe. Zato je segel nazaj v srednji vek in hotel imeti Avstrijo kot krščansko-katoliško cesarstvo, ki naj gospoduje Nemčiji in Italiji ter vodi evropsko reakcijo v boju proti protestantskemu severu in brezverskemu, prekucijskemu zapadu: rimsko-nemško cesarstvo Karola Velikega in Otona Velikega v pomanjšani izdaji! Tako je nastal konkordat.

Ta Schwarzenberg-Thunová državna ideja je napravila popolen bankrot; bila je v političnem oziru absolutistno-birokratična, v narodnem centralistno-germanizatorna in v verskem rimsko-katoliška. In vse to v Avstriji, ki ima prebivalstvo raznih narodnosti in raznih ver, kjer zahteva različno kulturno in gospodarsko stanje tudi različno zakonodajo in upravo! Bachov absolutizem je povzročil izgubo Lombardije, velikanski državni dolg in nezadovoljnost avstrijskih narodov, ki je spravljala v nevarnost obstoj države. Prišla je oktoberska diploma, ki nam je prinesla zopet ustavo.

Oktoberska diploma sloni na pragmatični sankciji in računa z Avstrijo kot celoto, ki je sestavljena iz različnih dežel. Težišče te ustave je v kronovinah, oziroma pri narodih, ki so odločilni v tej ali oni deželi. Deželni zbori so pravna podlaga države, v katerih naj vladajo narodi, ki so kulturno in gospodarsko razviti. Ta ustava podreja manjše narode mogočnejšim sosedom in daje odločilno besedo stanovskim skupinam (višji duhovščini in plemstvu), kakor jih nahajamo v starih deželnih zborih do leta 1848. Nemci niso bili zadovoljni z oktobersko diplomo, ker je bilo njeno težišče v kronovinah; ta sistem je nasprotoval njih državni ideji. Zakaj, ko se je izjalovil poizkus z obnovljenjem rimskega cesarstva v naznačenem zmislu, ko se je morala Avstrija umakniti iz Italije, potem ji je ostala še Nemčija in tako se je rodila ideja o narodnem, t. j. nemškem cesarstvu. Oktoberska diploma pa je naletela na hud odpor tudi pri Madjarih, ker so si domnevali, da jim daje še premalo pravic; zato so ponovili svoje zahteve, ki so jih začasno dobili v viharnem letu 1848., a jih po premagani revoluciji zopet izgubili. Slovani so bili z načeli oktoberske diplome vobče zadovoljni in so ugovarjali le posameznostim, na pr. deželnim redom. Ker je bila osnova federalistna, jim je bila oktoberska diploma zastava, okrog katere so se zbirali v ustavnih bojih naslednjih let.

Oktobersko diplomo je izpodrinil februarski patent, ki ni drugega nego kodifikacija ali uzakonitev ideje o nemško-narodnem cesarstvu. Namen februarskega patenta je: vladati avstrijsko državo v nemško-narodnem zmislu, ali nemška kultura naj bi bila vsaj odločilna. Ta ustava je odsev zu-

nanje politike avstrijske, ki naj ji služi: Avstrija pozablja na svojo nalogo, ki jo ima na znotraj nasproti svojim narodom in se lovi za ciljem, ki ji utika korak za korakom z brezobzirno gotovostjo in doslednostjo. Februarski patent prenaša težišče ustave v državni zbor in omejuje delokrog deželnih zborov, ki jih sestavlja po interesnem zastopstvu. To interesno zastopstvo je prikrojeno nemški državni ideji, zato daje vlado v roke veleposestvu in obrtno-trgovskemu kapitalu, ki sta bila najbolj razvita pri Nemcih. Februarska ustava je iz navedenih vzrokov zadela ob odpor vseh nenemških narodov.

16. Leto 1848. je postavilo Avstrijo pred življensko vprašanje: „Kako urediti s krvjo pridobljeno ustavo?“ Gordijski vozel je pretrgal absolutizem s tem, da je vzel zopet sam vlado v roke. Na ta način je bilo vprašanje le odloženo, a ne rešeno. Avstrijska manira! Leta 1860. je stala naša država drugič pred isto uganko.

Avstrija naj bi bila zveza enakopravnih narodov — to je bil program, ki ga je bil leta 1848. formuloval Palacký. Ta program je bil demokratičen, ker je slonel na narodnem načelu. Kromeriški ustavni odsek je zavrgel to načelo in se je poprijel zgodovinskih kronovin. Ravno tako oktroovana marčeva ustava iz 1849. leta, dasi je bil minister Bach naklonjen narodni avtonomiji,[1]) in pri tem je tudi ostalo v vseh poznejših ustavah.

K razvoju zgodovinskega načela so največ pripomogli Madjari; nanje so se naslanjali Čehi, Hrvatje in Poljaki, za katerimi so hodili tudi Slovenci. Odločilno je vplival s svojimi spisi imeniten madjarski politik baron Eötwös.[2])

Eötwös razvija v spisu „Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich“ leta 1850. nazore, ki so značilni za madjarsko politiko pred tem letom in po njem. Eötwös zagovarja močno enotno Avstrijo, ki ne sme biti zveza po osebnem edinstvu združenih neodvisnih ustavnih držav (on sam je bil leta 1848. naučni minister v prvem ogrskem kabinetu grofa Batthyanyja, ko je bilo Ogrsko z ostalimi habsburškimi deželami zvezano samo po osebi vladarjevi!), marveč mora imeti enotno ustavo. Enakopravnost vseh narodnosti v državnem življenju je pa nemogoča in se ne da nikdar popol-

---

[1]) Programm zur Durchführung der nationalen Autonomie in Österreich. (Von einem Slaven.) Dunaj, 1885. To brošuro je spisal pod Bachovim vplivom rusinski politik A. vitez Dobrjanskij.

[2]) Eötwös, Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Österreich, 1. izdaja v Pešti 1850. — Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs, 3. izdaja v Lipskem 1859. — Die Nationalitätenfrage, 1. izdaja v Pešti 1865.

noma izvesti. Prvi pogoj načela o enakopravnosti bi bila razdelitev dežel po narodnosti, kar se pa ne da izvršiti. Samo tedaj bi mogla biti ta razdelitev popolna, ako bi se ne izvedla na podlagi ozemlja, ampak po prebivalcih tako, da posamezna občina ne izvršuje svojih političnih pravic v zvezi s svojimi sosedi, marveč v zvezi s svojimi rojaki.[1]) Razmerje poedinih delov do državne celote se naj uredi po zgodovinskih pravicah posameznih dežel.

Iste nazore razvija Eötwös v spisu „Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs" iz leta 1859. Enotni državi prepušča zunanje stvari, vojaštvo, denarstvo in trgovino ter priznava, da je bila pred letom 1848. vlada za te skupne stvari na Ogrskem skoro ravno tako absolutna, kakor v drugih deželah. Važna je njegova zahteva, da morajo biti posamezni deli v čisto enakem razmerju do državne skupnosti. Ti deli pa, ki dajejo podlago državi, slone na zgodovinskem pravu posameznih dežel. Vpoštevati se mora zgodovinska narodnost in ne jezikovna, ker zgodovinska narodnost je ozko zvezana, da, identična z deželnimi posebnostmi. Narodno stremljenje pomenja toliko, kakor stremljenje po deželni avtonomiji. Meje posameznih kronovin so zgodovinski dane. Dežele, ki so po zgodovinskem pravu deli ene krone, se lahko združijo. Jezikovnim potrebam narodnih manjšin v poedinih deželah zadostimo, ako uvedemo občinsko in županijsko (komitatsko) samoupravo.

V tretjem spisu „Die Nationalitätenfrage" iz leta 1865. razlaga Eötwös podrobneje svoj nazor o narodnosti, ki mu je zavest skupnosti, pridobljena po vzajemnih spominih preteklosti in vzajemnih interesih sedanjosti. Važen faktor je sicer pri tem tudi skupnost jezika, toda skupni spomini preteklosti ter skupni interesi in upi sedanjosti zbujajo tudi med raznojezičnimi prebivalci enaka, da, časih še bolj krepka narodna čustva.

Tako je Eötwös razvil pojma t. zv. zgodovinske ali politične narodnosti in zgodovinsko-političnih individualitet. Narodnost v tem političnem pomenu, kakor jo je sprejel tudi Gumplowicz,[2]) koristi zgodovinskim narodom, t. j. onim, ki so igrali v zgodovini samostojno, državno vlogo, ki so imeli svojo državno neodvisnost, dočim so drugi manjši narodi, ki niso imeli svojega samostojnega, državnega življenja, ali pa ga zgodaj izgubili, preden so se

[1]) Tu je izražena narodna avtonomija na podlagi t. zv. osebnega načela. Ta način rešitve zagovarja zlasti dr. Karl Renner, med Slovenci Etbin Kristan.

[2]) Dr. Ludwig Gumplowicz, Das Recht der Nationalitäten und Sprachen in Österreich-Ungarn. Inomost, 1879.

mogli politično ojačiti, po tej teoriji obsojeni, da hlapčujejo drugim, dokler se gospodarsko in kulturno toliko ne okrepe, da si izvojujejo priznanje svoje enakopravnosti. Zgodovinskim ali političnim narodom je seveda mnogo do tega, da se jim njih deželo prepuste v vladanje, kjer jim drugi ne delajo napotja; zato se potegujejo za kar največjo avtonomijo svojih zgodovinsko-političnih individualitet.

Proti centralistnim Nemcem, ki so zaslepljeni in omamljeni od svoje državne ideje o narodno-nemškem cesarstvu prezirali ves ustroj in razvoj avstrijske države, nastopajo Madjari, Čehi, Poljaki, Hrvatje in Slovenci za federalizem na podlagi zgodovinskega prava.

Palacký je po letu 1848. opustil svoj narodno-teritorialni federalizem in je leta 1865. v spisu „Ideja avstrijske države“[1]) formuloval svoj program na zgodovinsko-zemljepisni podlagi. Po Eötwösovi teoriji je proglasil Avstrijo za zvezo zgodovinsko-političnih individualitet. Slutil je že takrat dualizem, zato je ravno z ozirom nanj svoje naziranje iz leta 1848. o potrebi avstrijske države modifikoval z izrekom: „Bili smo pred Avstrijo in bodemo tudi po njej.“ Čehi so bili v letih 60. socialno in gospodarsko še premalo razviti, da bi bili sami političen narod v zmislu Eötwösovem, zato so se pod vodstvom dr. Riegra[2]) oklenili češkega zgodovinskega plemstva. Kaj to pomenja, zgodovinsko plemstvo, je jasno izrazil leta 1845. grof J. M. Thun z besedami: „Ich bin weder ein Čeche, noch ein Deutscher, sondern nur ein Böhme.“[3]) To je bila češka politična narodnost, kakor je bila na Ogrskem politična narodnost madjarska.

Revolucionarni Poljaki s svojimi plemenitaškimi veleposestniki, gospodujočimi nad kmetskim prebivalstvom in nad Rusini, so se čisto naravno ogrevali za zgodovinsko pravo, ki naj jim pribori izgubljeno poljsko kraljestvo. Oni so bili političen narod in hoteli tudi ostati vsaj v Galiciji.

Zveza z Madjari je zavedla Hrvate, da so slepo posnemali svoje učitelje v vsakem zgodovinskem salto mortale, kakršnih je vsa polna madjarska politika. Dober poznavalec in očividec tedanjih hrvaških razmer, Fran Erjavec, piše: „Starodavni ustav“ je bil malik, kateremu se je zdaj vse klanjalo, od katerega je vse pričakovalo spas naroda. Šovinizem je cvetel kakor nikdar poprej··· Narod pa je prišel iz dežja pod kap. Hrvatje, postavljeni na križpot, so se morali odločiti, s kom

[1]) Dr. František Palacký, Idea státu Rakouského. Praga, 1865.

[2]) O dr. Riegru imamo življenjepis v slovenskem jeziku od dr. Ivana Žmavca: Dr. Frančišek Ladislav Rieger. (Zbornik Slovenske Matice, Ljubljana, 1903, str. 155—181.)

[3]) T. G. Masaryk, Česká otazká. (Praga, 1895, str. 104.)

se hočejo politično zvezati. Vabili so jih v Beč, mamili so jih v Pešto. Vedeli so, da jim pravega prijatelja ni tukaj, ni tamkaj, temveč povsod le zaveznik za silo. Zato so oprezali in odkladali odloko, kolikor dolgo so mogli in to temveč, ker v tej stvari med njimi ni bilo sloge.[1])

Leta 1861. se je nudila Hrvatom prilika, da popravijo, kar so zagrešili njih velikaši 1790. leta, a zaman: „more patrio" so se zopet izjavili za državnopravno zvezo z Ogrskim in razglasili, da ne priznavajo nobenih skupnih zadev z Avstrijo, prav tako, kakor Madjari kljub zgodovinski resnici, katero je vneto zagovarjal Eötwös še 1859. leta! Pač je manjšina uvidevala, da obstojajo skupne zadeve med Avstrijo in Hrvaškim, ki jih je treba urediti, toda večina ni imela zmisla za dejanski položaj in je, sledeč madjarski politični terminologiji, pripravljala pot dualizmu. A dr. Ante Starčević, odklanjajoč v zvezi z dr. Kvaternikom i Dunaj i Pešto, razglaša narodno dogmo, da more hrvaško državo ustvariti samo „Bog i Hrvati"![2]) To postopanje je bilo v protislovju z zaključki sabora iz leta 1848.: Hrvaška je zatajila svojega Jelačića! V strahu pred dunajskim absolutizmom so pozabili Hrvatje, da morejo svobodo in boljšo prihodnost svojega naroda pridobiti in ohraniti prej v zvezi z vsemi avstrijskimi narodi nego v zvezi z Ogrskim, v katerem gospodujejo Madjari — to je zaman poudarjal Kukuljević.[3]) Andrej Einspieler je obžaloval, da so Hrvatje zatajili celo gibanje iz 1848. in 1849. leta, ter upal, da zdravi in praktični čut hrvaškega ljudstva manjšino iz leta 1861. izpremeni v večino.[4]) „Slovenec" je svaril Hrvate, naj se ne dado preslepiti Deakovemu „belemu listu".[5]) In daljši razvoj je pokazal, da so Hrvatje pod vodstvom svojega plemstva delali za madjarsko politično idejo!

In Slovenci?

V boju proti nemškemu centralizmu se oklepajo oktoberske diplome. Središče slovenske politike postaja Kranjsko. Narodni program iz 1848. leta, sloneč na prirodnem pravu, se umika zgodovinskemu načelu. Matija Majar sicer zopet vneto zagovarja združenje slovenskih pokrajin v eno deželo;[6]) tudi spomenica, poslana Schmerlingu z 19.386 podpisi, daje

---

[1]) Fr. Poljanec (Fr. Erjavec), Spomini s pota. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 140.)

[2]) Dr. Rudolf Horvat, l. c. str. 200 in naslednje.

[3]) I. K. S. (Ivan Kukuljević Sakcinski), Narodna moralna snaga užnih Slavenah i hrvatske političke stranke. (Zagreb, 1865, str. 13.)

[4]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1862, VI. zv. str. 372.

[5]) „Slovenec", 94. štev. z dne 6. dec. 1865; 95. štev. z dne 10. dec. 865.

[6]) „Novice", 11. štev. z dne 13. marca 1861; 12. štev. z dne 20. marca 1861.

ministru v preudarek, ali bi se ne mogla enakopravnost v šoli in uradu lažje in ceneje izvršiti, ako bi se slovenske dežele spojile v eno administrativno kronovino;[1]) isto željo izraža dr. Bleiweis v kranjskem deželnem zboru dne 8. aprila 1861. leta: toda to je bil le vzor, ki so o njem mislili odločilni kranjski politiki, da se mu že približujejo, ako ga imajo skritega v svojem srcu in ga omenjajo ob gotovih svečanostnih prilikah. Za dnevno politiko pa je zahteval od 1861. leta naprej slovenski program: 1) narodno enakopravnost in 2) razširjenje deželne avtonomije v okvirju enotne, ustavne Avstrije.[2])

Odločilni politiki kranjski so upali, da koristi vsemu narodu, kar koristi Kranjskemu; oni so pozabljali, da deželna avtonomija ubija narodno enakopravnost. Uvidevali pa so, da bi bile dežele, kjer stanujejo Slovenci, premajhne za vse one naloge, katere jim odmerja oktoberska diploma. Zato so iskali deželne skupine, historično-politične individualitete, in so jo tudi srečno iztaknili. Kar je Čehom in Hrvatom njih državno pravo, to bodi Slovencem „notranje-avstrijska skupina". Predvsem je delal za ta program Andrej Einspieler; zgodovinsko gradivo, s katerim se je utemeljevala ta skupina, sta pa podajala Peter Hicinger[3]) in Peter pl. Radics.[4]) Tako je nastal narodno-politični program, sklenjen v Mariboru dne 25. septembra 1865. leta. Mariborskega shoda so se udeležili s Kranjskega: dr. Bleiweis, dr. Costa, Svetec in dr. Toman, s Koroškega: Einspieler, s Štajerskega: dr. Dominkuš, dr. Geršak, Herman, dr. Benjamin in Gustav Ipavic, Kapus, Lipold, dr. Muršec, dr. Pavlič, dr. Prelog, dr. Radej, Ratej, dr. Razlag, dr. Sernec, dr. Vošnjak, Davorin Trstenjak, Žuža in drugi. Predsedoval je dr. Bleiweis, poročal pa je Svetec.[5]) Sad tega shoda so naslednji sklepi:

Kranjskemu vojvodstvu se naj povrne zemljiška celota, kakor je bila ustanovljena s pismom cesarja Karola V. z dne 16. marca 1522. Združijo naj se s Kranjskim vzhodna Istra ali grofija Pazinska, potem Trst in Krasa tisti del, ki je zdaj združen z grofijo Goriško.

V deželnih zborih z mešanim prebivalstvom se ustanove narodne kurije. Skupne reči ilirskega kraljestva (Kranjsko, Koroško in Primorsko) in štajerske vojvodine, ki tvorita notranje-avstrijsko skupino, naj zastopa skupni zbor, kamor pošiljajo

[1]) „Novice", 18. štev. z dne 1. maja 1861.
[2]) „Novice", 45. štev. z dne 6. nov. 1861.
[3]) „Novice", 30. štev. z dne 26. jul. 1865.
[4]) „Triglav", 66. štev. z dne 18. avg. 1865, 67. štev. z dne 22. avg. 1865; 68. štev. z dne 25. avg. 1865; 69. štev. z dne 29. avg. 1865.
[5]) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini. (Izdala Slovenska Matica, Ljubljana, I. zv. 1905, str. 187.)

svoje poslance deželni zbori te skupine. Narodne potrebe Slovencev zastopa narodni zbor, sestavljen iz poslancev slovenskih deželnozborskih kurij. Skupne državne stvari se obravnavajo v zmislu oktoberske diplome v državnem zboru, kamor pošiljajo svoje poslance deželni zbori in kjer se glasuje po skupinah. Vsako deželo vlada deželna vlada, vsako deželno skupino dvorna pisarna, vso državo pa ministerstvo na Dunaju.

Mariborski program zahteva narodno samoupravo ali selfguvernement s troje upravnih organizmov: soseska, občina in županija po zgledu ogrskih komitatov, imajoča politično in sodno upravo I. stopnje. Na ta način bi se omejeval birokratizem. Končno obsega program določbe glede narodne enakopravnosti: med Slovenci morajo biti vsi uradniki slovenščine zmožni v govoru in pisavi; v vseh ljudskih šolah slovenskih krajev bodi slovenščina učni jezik; srednje šole (gimnazije in realke) naj bodo utrakvistne, da bo kolikor mogoče polovica predmetov s slovenskim, polovica pa z nemškim (laškim) učnim jezikom; slovenščina je v notranje-avstrijski skupini za vsakega obligatna, ker je deželni jezik; na vseučilišču se predavajo pravoslovni predmeti tudi slovenski; pri višjem sodišču morajo biti slovenščine zmožni svetniki po razmerju slovenskega prebivalstva.[1])

Mariborski program, sloneč na zgodovinskem pravu, je izzval živahen razgovor. Dr. Vošnjak, ki ga je zagovarjal pred vojno 1866. leta, je bil po vojni proti njemu, ker so se izpremenile politične razmere, ki so pokazale moč narodne ideje.[2]) Napisal je tudi brošuro „Slovenci, kaj čemo?“ v kateri nastopa proti notranje-avstrijski skupini in zagovarja združenje Slovencev, Hrvatov in Srbov.[3]) Na površje prihaja zopet vprašanje slovenske in jugoslovanske skupine, ker se je govorilo o tem, da misli vlada združiti Kranjsko s Primorskim v eno deželo z enim deželnim zborom v Trstu in priklopiti tej skupini še beneške Slovence.[4]) Poudarja se, da so Slovenci za zgodovinsko pravo, ako ni v nesoglasju z narodnostjo, sicer pa je treba dajati prednost narodnostnemu načelu: ono bodi vodilo pri sestavljanju slovenskega političnega programa, a ne zarjavele reminiscence starodavnih dob, ki se nikakor ne ujemajo več z duhom časa.[5]) Celo Einspieler sam, ki se je najbolj potegoval za notranje-avstrijsko skupino, je začel po-

---

[1]) „Novice“, 40. štev. z dne 4. okt. 1865. in „Slovenec“, 77. štev. z dne 7. okt. 1865,

[2]) „Slovenec“, 78. štev. z dne 11. okt. 1865; 19. štev. z dne 7. marca 1866; 76. štev. z dne 22. sept. 1866.

[3]) Dr. Jos. Vošnjak, Slovenci, kaj čemo? Ljubljana, 1867.

[4]) „Novice“, 34. štev. z dne 22. avg 1866.

[5]) „Slovenec“, 79. štev. z dne 3. okt. 1866.

puščati dosledno zgodovinsko načelo in je govoril o združenju ilirskega kraljestva z južnim Štajerskim.[1]) Jugoslovanski skupini se je z druge strani nasprotovalo, dokler Hrvatje sami nimajo enotnega programa in ne vedo, kam.[2]) Tudi dr. Bleiweis je uvideval, da je notranje-avstrijska skupina neizvedljiva, in je poudarjal potrebo združenja vseh Slovencev v eno administrativno-politično celoto; vprašanje je le: Kako?[3])

Za narodno pravo in jugoslovansko skupino se je potegoval zlasti Luka Svetec, ki je pisal: „Jaz historičnemu principu pripisujem krivico, da Slovani nimamo skupnega programa, pa mislim, da ga niti ne dobimo, dokler se bodemo na historijo opirali. Mi hočemo živeti, razvijati se in napredovati: to je naše historično pravo, naše pravo od veka".[4]) Dobro je tudi pojasnjeval Svetec, da je n. pr. ilirsko kraljestvo le enostranski diplomatičen akt cesarja Franca I., ki ne veže ne vladarja in ne naroda, in da po zgodovinskem pravu ni možno združenje ilirskega kraljestva z južno Štajersko (načrt Einspielerjev). Tudi zedinjenja Kranjskega s Primorskim vlada ne more izvršiti po zgodovinskem pravu. Zgodovinsko je utrjena le notranje-avstrijska skupina, ta je pa zdaj nepraktična tudi zato, ker je Nemci nikakor ne marajo in jih Slovenci siliti ne morejo niti nočejo, torej: „Dajmo historiji in njenim izročilom slovo in primimo se odločno narodne ideje".[5]) Obenem je razpravljal Svetec o sredstvih, ki naj dovedejo do cilja: zbor zastopnikov vseh Slovencev, izvoljen na podlagi splošne volilne pravice, naj se izreče o prihodnji državnopravni uredbi.[6])

Mariborski program je bilo mrtvorojeno dete. Vojna 1866. leta, ko so beneški Slovenci prišli pod Italijo kljub prizadevanju svojih rojakov[7]) in ko se je videlo, kako se Nemčija združuje korak za korakom, je zopet povzdignila narodno idejo, opirajočo se na prirodno pravo. Tako je izginila z dnevnega reda notranje-avstrijska skupina; narodna enakopravnost in razširjenje deželne avtonomije je pa ostal najbližji cilj slovenske politike.

17. Avstrija je mogla obstati izključno nemška in katoliška toliko časa, dokler so bili drugi avstrijski narodi še malo razviti.[8]) Z gospodarskim in socialnim razvojem drugih narodnosti se začenja preobrat. Bachov absolutizem in Schmerlingov cen-

---

[1]) „Slovenec", 81. štev. z dne 10. okt. 1866.
[2]) „Slovenec", 87. štev. z dne 31. okt. 1866.
[3]) „Novice", 34. štev. z dne 22. avg. 1866.
[4]) „Novice", 40. štev. z dne 3. okt. 1866.
[5]) „Novice", 41. štev. z dne 10. okt. 1866.
[6]) „Slovenec", 88. štev. z dne 3. nov. 1866.
[7]) „Slovenec", 67. štev. z dne 22. avg. 1866; 77. štev. z dne 26. sept. 1866; 86. štev. z dne 27. okt. 1866.
[8]) Rudolf Springer, l. c. str. 32 in naslednje.

tralizem dokončujeta, kar je pripravljala avstrijska politika prejšnjih stoletij, ki je zlasti iz Madjarov napravila to, kar so: narod politikov par excellence, ki pod pretvezo ustavnosti, verske in politične svobode zida svojo izključno madjarsko narodno državo. To je bil politični cilj Košutov. Kar je zgrešila Avstrija v narodnem, verskem in političnem oziru, ker ni priznavala ni narodnega, ni verskega, ni ustavnega gibanja: vse to je bila voda na mlin Madjarov, ki so nastopali za ustavnost in svobodo ter pod tem geslom zbirali okrog sebe vse, kar je bilo protireakcionarnega. Tako so pridobili zase zlasti Hrvate. Schmerling je padel in prišel je Belcredi s septemberskim manifestom (20. septembra 1865. leta).

Septemberski manifest ustavlja februarski patent in hoče na podlagi oktoberske diplome dognati spravo z Ogrskim in Hrvaškim. Nemški centralizem se umika federalizmu, čigar stebri so Madjari, Čehi, Poljaki in Hrvatje. Tako je nastala Belcredijeva „pentarhija“: Habsburška monarhija se razdeli v pet skupin: Avstrijsko, Ogrsko, Češko, Gališko in Hrvaško-Slavonsko. Za celo cesarstvo je skupen državni zbor s skupnim ministerstvom v zmislu oktoberske diplome. Vsaka skupina ima svoj skupinski zbor s kompetenco ožjega državnega zbora in svojega dvornega kancelarja. Vsaka dežela ima svoj deželni zbor s kolikor mogoče veliko avtonomijo in svojo deželno vlado. Vse narodnosti so enakopravne. — Ta ustava bi bila koristila zgodovinskim narodom, Slovence pa potisnila v avstrijsko skupino, kjer bi bili odločevali Nemci. Po januarskem patentu (2. januarja 1867. leta) sklicani „izredni državni zbor“ naj bi se bil posvetoval o tej ustavni izpremembi. A namesto nje je prišel Beust.

Vojna leta 1866. je potisnila Avstrijo končno iz Nemčije in Italije. Sedaj je bila prilika, da najde Avstrija sama sebe, t. j. svoje narode, da najde svoje stališče v krogu evropskih držav; toda tradicija je bila močnejša nego dejanske razmere. In ta tradicija ni mogla preboleti, da je protestantska Prusija odvzela katoliški Avstriji vodstvo Nemčije, iz katere hoče napraviti narodno, protestantsko cesarstvo. Ta misel se je upirala tradicionalni politiki katoliških Habsburžanov, ki so živeli še vedno v preteklosti. Zato je bilo treba sprave z Madjari za kakršnokoli ceno, da je katoliška Avstrija za vsak slučaj zavarovana in združena za boj s protestantsko Prusijo. In tedanji interesi Habsburžanov so bili identični z interesi onega socialnega sloja, ki je predstavljal takrat med Nemci političen faktor: nemške buržoazije. Ker je bila Avstrija iztisnjena iz Nemčije in Italije in ker so izgubili avstrijski Nemci politična tla na Ogrskem, tedaj so hoteli obdržati vlado vsaj v enem delu države. Popustili so boj z Madjari, sklenili

z njimi kompromis in si razdelili plen: Madjari naj vladajo ogrske narode, Nemci pa avstrijske — dualizem je bil gotov. Da si pa pridobe pri tem delu zaveznikov in pomočnikov, zato so dali Nemci primerno avtonomijo Poljakom, t. j. vlado nad Rusini, Madjari pa Hrvatom nad Srbi. Kupčija je bila sklenjena. Slovani so sokrivi dualizma.

Češka državnopravna politika s svojo pasivno opozicijo se je izjalovila, ker je precenjevala svojo politično moč. Udala se je vodstvu zgodovinskega plemstva, ker je upala, da bo češko plemstvo protiutež madjarski in nemško-centralistni aristokraciji ter nemški buržoaziji, ki sta pripravljali delitev Avstrije. V odločilnem trenotku pa je češka aristokracija zapustila Čehe. Dr. Rieger je pisal 1. avgusta 1866. leta, ko je bil s Palackim, Strossmayerjem in Mažuranićem pri slovanskem shodu na Dunaju: „Jezim se edino na našo aristokracijo, katere matadorji kljub opetovanemu vabilu ne pridejo prav v tem trenotku, ko bi mogli ravno največ koristiti“.[1])

Hrvatje so sicer končno uvideli, kam jih je zavedla dosedanja negativna politika nasproti Avstriji. Večina sabora je 18. decembra 1866. leta sklenila, da se začne samostojno pogajati z Avstrijo, in 19. decembra 1866. leta je sprejela adreso v tem zmislu; toda bilo je že prepozno; Ogrska je odločila usodo Hrvaške brez njenega sodelovanja.[2])

Naravnost uboga pa je bila slovenska politika 1867. leta in to kljub sijajni zmagi na Kranjskem in Štajerskem, ki je zbudila pozornost celo v tujini.[3]) Ladja brez krmarja sredi razburkanega morja — to je slika tedanje slovenske politike.

„Novice“ niso mogle verjeti, da bi češki, hrvaški in poljski federalisti, snujoč Belcredijevo „pentarhijo“ pri slovanskem shodu na Dunaju meseca avgusta 1866. leta, prepuščali Slovence brez njih vednosti in volje nemški skupini, oziroma lastni usodi![4]) Posamezniki so sicer uvidevali, kako so speljali Madjari z zgodovinskim pravom na led avstrijske Slovane, ki na ta način ne morejo priti do skupnega slovanskega programa;[5]) toda to so bili le utrinki, zapadajoči v splošni desorganizaciji in frazeologiji. Shoda federalistov na Dunaju dne 15. februarja 1867. leta, ki naj bi bil določil stališče Slovanov po padcu Belcredija, so se udeležili tudi Slovenci in sicer: dr. Costa, dr. Dominkuš, vitez Gariboldi, dr. Klun, Svetec, dr. Toman in dr. Vošnjak. Sklenil se je solidaren nastop. Dr. Valentin Zarnik je rotil Poljake, naj ostanejo zvesti slovanski solidarnosti, in

[1]) Dr. Ivan Žmavc, l. c. str. 177.
[2]) Dr. Rudolf Horvat, l. c. str. 252 in naslednje.
[3]) „Novice“, 6. štev. z dne 6. febr. 1867.
[4]) „Novice“, 33. štev. z dne 15. avg. 1866.
[5]) „Novice“, 42. štev. z dne 17. okt. 1866.

Slovence, da se morajo držati Čehov in tudi najmanjšega koraka ne storiti brez porazumljenja ž njimi.[1]) Toda Slovani so obračali — Beust je pa obrnil. Slovansko solidarnost je razbila vladna sila: čutili so jo najbolj Čehi, Poljaki so ji previdno ušli, a Slovenci so se spokorili, ker so izprevideli, da jim posnemanje češke taktike škoduje, Čehom pa nič ne koristi, dokler so Poljaki nezanesljivi. To je poudarjal Slovencem tudi dr. Rieger.[2]) Slovenski poslanci (grof Barbo, Črne, dr. Klun, Lenček, Lipold, Pintar, Svetec in dr. Toman) so glasovali za dualizem, dasi sta Svetec in dr. Toman govorila proti njemu in ga imenovala „grob našega življenja“ (besede Tomanove). In zakaj tako? Imeli so sicer namen, da glasujejo proti. Ko so se pa Poljaki izjavili za dualizem, so izpremenili tudi Slovenci svoj namen z ozirom na solidarnost ž njimi, z ozirom na obljubljeno razširjenje deželne avtonomije in z ozirom na to, ker niso hoteli motiti soglasja v zboru.[3]) Kranjska politika, posnemajoča zgodovinske narode!

Glede decemberske ustave (21. decembra 1867. leta), ki izpreminja februarski patent v zmislu dualizma, so bili slovenski poslanci na predlog dr. Kluna sklenili z večino petih glasov (Črne, dr. Klun, Lenček, Lipold in Svetec) proti dvema (Pintar in dr. Toman), da glasujejo zanjo. Pri glasovanju so se pa cepili: manjšina (Lipold, dr. Klun in Svetec) je glasovala za, večina pa proti (grof Barbo, Črne, Pintar in dr. Toman). Svetec je pojasnjeval postanek dualizma in postopanje slovenskih poslancev. Večina, ki je glasovala proti, je to storila z ozirom na Poljake in tirolske Nemce, dasi podpirajo Slovenci Poljake le iz solidarnosti in ne iz prepričanja, da bi bilo vse to dobro zanje, kar koristi onim, ki si hočejo zagotoviti popolno vlado nad Rusini. Manjšina pa je glasovala za decembersko ustavo z ozirom na § 19. o narodni enakopravnosti in z ozirom na razširjeno deželno avtonomijo,[4]) kar je zahtevala tudi spomenica, ki so jo izročili slovenski državni poslanci Beustovemu ministerstvu.[5]) Vsaka stran je imela torej svoj prav: Slovenci so ustregli i svojim zaveznikom i vladi!

18. Podlaga slovenski politiki je mogel biti le kmetski stan. Vodstvo kmetske mase je prišlo v roke nižje duhov-

---

[1]) „Slovenec“, 21. štev. z dne 19. febr. 1867.

[2]) Riegrovo pismo iz leta 1867. in Klunovo pismo z dne 28. avg. 1867. *KB.* (Priobčeni v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 72; zv. VI. str. 133—135.)

[3]) „Novice“, 24. štev. z dne 12. jun. 1867.

[4]) „Novice“, 43. štev. z dne 23. okt. 1867; 44. štev. z dne 30. okt. 1867; 4. štev. z dne 22. jan. 1868; 5. štev. z dne 29. jan. 1868; 6. štev. z dne 5. febr. 1868; 7. štev. z dne 12. febr. 1868.

[5]) „Novice“, 29. štev. z dne 17. jul. 1867.

ščine in poedinih posvetnjakov, izvršujočih t. zv. svobodne poklice. Stališče slovenske duhovščine označuje dr. Jos. Rogač takole: „Mati me je rodila Slovenca, država sprejela Avstrijca, cerkev krstila katoličana, posvetila tudi duhovnika; Nemca v sebi — njega se ne zavedam ne pred Bogom, ne pred ljudmi.“[1]) Višja duhovščina je bila po Slovenskem ali brezbrižna ali celo nasprotna narodnemu gibanju, na pr. škof dr. Vidmar na Kranjskem ali dr. Stepišnik, naslednik Slomšekov, na Štajerskem. Častna izjema sta zlasti primorska vladiki Dobrila in Legat ter ljubljanski kanoniki in bogoslovni profesorji dr. Čebašek, dr. Pogačar, dr. Vončina in drugi.

Vsak narod, najsi bo še tako ubog, ohrani svojo nižjo duhovščino. Cerkvena opravila, ki tako globoko posegajo v notranje in zunanje življenje priprostega človeka, se morajo izvrševati v narodnem jeziku, sicer ne dosegajo svojega namena. Duhovnik — tujec je stalno nemogoč. Kmet ni ofenziven, ker svoje narodnosti ne širi, pač pa je defenziven: on svojo narodnost brani in ohrani. Njegov stan, ki zahteva razsežnost zemljišča, njegova oddaljenost in osamljenost od kulturnih in gospodarskih središč, vse to mu pripomore, da se ne potujči, ako je naseljen na enotnem ozemlju. Dr. Renner (Rudolf Springer) pravi v tem oziru, da bi morali izpremeniti ves gospodarski ustroj današnje družbe, ako bi hoteli kompaktno naseljene narode iznaroditi: po izgledu Rimljanov bi jih morali zasužnjiti in jih prodati v tujino![2])

Zato se je ohranil tudi slovenski kmet kljub tisočletnemu nemškemu gospodstvu, seveda zaostal v kulturi in gospodarstvu, a duhovščina je postala naravna njegova zaveznica in voditeljica v boju za narodno enakopravnost, ko je napočila ustavna doba. Po prvi zarji ustavnosti 1848. leta nas je absolutizem zazibal v desetletno politično spanje. Ko nas je oktoberska diploma zbudila zopet k ustavnemu življenju, se je začelo politično gibanje, ki pa ni moglo biti takoj odločno in jasno. V ospredje so stopale bolj osebe nego načela. Polagoma so se bistrili pojmi in snovale stranke.

Avstrija se je iz stanovske fevdalne države jela pretvarjati v moderno meščansko državo. Vse to je zahtevalo velikih upravnih, sodnih in predvsem gospodarskih preuredeb. Napaka Bachova je bila, da je reformoval od zgoraj doli namesto od spodaj navzgor. Aristokratija v zvezi z birokratijo naj bi bila ustvarila novo, meščansko Avstrijo, kar bi bila mogla storiti le demokratija, sodelovanje narodov. Seveda ne smemo pozabiti, da je Bacha rodila fevdalna protirevolucija. Vse je izha-

[1]) Dr. Jos. Rogač, Narodnost in slovenstvo. (Ljubljana, 1860, str. 55.)
[2]) Rudolf Springer, l. c. str. 67.

jalo iz enega središča: z Dunaja in vladalo je eno načelo: nemško. Ustavna doba je pa poklicala k političnemu življenju narode in naravno se je sedaj vnel boj za vlado. Slovenski kmet je po dvodstvom duhovščine prihajal s svojimi primitivnimi zahtevami, da se naj po šolah uči in po uradih uraduje v njegovem jeziku. Temu so se upirali Nemci in Italijani iz čisto umljivih razlogov, ker bi jih bila uvedba slovenskega jezika izpodrinila iz šol in uradov ali jim pa vsaj delala težave pri poslovanju. Pridružili so se jim v tej borbi meščani in plemiči, deloma tujci, deloma potujčeni domačini, ki se nikakor niso mogli vživeti v novo dobo, ker so bili možje stare šole. Niso si mogli misliti, da bi se slovenščina kdaj povzdignila do veljave. Plemstvo je že tako izgubilo glavno svojo moč z odpravo podložništva, ostala mu je le država z vsemi sinekurami, zato je branilo njen nemški značaj. K tem nasprotnikom so uskočili tudi nekateri slovenski posvetnjaki, bodisi iz sebičnosti, bodisi iz drugih nagibov, kar ni nič nenavadnega v političnem življenju, zlasti v takih prehodnih dobah, ko se iz starega poraja nekaj novega.

Tako sta se polagoma izkristalizovali na Slovenskem dve politični stranki: narodna, ki je obsegala slovensko kmetsko ljudstvo, kolikor je prihajalo politično v poštev, to je: v kolikor je bilo socialno in s tem tudi narodno samostojno, ter nemška, oziroma laška, obsegajoča vse one sloje, ki so imeli svoje gospodarske interese, da so se upirali prodiranju Slovencev v javno življenje. A izmed onih slovenskih posvetnjakov, ki so se pridružili v tem boju zoper svoje rojake Nemcem, je bil najpomembnejši Dragotin Dežman (1821—1889), ki je postal tip nemškutarja, kakor imenujejo Slovenci take uskoke.

Šuklje je v svoji izborni razpravi o Palackem napisal naslednje besede: „Celo pri najbolj izobraženih ljudeh je to kaj prav navadnega, da izpreminjajo svoja načela (politična), da zapustijo svoje prijatelje in somišljenike ter sramotno pobegnejo v nasprotni tabor. To se godi iz dvojnega vzroka: Ali ni bilo pri njih onega pravega prepričanja, katero izvira le iz resnega premišljevanja in preudarjanja, katero je nasledek temeljitih študij in mnogovrstnih skušenj, in potem je begunstvo nasledek duševne plitvosti in površnosti; ali pa so ti uskoki predrugačili svoje mnenje le iz materialnih razlogov, iz grde sebičnosti, iz nizke častilakomnosti, in potem izvira njihov odpad iz podlosti in nemoralnosti.“[1])

[1]) Fr. Šuklje, l. c. str. 54.

Kako si razlagamo ta pojav pri Dežmanu? Levstik,[1]) Svetec,[2]) Trdina[3]) in dr. Vošnjak[4]) sodijo, da sta ga gnali v odpadništvo častilakomnost in ljubosumnost glavno nasproti Tomanu. Brezdvomno je igralo osebno vprašanje svojo ulogo, ker se Dežman po svoji zunanjosti ni mogel kosati z lepim, ognjevitim Tomanom. Zapostavljali so ga, dasi je bil duševno veliko višji nego dr. Toman,[5]) čigar značaj tudi ni bil brez ničemurnosti.[6]) Ze od leta 1858. dalje je imel Dežman znanstvene boje z Davorinom Trstenjakom[7]) in dr. E. H. Costo; potem pa je prišla vmes še politika, ki ga je izvabila popolnoma v nasprotni tabor, kjer je vztrajal do smrti.

Ko je Dežman ob otvoritvi „Rudolfina" dne 2. decembra 1888. leta s slovensko besedo, kakršno je slišati malokdaj, globoko ganjen, navdušeno slavil znamenitosti in krasote Kranjske ter navajaje Vodnikove verze pozival mladino, kako naj ljubi to zemljo, takrat — pravi Levec[8]) — smo še jeden pot živo čutili, kaj je izgubil narod slovenski s tem izrednim možem, čigar pesni se odlikujejo po globokem čutu, plemenitem veselju po prirodi, po zdravem humorju, po politični odločnosti in po pripovedni nadarjenosti; ki se kaže v prozi navdušenega Slovana in temeljitega poznavatelja slovanskega slovstva, ki je pisal obče lep in krepak jezik, ki je, sam vsestransko omikan in navdušen za vsak napredek, vplival narodno, literarno in znanstveno zlasti na dovzetne ljubljanske dijake (Erjavec, Simon Jenko, Kermavner, Levstik, Mandelc, Stritar, Trdina, Tušek, Valjavec, Zarnik), on, ki je bil desna roka Bleiweisova in up Slovencev··· — Kranjska dežela ga je sicer obdržala kot učenjaka, naravoslovca in starinoslovca, toda obenem je izgubila v njem slovenskega politika; zato je pa dobila kot nadomestilo dr. Costo, ki se je iz nadutega nemškega učenjaka čez noč prelevil v Slovenca!

Dežmanovo narodno in politično mišljenje se je razvijalo v dobi slovenskega preporoda, ko so se Slovenci pod vplivom svobodomiselnih idej zapadne Evrope jeli gibati narodno in politično. Ni to naša sramota, da smo se po Nemcih udeleže-

[1]) „Pavliha", 5. štev. z dné 30. junija 1870.

[2]) Pismo Svetčevo z dne 7. novembra 1908.

[3]) Janez Trdina, l. c. str. 720.

[4]) Dr. Jos Vošnjak, Spomini, l. c. str. 88.

[5]) Dr. Fr. Oblak, Dr. Karol Lavrič in njegova doba. (Gorica, 1906, str. 25—26.)

[6]) Davorin Trstenjak piše 1870. leta, da se glasi sodba o Tomanu v pisarni ministerskega predsednika Potockega naslednje: Toman ist ein eitler politischer Geck. *KB.*

[7]) Pismo Trstenjakovo z dne 28. aprila 1858. *KB.*

[8]) Fr. Levec, Karl Deschmann. (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 254—256.)

vali splošne kulture, na drugi strani ni bilo dano Nemcem na prosto voljo, ali hočejo ali nočejo biti naši kulturni posredovalci: zgodovinski razvoj, utemeljen v naši zemljepisni legi, nam je odkazal to razmerje dotlej, dokler si ne priborimo vseh onih socialnih faktorjev, ki so v moderni kulturi in modernem gospodarstvu potrebni, da igra posamezen narod samostojno ulogo. Ta doba ni še tako blizu, tem manj je mogla biti takrat, pred 50. leti, ko smo komaj stopali v javno življenje. Ako je zagovarjal Dežman nemško kulturo kot sredstvo k lastnemu napredovanju,[1]) je s tem le glasneje poudarjal to, o čemer so drugi tem manj govorili, čim bolj so v istini to sredstvo uporabljali.

Občevalni in parlamentarni jezik slovenskih voditeljev je bil v začetku izvečine nemški. Pri prvih volitvah za deželni zbor kranjski se priporočajo za kandidate tudi Nemci, na pr. dr. Gauster[2]), ki je razvil v pismu na Bleiweisa naslednji program: „Nemški element je samo, naj bi bil samo duševna vez različnih bratovskih narodov v Avstriji, le duh naj vlada, duh, ki noče drugega nego napredek izobrazbe, in meni se zdi, da je ravno velika naloga nemškega duha v Avstriji: pospeševati svobodni razvoj, individualno samostojnost, v kolikor se to le da združiti z blaginjo celote.“[3]) Šlo se je samo za to, da se mladi slovenski kulturi, opirajoči se na starejšo in mogočnejšo nemško kulturo, daje dovolj zraka in svetlobe, da more poganjati svoje cvetje in prinašati svoj sad. S pesniškimi besedami je pojasnil to razmerje leta 1850. Anton grof Auersperg v pismu na Bleiweisa: Slovensko ljudstvo se mora še nekaj časa učiti in ne more pri tem še pogrešati nemške omike. S tem pa ne oviramo njegove prihodnosti, kakor ne oškodujemo življenskih upov nadepolnemu mladeniču, če ga opozarjamo na nekatere pomanjkljivosti v njegovi izobrazbi, ki jih mora še popraviti. Poslanstvo nemštva je na slovanskih tleh sicer nujno, toda le prehodno in preneha, ko izpolni svoj namen. To ni nič nečastnega za nemštvo, ako izgine nekoč na ta način iz slovanskih dežel, kakor ni sramotna smrt starca, ki je dostojno izvršil svojo življensko nalogo in se bliža po naravnem potu svojemu koncu.[4]) Podobno piše tudi Slomšek 1855. leta, češ, da Slovencem v sedanjih razmerah nikakor ne kaže nemščino odstranjevati, marveč pred-

[1]) Pismo Dežmanovo Valentinu Zarniku, z dne 9. jan. 1861. *K. B.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. 1. str. 13.)

[2]) „Novice“, 11. štev. z dne 13. marca 1861; 12. štev. z dne 20. marca 1861.

[3]) Pismo dr. M. Gausterja z dne 16. marca 1861. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 68.)

[4]) Pismo Antona grofa Auersperga z dne 12. dec. 1850. *KB.* (Priobčil dr. Janko Lokar v „Carniola“, Ljubljana, I. letnik 1908, str. 195—198.)

vsem slovenščino na noge postaviti in na materni jezik gospodarjevega dodevati, da se mladini skozi domača vrata odpira v sosedno hišo.[1])

Usodno za nas in za Dežmana je bilo to, da je začel nemško kulturo, ki mu je bila izprva le sredstvo, zamenjavati s ciljem. O tem, v koliko bodi nemštvo pripomoček za nadaljnjo, višjo omiko, so mnenja lahko različna; kakor hitro pa prekoračimo to mejo in si stavimo nemštvo za smoter svojega prizadevanja: tu stojimo na razpotju.

Dežman se od zapadne Evrope ni navzel samo narodne ideje, s čimer nam je veliko koristil, marveč tudi svobodomiselne, ki nam je bila pa pri njem v škodo, dasi bi nam bila lahko v korist. Bil je izmed redkih mož na Slovenskem, ki je imel odprt pogled po svetu in je videl, kako velike korake je treba delati Slovencem, da dohite svoje sosede. In tu se je prenaglil! Na Dunaju je v državnem zboru opažal, kako proti centralizaciji, ki je bila zoprna tudi njemu, nastopajo Čehi s posnemanjem madjarske taktike, ne brigajoč se, kaj bo z drugimi avstrijskimi narodi, če oni dosežejo svoje državno pravo. Videl je, kako ljub bi še bil nekaterim absolutizem, in se je bal, da zaradi ustavnih bojev ne pride zopet reakcija na krmilo, kakor 1848. leta.[2]) Kot svobodomislec je imel tudi v cerkveno-političnih vprašanjih svoje stališče, različno od večine narodne stranke. Kje naj bi bil našel tla za svoje ideje? Med kmetskim ljudstvom, ki ga je vodila duhovščina in čigar narodno-politični program je zastopal dr. Bleiweis, ni bilo misliti na uspešno delo. Zakaj, slovenski kmet ni mogel pogrešati vodstva svoje duhovščine, ker je bila vsa naša socialna struktura še v povojih in ni bilo razven duhovnikov in peščice posvetnjakov-inteligentov nobenih drugih slojev, ki bi bili delali za narodno osvoboditev Slovencev. Vmes so prišle še osebnosti s Costo in Tomanom: ljubosumnost in čisto upravičena zavest o svoji duševni veličini sta bili omamili Dežmana, da je stopil na pot, s katere ni mogel več nazaj. Izgrešil je bil svojo politično nalogo: oklenil se je nemštva, čigar interesi so bili takrat identični z interesi plemstva, meščanstva in uradništva, dasi je bil Dežman po svojih narodnih in političnih nazorih, po celem tedanjem socialnem položaju na Slovenskem poklican, da se loti dela po naših nemških in ponemčenih mestih in trgih v znamenju slovenske narodnosti in svobodomiselnosti. Gospodarska nujnost je, da se tujerodna ali potujčena mesta sredi kompaktno naseljenega kmetskega ljudstva

[1]) Pismo Slomšekovo z dne 19. dec. 1855. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. V. str. 108.)

[2]) Pisma Dežmanova z dne 8., 13. in 30. maja 1861. *KB.* (Priobčena v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. I. str. 14—15, zv. II. str. 37.)

prej ali slej narodno prilagodijo svoji okolici, ko doseže okolica potrebno stopinjo kulture in gmotne neodvisnosti. Brezdvomno bi bil naletel Dežman na odpor konservativnih voditeljev, ako bi se bil v svobodomiselnem zmislu lotil političnega dela po Slovenskem. Ali je bil pa potem, ko je prestopil k Nemcem, brez boja? Nasprotno! Izkušnja nas uči, da se strastna ljubezen časih preobrne v strastno sovraštvo; to se je pokazalo tudi pri njem: slovenski narod ga je črtil kakor nikogar drugega, a na drugi strani si je tudi on prizadeval, da bi ta srd zaslužil. Dežman je v službi Nemcev pač oviral in zavlačeval razvoj Slovencev, toda preprečiti ga ni mogel. Ako bi bil pa ostal slovenski politik v označenem zmislu, za kar je bil usposobljen in kar je bilo potrebno, da si pridobimo meščanstvo, obrtno-trgovski kapital, potem bi bil s tem odlično pospeševal narodno osvoboditev svojih rojakov: tam negativnost, tu pozitivnost. Naj bi bil ostal liberalen narodnjak, potem bi se bila zbrala okrog njega skoro vsa neodvisna inteligentna slovenska mladina — tako je pisal o njem „Slovenski Narod“ leta 1869.[1]) Z odpadniki, ki jih je bila gola sebičnost in veternjaštvo, nismo ničesar izgubili; o Dežmanu pa zaključujem z Levčevimi besedami: „Politika je bila nesreča naša in — njegova!“[2])

19. Prve volitve leta 1861. niso prinesle Slovencem v nobenem deželnem zboru večine. Pri drugih volitvah leta 1867. so si kranjski Slovenci pridobili večino in jo odslej tudi obdržali razven v letih 1877. do 1883. Glavni slovenski poslanci so bili v tej dobi na Kranjskem: Ambrož, grof Barbo, dr. Bleiweis, dr. Costa, Peter Kozler, župnik Pintar, Svetec, dr. Toman, Miroslav Vilhar in baron Anton Zois. Na Goriškem so imeli Slovenci v drugi volilni dobi po izpremenjenem volilnem redu približno enako število poslancev kakor Italijani. Najimenitnejši med njimi so bili: dr. Abram, Črne, Anton Gorjup, Marušič, dr. Tonkli, Winkler in dr. Žigon. Na Štajerskem ni bilo izprva nobenega slovenskega poslanca, le Nemec Mihael Herman, voljen od Slovencev, je zagovarjal slovenski program, leta 1865. se mu je pridružil dr. Razlag in 1867. leta še šest drugih Slovencev: dr. Dominkuš, Lenček, Lipold, dr. Prelog, Rak in dr. Vošnjak. Na Koroškem se je ubadal Andrej Einspieler, v Trstu Ivan Nabergoj, v Istri sta pa podpirala Slovane glavno škofa-virilista: Dobrila, in Legat.

Vse narodno-politično gibanje te dobe se je koncentrovalo v čitalnicah in časopisih.

[1]) „Slovenski Narod“, 41. štev. z dne 8. aprila 1869.
[2]) Fr. Levec, l. c.

Čitalnice so se začele ustanavljati od leta 1861. dalje po vseh mestih, trgih in večjih krajih na Slovenskem.[1]) „Novice“ so označile namen čitalnic tako-le: To so društva, v katerih se bo bralo ali čitalo in bodo včasih poštene veselice v domači besedi.[2]) Čitalnice so torej nudile čitanje časopisov in knjig ter zbirale Slovence k t. zv. besedam, kjer sta se z glasbo, s petjem, plesom, z igrami in govori gojili družabnost in narodna zavest. Ustanovitev čitalnic se je vršila nekako boječe, posebno so se ustanovitelji bali tolikokrat ponavljanega očitanja, da kalijo narodni mir, ker cepi čitalnica dotlej složno prebivalstvo v dva nasprotna narodno-politična tabora; toda često so našli glasno priznanje tudi v krogih neslovanskih sodeželjanov in someščanov, ki so uvaževali kulturni značaj narodnega gibanja.[3]) Slovenska inteligencija, ki se je doslej pečala glavno z jezikoslovjem in beletristiko, se je po čitalnicah začela brigati za narodno-politična vprašanja. Slovenščina se je polagoma uvajala v javnost, da je postajala občevalni jezik tudi srednjih slojev. S čitalnicami so se polagali temelji slovenski drami, glasbi in petju, tu se je pletlo in razvijalo vse družabno, narodno in politično življenje Slovencev. To je bila edina takratna oblika javnega nastopanja, priprosta v svojih sredstvih, a uspešna v svojih učinkih, ker je bila izraz svoje dobe, utemeljena v tedanjih razmerah. Z resnostjo se je družila zabava, pri čemer je prevladovala čustvenost, navdušenost, ki je rodila sad zato, ker je bila pristna, prihajajoča iz notranjega nagiba, ko je Slovenec v družbi s svojci mogel dati duška svojim dolgo pritajevanim čustvom. Bilo je pa tudi potreba krepkih, zavednih čustev, da so porajala odločno voljo, ki se ni strašila zaprek, odrekanj in žrtev pri delu za uresničenje svojega prepričanja. Čitalnice so vršile kulturno nalogo, ko so učile in vzgajale slovenski narod za javnost, in s tem izpolnile svoje poslanstvo.[4])

---

[1]) Prve čitalnice so se ustanovile v Trstu, Mariboru in Ljubljani, potem so nastale v Ajdovščini, Andrežu pri Gorici, Barkovljah, pri sv. Benediktu v Slovenskih Goricah, v Ilirski Bistrici, Slovenski Bistrici, Brežini pri Trstu, Črnomlju, Celju, Celovcu, Črničah pri Gorici, Cerknem, Gorici, Idriji, pri sv. Ivanu pri Trstu, v Kamniku, Kanalu, Kaplji, Kastvi, Kranju, Kobaridu, Komnu, Laškem trgu, Škofji Loki, Ljutomeru, Metliki, Nabrežini, Novem Mestu, na Občini pri Trstu, v Planini, v Podragi pri Vipavi, Postojni, Prvačini, Ptuju, Pulju, Rihenbergu, Rocolu pri Trstu, Rojanu, Rušah na Stajerskem, Št. Vidu pri Vipavi, Št. Vidu pri Ljubljani, Sevnici, Skednju pri Trstu, Sodražici, Solkanu, Tolminu, Vipavi, Vrtojbi, Vojniku, Volčah pri Gorici, na Vranskem, v Žalcu itd. (Letopis Slovenske Matice, Ljubljana, 1870, str. 282—297.)

[2]) „Novice“, 38. štev. z dne 18. sept. 1861.

[3]) Jos. Apih, Naš cesar. (Celovec, 1898, str. 154.)

[4]) Sliko čitalniške dobe podaja Anton Kos v svojem potopisu: „Uspomena na Sloveniju.“ Zagreb, 1863.

Kar se tiče časopisov, se je takoj po uvedbi ustavnosti čutila potreba po slovenskem političnem listu, ker „Novice“ niso zadoščale, saj tudi niso imele tega namena in so bile samo tednik. Dr. Bleiweis sam piše v tem oziru: „Živa potreba njegova se kaže čim dalje bolj . . . Če pa spravimo političen slovenski časopis na noge, nikar še ne mislimo, da ž njim ukrotimo svoje nasprotnike in dopisnike v nemških časnikih ter preverimo ž njimi bralce teh zopernikov. Ti ne berejo ali ne razumejo slovenskih reči; za nje je vsa naša beseda bob v steno. Slovanom je živo treba nemškega časopisa na Dunaju, ki bi krepko zastopal slovenske zadeve . . . Potreba bi bilo v vsaki slovenski deželi tudi nemškega časnika v domoljubnem duhu . . . Domača reč, sicer silno potrebna, sama ni zadosti.“[1])

In na drugem mestu zopet: „Uredništvo „Novic“ priznava popolnoma potrebo večkrat na teden izhajajočega političnega časnika. Ako je bilo prigovarjanje in nagovarjanje zastonj, niso „Novice“ krive, marveč to, da nobenega ni, ki bi vzel to zadevo dejansko v svoje krepke roke . . Tistim, ki mislijo sedaj, 1861. leta, da se hočejo „Novice“ vesti kot „političen časnik“ in ne imeti zraven sebe drugega, rečemo danes, da „Novice“ ostanejo, dokler bodo pod sedanjim uredništvom, tudi do konca to, kar so dozdaj bile in da večkrat ko enkrat ali dvakrat na teden ne bodo nikdar izhajale in nikdar ne svojega obsega izpremenile. Sedanje uredništvo ima več drugih opravil, kakor edino le pečati se z novinarstvom, bodisi politično ali kakšno drugo. Da se doslej ni še oživil političen časnik, je po naših mislih najbolj krivo to, da morajo pri nas skoro le tiskarne biti tisti Betlehem, v katerih se rodi novinarstvo . . . Pri nas hočemo vse le od tiskarjev; ti pa — in kdo jim bo to zameril? — se ne spuščajo radi v špekulacije na vrat na nos.“[2])

Dr. Bleiweis je govoril dovolj jasno, da ni moglo biti nobenega dvoma več. Prvi, ki se je oprijel njegovega nasveta, naj vsaka slovenska dežela izdaja nemški časnik v domoljubnem duhu, je bil Andrej Einspieler, odločen človek, eden tistih mož, ki jih mora tudi nasprotnik spoštovati. Andrej Einspieler, Božidar Raič in Davorin Trstenjak — to je bila trojica slovenskih duhovnikov-politikov, ki s svojim kremenitim značajem, s svojo načelno doslednostjo in s svojo požrtvovalno delavnostjo zbujajo občudovanje in priznanje. Einspieler je začel delati za narodno-politično probujo in napredek koroških Slovencev z izdajanjem nemških listov, ker je hotel na ta način poučevati Nemce o slovenskih

[1]) „Novice“, 6. štev. z dne 6. febr. 1861.
[2]) „Novice“, 21. štev. z dne 22. maja 1861.

zahtevah. Prvi tak list so bile „Stimmen aus Innerösterreich".

„Stimmen aus Innerösterreich" (1861—1863) je bila izprva nekaka revija, izhajajoča v snopičih. Njen program je bil: narodna, verska in politična enakopravnost.[1]) V cerkveno-političnem oziru zahteva svobodno cerkev v svobodni državi;[2]) poteguje se za uvedbo splošne volilne pravice;[3]) v državnopravnem oziru bodi Avstrija od nemške zveze neodvisna, enotna država,[4]) na znotraj razdeljena na podlagi zgodovinskega federalizma v devet skupin: 1. v ogrsko (za Ogrsko s srbsko vojvodino), 2. sedmograško (za Sedmograško), 3. hrvaško (za Hrvaško, Slavonsko in Dalmacijo z vojaško krajino), 4. nižjeavstrijsko (za nadvojvodini Avstrijo pod in nad Anižo), 5. prednjeavstrijsko (za Solnograško in Tirolsko s Predarlskim), 6. notranjeavstrijsko (za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko), 7. beneško (za Beneško), 8. češko (za Češko, Moravsko in Šlezijo) in 9. gališko skupino (za Galicijo in Bukovino).[5]) Proti koncu se je list izpremenil v dnevnik in je imel naročnikov največ Nemcev. Einspieler je skušal, kakor pravi v zadnji številki, vzgajati čitatelje za „človekoljubno in svobodno svetovno naziranje."[6])

Drugi nemški list Einspielerjev je bil „Drau-Post" (1863—1866), pri katerem pa ni vedno sodeloval, ker je list opustil prvotno stališče. Pozneje je ustanovil „Kärntner-Blatt" (1869—1876), ki mu je sledil „Kärntner-Volksstimme" (1876—1883). Z nobenim teh listov ni imel sreče, dasi je žrtvoval čas, trud in denar zanje: ubile so jih ali tiskovne pravde[7]) ali pa neplačujoči naročniki.

Prvi slovenski politični list ustavne dobe je bil „Naprej", ki ga je ustanovil Miroslav Vilhar in ki mu je bil duša Fran Levstik. Miroslav Vilhar je bil graščak, nemški vzgojen, ki je izprva zlagal nemške pesmi, a je potem postal zaveden Slovenec, zlasti pod vplivom Levstikovim, in je

---

[1]) Program lista datiran z dne 15. jun. 1861.

[2]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1861, I. zv. str. 57—65.

[3]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1862, IV. zv. str. 212—225.

[4]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1862, V. zv. str. 290—304; VI. zv. str. 361—374.

[5]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 1862. VII. zv. str. 409—416.

[6]) „Stimmen aus Innerösterreich", Celovec, 42. štev. z dne 30. aprila 1863.

[7]) Zaradi dopisa v „Stimmen aus Innerösterreich", 11. štev. z dne 22. marca 1863. leta o delovanju deželnega zbora koroškega je bil obsojen Einspieler na mesec zapora, izgubo 60 goldinarjev kavcije in na povrnitev sodnih stroškov. List je prenehal.

narodno probujal Notranjsko.[1]) „Naprej“ je izhajal dvakrat na teden od 2. januarja 1863. do 29. septembra 1863. v Ljubljani in je bil pisan v lepem, pravilnem jeziku. Nastopil je z naslednjim programom: „Časnik „Naprej“ misli na ustavnem potu potezati se za vse in vsakoršne pravice slovenskega naroda ter vedno in povsod imeti pred očmi blagost svoje domovine s pazljivim očesom na južne brate, s katerimi smo Slovenci v materialni in duševni dotiki. Da bi „Naprej“ dosegel svoj sveti namen, obeta častitim bralcem take liberalnopolitične, lepoznanske in gospodarske sestavke, kakršni so potrebni, da se izve, kar se bode važnega godilo po vsem svetu; da se zbuja narodnost, vnema skrb za občno korist, širi vsestranska omika in luč med Slovenci, in kolikor je mogoče, da se pripomore k splošni izobraženosti na jugu.“[2])

„Naprej“ je ubral kritično struno in učil Slovence ločiti zrno od plev. O slovenskih deželnozborskih poslancih na Kranjskem piše: „Z žalostnim srcem moramo povedati, da slovenska stran v deželnem zboru tava, kakor čeda brez pastirja; da nikakor nad seboj ni pokazala tiste politične združnosti, kateri se čudimo pri Čehih; da so se poslanci ene stranke časih za male stvari v zbornici nepolitično, nepremišljeno zbadali.“[3]) Potegoval se je za zedinjenje Slovencev[4]) in za narodno enakopravnost,[5]) zaradi česar je presedel Vilhar šest tednov ječe! Časopis je prenehal, kar je naznanil Vilhar z naslednjimi besedami: „Današnji list je zadnji „Naprejev“ list. Važne in grenke vzroke te dogodbe zagrebam v svoje srce. Veliko hvalo izrekam zvestim podpornikom in jemljem slovo, rekoč: Živimo za narod, izobražujmo se, krepčajmo se, složimo se v korist svoji domovini in vsemu cesarstvu! Večni Bog je pravičen; on meri pota narodom in tudi nas vidi. Ako tudi nas je malo, pa vendar čutimo, da smo enega debla, ene krvi! Tedaj: Bog z nami!“[6])

Slovenski politični list je prenehal, sledil mu je nemški „Triglav“ (1865—1870), ki so mu bili uredniki Peter pl. Radics, Edvard Pour, Peter Grasselli[7]) in Jakob Alešovec, sotrudniki pa dr. Ahačič, dr. Bleiweis, dr. E. H. Costa, dr. Klun, Levstik, Macun itd. Proti ustanovitvi nem-

---

[1]) Dr. Jos. Tominšek, Spomenica Miroslavu Vilharju. (Ljubljana, 1906, str. I.—XXXVIII.)

[2]) „Naprej“, 1. štev. z dne 2. jan. 1863.

[3]) „Naprej“, 29. štev. z dne 10. aprila 1863.

[4]) „Naprej“, 14. štev. z dne 17. februarja 1863.

[5]) „Naprej“, 42. štev. z dne 26. maja 1863.

[6]) „Naprej“, 78. štev. z dne 29. sept. 1863.

[7]) Zaradi Levstikovega članka „Unsere Deutsch-Liberalen“ v 25. štev. z dne 6. junija 1868. je bil Grasselli obsojen na tri mesece zapora, ki se mu je potem znižal na pet tednov.

škega lista se je pojavila opozicija, zlasti Levstik se je ustavljal temu listu, ker je bil mnenja, da se s tem zagraja pot slovenskemu političnemu časopisu. Tudi tržaški Slovenci, med njimi Cegnar in Nabergoj, so poslali Bleiweisu spomenico, v kateri nastopajo proti nemškemu listu, ki ne bi dosegel svojega namena, da bi namreč spreobrnil Nemce in nemškutarje, nasprotno bi pospeševal germanizacijo, ker bi odtegoval pomoč slovenskemu slovstvu in bi imeli nasprotniki več vzroka vrivati Slovencem nemški jezik, češ, da sami po tem hrepene. Celó napačno pa je — navaja dalje spomenica — snovati tak list samo za Kranjsko, ker se s tem ubija zavest celokupnosti in širi partikularizem.[1]) Na drugi strani so pa voditelji na Kranjskem zagovarjali tak list in njim se je pridružil tudi katehet Andrej Marušič, pišoč iz Gorice: „Slovenskim bralcem so „Novice“ več nego za deset do petnajst let še dovolj. Nemškega lista potrebujemo za indiferentne, da jih za svojo reč pridobimo, da bodo vedeli, kaj hočemo. Kdor noče verjeti, da nam je še za kakih deset let bolj treba nemškega nego slovenskega časnika, naj pride v našo čitalnico. Tu bo videl, koliko in kako se slovenski časniki bero. Jaz sicer ljubljanskih razmer natanko ne poznam, ali dozdeva se mi, da velika večina tiste stranke, ki se za slovenski politični časnik poteguje, ne le o politiki ničesar ne ume, temveč še morda celo slovenskega pismenega jezika dobro ne razume, pisati pa ga gotovo ne zna“.[2])

„Triglav“ je prenehal, ker ni imel dovolj naročnikov in so še ti zaostajali z naročnino; poleg tega ni bilo sotrudnikov, da je bil zadnji njegov urednik Alešovec — kakor pripoveduje sam — večinoma navezan le nase.[3])

Da bi ustregel potrebi in želji po slovenskem političnem časniku, je začel Andrej Einspieler izdajati v Celovcu pod uredništvom upokojenega duhovnika J. E. Božiča izboren list „Slovenec“ (1865—1867) izprva dvakrat, potem trikrat na teden. Geslo mu je bilo: „Živi, živi, duh slovenski, bodi živ na veke“; program pa: „Prijatelj katoliški cerkvi, enakopravnost drugovercev; prijatelj pravi omiki na podlagi narodne enakopravnosti in prijatelj mogočni Avstriji.[4]) Glavni sotrudniki so mu bili: Levstik, Raič, Trstenjak, dr. Turner, dr. Vošnjak, dr. Zarnik. Naročniki so bili največ duhovniki, šolska mladina in kmetje.[5]) „Slovenec“ je pisal za narodno enakopravnost ne

[1]) Spomenica tržaških Slovencev z dne 30. jun. 1864. *KB.*

[2]) Pismo Marušičevo z dne 23. sept. 1864. *K. B.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 68.—69.)

[3]) „Triglav“, 78. štev. z dne 30. sept. 1870.

[4]) „Slovenec, 1. štev. z dne 14. jan. 1865.

[5]) „Slovenec“, 56. štev. z dne 14. jul. 1866.

glede na levo in desno: proti duhovski in posvetni gosposki. Česar niso sprejele v svoje predale oprezne „Novice“, to je priobčeval „Slovenec“. Prenehal je, ker ga tiskar, ustrahovan po Nemcih, ni hotel več tiskati. Einspieler je bil žilav in odločen žurnalist, vedno odkrit in načelen nasprotnik, ki je delal iz prepričanja in ljubezni do stvari. Vzor mu je bil koroški pesnik in časnikar Rizzi, njegov osebni prijatelj. Vztrajnost in podjetnost Einspielerjevo na časnikarskem polju kaže tudi „Mir“, ki ga je ustanovil leta 1882. že na svoja stara leta in ki se je ohranil do dandanes.

V Trstu je izdajal Ivan Piano leta 1866. list „Ilirski Primorjan“ dvakrat na mesec, ki mu je bil glavni sotrudnik Fr. Cegnar. Z letom 1867. se je izpremenil „Ilirski Primorjan“ v „Primorca“, ki ga je urejal Vekoslav Raič in mu je bil odličen sotrudnik zopet Fr. Cegnar. Leta 1869. je začela izhajati dvakrat na mesec „Jadranska Zarja“ (lastnik Martelanec). Omenjam še „Tržaškega Ljudomila“, ki ga je izdajal štiri mesece 1866. leta Josip Gódina Vrdélski. Gódina ni bil slovenščine popolnoma vešč, poleg tega je njegov list prinašal sestavke smešne vsebine v narečju, kar so grajale „Novice“, „vendar brez zamere, ker domači bralci morebiti ravno te sestavke najrajši bero“.[1]) Vsi listi so služili tržaški prebujenosti.

V Gorici je izdajal Andrej Marušič list „Domovino“ (1867—1869), o kateri je dejal, da ni bil njen glavni namen biti političen časnik.[2]) Program ji je bil: „Domovina“ hoče biti zastava, katera kaže na eni strani: „Naprej!“ — na drugi: „Za vero, za dom, za cesarja!“ Prva naloga „Domovine“ je: buditi slovensko in avstrijsko zavednost; druga naloga: biti jez potujčevanju primorskih Slovencev.... Duh, ki bo preveval list skoz in skoz, bo duh sprave in prijaznosti z Lahi. Tudi vladi ne mara sistematično nagajati. Razmere je treba vpoštevati vsak čas, kakor so, in si pridobivati v narodnih in drugih zadevah izlepa, kar nam gre in česar zares neobhodno potrebujemo.[3])

V Mariboru je začel izhajati 1867. leta (najprej dvakrat na mesec, potem pa kot tednik) „Slovenski Gospodar“, ki mu je bil prvi izdajatelj, založnik in urednik dr. Matija Prelog. Program mu je bil poduk slovenskega ljudstva v domači, lahko razumljivi besedi o raznih gospodarskih pa tudi političnih in narodnih stvareh.[4]) Po zgledu „Novic“

[1]) „Novice“, 29. štev. z dne 18. jul. 1866.

listi te dobe se niso vzdržali dolgo, ker je bilo še premalo

[2]) „Domovina“, 52. štev. z dne 31. dec. 1869.

[3]) „Domovina“, 1. štev. z dne 3. jan. 1867.

[4]) „Slovenski Gospodar“, 1. štev. z dne 16. jan. 1867.

je imel z geslom: „Pouk v gospodarstvu bogati deželo“ v prvi vrsti ta namen, da gospodarski poučuje in dviga ljudstvo, s tem pa ga tudi pridobiva narodno-politično, kar se mu je v resnici posrečilo. Izmed sotrudnikov omenjam: Hermana, Majcigerja, Raiča, dr. Razlaga, Šumana, Trstenjaka, dr. Ulago, dr. Vošnjaka. — „Slovenski Gospodar“ izhaja še sedaj.

IV.

„Mladi“ in „stari“.

20. Dualizem je zbudil odpor po Slovenskem. „Novice“ so pisale: „Glasovanje naših poslancev je osupnilo vsakega in od ust do ust gre vprašanje: Kako to?“ [1]) A takoj so premagale svojo osuplost in so odgovarjale: „Solidarnost s Poljaki in tirolskimi Nemci vtegne pozneje pri važnih praktičnih vprašanjih, ko pojde za prenaredbo februarske ustave, mnogo več koristiti, nego bi bilo koristilo, ako bi se bili Slovenci ločili od Poljakov pri adresi, ki je „jalova formalnost“.[2]) Tudi „Domovina“ se je čudila nedoslednosti slovenskih poslancev.[3]) Ostro je pisal „Slovenski Gospodar“ proti slovenskim dualistom, češ, da so zapustili federalistno načelo, na podlagi katerega so bili izvoljeni, in slovansko vzajemnost s Hrvati in Čehi.[4]) Obžaloval je, da dr. Bleiweis zagovarja to postopanje[5]), da samo v „Novicah“ toži in ostaja doma; če bi bil on na Dunaju, bi se to gotovo ne bilo zgodilo: Kdor je vodja naroda, naj prevzame tudi dolžnosti![6])

Bolj in bolj se je čutila potreba večjega slovenskega lista, ki bi se pečal izključno s politiko in zagovarjal narodno načelo. V Ljubljani so snovali tak list in ga še pred porodom krstili „Slovenski Jug“. Mlajša inteligencija je pripravljala duševno delo, starejši naj bi bili skrbeli za financialno vprašanje; toda ti so bili še vedno mnenja, da je bolj treba nemškega časnika, zato so oživili „Triglav“, ki je bil zaradi vojne 1866. leta začasno prenehal.[7]) Česar ni zmogla Ljubljana, to je dosegel Maribor: 2. aprila 1868. leta je začel tu izhajati trikrat na teden „Slovenski Narod“.

Ustanovniki „Slovenskega Naroda“ so bili: dr. Dominkuš, Gorup, Herman, dr. G. Ipavic, dr. Kočevar, Lenček, Lipold, dr.

---

[1]) „Novice“, 24. štev. z dne 12. jun. 1867.
[2]) „Novice“, 25. štev. z dne 19. jun. 1867.
[3]) „Domovina“, 24. štev. z dne 14. jun. 1867.
[4]) „Slovenski Gospodar“, 11. štev. z dne 16. jun. 1867.
[5]) „Slovenski Gospodar“, 9. štev. z dne 27. febr. 1868.
[6]) „Slovenski Gospodar“, 34. štev. z dne 5. dec. 1867.
[7]) „Slovenski Gospodar“, 33. štev. z dne 28. nov. 1867; 34. štev. z dne 5. dec. 1867.

Muršec, dr. Pavlič, Pfeifer, dr. Ploj, dr. Radej, Raič, dr. Razlag, dekan Rozman, dr. Vošnjak, Žuža in drugi. Največ je zanj prispeval dr. Dominkuš.[1]) Program „Slovenskega Naroda“ je bil: 1.) Edina, mogočna in svobodna Avstrija, ker le v Avstriji si Slovenci rešijo in ohranijo narodnost. 2.) Poroštvo obstanka in uspešnega razvoja Avstrije je edino v federalistnih načelih; zato združenje vseh Slovencev v eno administrativno celoto, ker le tu dobi enakopravnost slovenskega jezika v uradu, šoli in javnem življenju dejansko veljavo. 3.) Decemberska ustava se naj izpremeni po ustavni poti. 4.) Listu „ne bodo samo verske zadeve, dogme in bistvene cerkvene naprave svete, kakor so vsemu narodu, ampak se bode poganjal n. pr. tudi za to, da se neoskrunjeno ohrani cerkveno imetje, da se ljudska šola ne loči od cerkve, da se oživlja bolj in bolj javno cerkveno življenje“. 5.) Mir in sporazumljenje z vsemi avstrijskimi narodi. 6.) Poudarjanje upravičenih tirjatev slovanskih bratov v Avstriji, posebno Hrvatov in Srbov, kakor lastnih. 7.) Duševna vez in vzajemnost slovanska po zamenjavi literarnih in sploh kulturnih izdelkov med Slovani.[2])

„Slovenski Narod“ je postal glasilo slovenskega izobraženega občinstva, vanj so dopisovali naprednejši politiki in pisatelji posvetnega in duhovskega stanu. Prvi urednik mu je bil Anton Tomšič, bistroumen in odločen žurnalist, kakršnih so imeli Slovenci doslej malo. Tomšič je imel težavno stališče: na eni strani njegovo načelo, da javno delo ne sme biti brez kontrole, čeprav ostre, na drugi strani pomirljivci, ki so pričakovali, da se slovenska politika obrne na bolje tudi brez opozicije. Poleg tega pa je visel nad njim Damoklejev meč državnega pravdnika, da bi uničil list s tiskovnimi pravdami, ki jih je narekovalo celó vojno ministerstvo! Toda Tomšič ni bil samo duhovit časnikar, marveč tudi spreten zagovornik: bil je rojen parlamentarec.[3]) Glavna sotrudnika sta mu bila sorodna značaja: Josip Jurčič in Fran Levštik.

Boj proti dualizmu je vodil „Slovenski Narod“ brezobzirno. Vzor mu je bila češka pasivna opozicija. Pri tem je uvideval, da stoje Čehi na drugem stališču nego Slovenci, toda skušal je premostiti to nasprotje z naglašanjem slovanske vzajemnosti. Tako je zašel v zagato, iz katere ni mogel najti prav izhoda, kar je bilo na kvar načelni jasnosti in doslednosti. Jurčič je želel, da bi se tudi Čehi in Hrvatje držali narodnega načela, ker bi se s tem dosegla edinost.[4]) Na drugi strani pa se pou-

[1]) „Slovenski Narod“, 106. štev. z dne 17. sept. 1872.
[2]) „Slovenski Narod“, 1. štev. z dne 2. aprila 1868.
[3]) „Slovenski Narod“, 63. štev. z dne 3. jun. 1871. (Življenjepis Tomšičev izpod peresa Jos. Jurčiča.)
[4]) „Slovenski Narod“, 76. štev. z dne 29. sept. 1868.

darja federalistna ideja, bodisi, da so posamezne skupine zgodovinske ali narodne, češ, da je Slovanom skupen program: ohranitev slovanske narodnosti, pri čemer imajo Čehi za sredstvo zgodovinsko pravo, Slovenci pa narodno.[1]) Dasi je „Slovenski Narod“ priporočal Hrvatom, naj postanejo enaki med enakimi, češ, da so njim stare pravice več nego mlada narodna zavest drugih Slovanov[2]), ko iščejo po starih pismih pravice do kakega kosa Kranjske in mislijo, da so kaj posebnega izvršili, če so proglasili enakopravnost Srbov;[3]) dasi je smatral za napačno, ako kdo misli, da bodo po zadovoljitvi Čehov zadovoljni tudi Slovenci;[4]) dasi je zavračal politiko Poljakov, stremečih po deželni avtonomiji:[5]) vendar je češki taktiki na ljubo žrtvoval jasnost in doslednost svojega narodnega načela.

„Domovina“ je pobijala stališče „Slovenskega Naroda“, odkrivajoč njegove hibe. Pasivna opozicija ne more vesti k zmagi, dokler so Poljaki nezanesljivi. In čeprav se Poljaki pridružijo pasivnemu uporu, to ne odločuje, dokler vladajo v Galiciji velika nasprotstva z Rusini, ki morejo s pomočjo vlade prekrižati Poljakom račune.[6]) Čehi se drže svojega zgodovinskega prava, Slovenci si morejo le v narodni skupini ohraniti svojo narodnost.[7]) Vsa slovanska solidarnost je „pium desiderium“: vzajemno narodno čustvovanje in književna vzajemnost med Slovani je nekaj drugega nego politična solidarnost. Med Slovani je kvečjemu neka negativna solidarnost: nezadovoljnost s sedanjim stanjem. Kakor hitro pa prestopimo na pozitivna tla, tu solidarnosti ni več niti v načelu niti v taktiki.[8])

Razven „Slovenskega Naroda“ je nastopal proti dualizmu in Bleiweisovi politiki „Pavliha“, zabavljivo-šaljiv list, ki ga je izdajal na Dunaju Levstik od 30. aprila 1870. do 31. julija 1870. leta dvakrat na mesec. Namen mu je bil šibati:

Nemškutarje in narodnjake,
Če bodo delali napake.
A kar je poštenjaku sveto,
Nikdar ne bodi v zobe vzeto![9]) (Besede Stritarjeve.)

„Pavliha“ je bil doslej najboljši slovenski humoristični list. Odlikuje se po svojih umetniških karikaturah Klíčevih, po svojem čistem jeziku in njegova vsebina ima trajno vrednost.

[1]) „Slovenski Narod“, 39. štev. z dne 4. jul. 1868.
[2]) „Slovenski Narod“, 80. štev. z dne 10. jul. 1869.
[3]) „Slovenski Narod“, 102. štev. z dne 30. avg. 1869.
[4]) „Slovenski Narod“, 100. štev. z dne 26. avg. 1869.
[5]) „Slovenski Narod“, 18. štev. z dne 12. febr. 1870.
[6]) „Domovina“, 25. štev. z dne 19. jun. 1868.
[7]) „Domovina“, 28. štev. z dne 10. jul. 1868.
[8]) „Domovina“, 25. štev. z dne 19. jun. 1868.
[9]) „Pavliha“, 1. štev. z dne 30. aprila 1870.

Poleg ožjih pristašev Bleiweisovih (dr. Costa, Marušič, dr. Poklukar, Svetec, dr. Toman itd.) je zgrabil tudi dr. Zarnika, kar mu je nakopalo smrt, ker se je tudi „Slovenski Narod“ odrekel vsake osebne in stvarne solidarnosti ž njim.[1]) Obžalovati moramo, da se je celó Tomšič dal zavesti strasti nasproti Levstiku, ki je po pravici tožil, da je „pri nas, kjer se vsaka stvar meri na mravljinčjo ped, mnogo lažje napačno delati nego napačna dela grajati“.[2])

Razven postopanja v državnem zboru je grajala opozicija tudi domačo dnevno politiko. Jurčič je očital, da se v Ljubljani politikuje od danes do jutri, iz roke v usta, ko se Slovenci pričkajo z Dežmanom in mislijo, da so s tem že precej storili za svojo prihodnost.[3]) „Slovenski Narod“ je pisal, da je treba opustiti polemična razpravljanja in po vseh deželnih zborih, kjer so Slovenci zastopani, podati premišljen in določen program v obliki deklaracije ali resolucije. Pridobiti se morajo poroštva za narodni obstanek.[4])

Dne 2. septembra 1869. leta so bili zbrani v Ljubljani slovenski poslanci in so sklenili, da pride v tekoči sesiji v kranjskem, štajerskem in goriškem deželnem zboru na dnevni red zedinjenje Slovencev.[5])

Najprej so slovenski poslanci v štajerskem deželnem zboru interpelovali vlado zaradi zedinjenja Slovencev. Interpelacija, ki jo je sestavil Herman, zahteva na podlagi oktoberske diplome skupni deželni zbor za vse slovenske pokrajine z deželno avtonomijo za notranjo upravo, nauk in bogočastje ter pravosodje, poleg tega najvišje sodišče in vseučilišče. Vladni komisar je odgovoril, da bo vlada odločno nasprotovala zedinjenju Slovencev. V goriškem deželnem zboru sta podobno interpelacijo vložila dr. Tonkli in dr. Žigon. V kranjskem deželnem zboru pa se je sprejela resolucija, ki je slonela na popravljeni decemberski ustavi; zato je tirjala razširjenje avtonomije posameznih kraljestev in dežel, katerim naj se pusti na prosto voljo, da se združijo po svojih zgodovinsko-pravnih razmerah, po narodnem soplemenstvu ali z ozirom na finančne ali sploh materialne okoliščine v državnopravne skupine“. Vlada je nenadoma zaključila zasedanje kranjskega deželnega zbora, da prepreči vsako obravnavo o tej resoluciji. Štajerskim in goriškim slovenskim poslancem so se pošiljale čestitke in zaupnice zaradi tega, ker so sprožili vprašanje o zedinjenju Slo-

---

[1]) „Slovenski Narod“, 86. štev. z dne 26. jul. 1870.
[2]) „Pavliha“, 7. štev. z dne 31. jul. 1870.
[3]) „Slovenski Narod“, 76. štev. z dne 29. sept. 1868.
[4]) „Slovenski Narod“, 80. štev. z dne 8. okt. 1868; 100. štev. z dne 26. avg. 1869.
[5]) „Slovenski Narod“, 122. štev. z dne 16. okt. 1869.

vencev; nasprotno pa je Levstik bičal in šibal kranjsko politiko, ki je v svoji resoluciji naglašala v prvi vrsti razširjenje deželne avtonomije in prepuščala vse drugo prosti volji deželnih zborov.[1]) „Novice“ so odgovarjale, da kranjski deželni zbor po decemberski ustavi ni kompetenten zahtevati kaj drugega; poleg tega Čehi in Poljaki nasprotujejo načelu, da bi se zgodovinske dežele trgale po narodnosti.[2]) Levstik je grajal, da slovenski politiki na Kranjskem sami dajejo največ gradiva in netiva nemški stranki, ker s svojo nedoslednostjo naravnost izzivljajo njeno kritiko, ki potem neusmiljeno spravlja vse na dan. Vzkliknil je: Res stavimo Slovenijo, da Bog pomagaj![3]) Janko Pajk se je izrekel tudi proti Fischhofovemu nasvetu narodnih kurij[4]), češ, da se ne da natančno določiti njih kompetenca, in je zagovarjal združenje Slovencev.[5])

Nasprotstvo med strujo, ki jo je zastopal „Slovenski Narod“ in med oficialno politiko, ki jo je vodil dr. Bleiweis s sodelovanjem Coste, Svetca in Tomana, je prenehalo, ko so slovenski poslanci (grof Barbo, Črne, Lipold, Pintar, Svetec in dr. Toman) v zvezi z drugimi federalisti izstopili iz državnega zbora dne 31. marca 1870. leta. „Slovenski Narod“ je izstop imenoval znak narodne sloge, češ, da zdaj so nehali razlogi, ki so cepili narod v dva tabora, in je poudarjal, da mora prenehati vsaka delitev: vsi Slovenci, duhovniki in neduhovniki, morajo naglašati narodno stališče.[6]) Sam dr. Toman — tako pripoveduje Jurčič — je priznal Tomšiču, da je bila škoda, ker sporazum ni došel poprej.[7]) In ko je nastopilo ministerstvo Potockega, je kranjski deželni zbor v svoji adresi z dne 30. avgusta 1870. leta prvikrat v ustavni dobi omenjal tudi zedinjenje Slovencev. Adresa govori o razširjenju avtonomije kraljevin in dežel ter se izjavlja obenem za „združenje pokrajin, koder prebiva slovenski narod, v administrativno in kolikor mogoče državnopravno celoto.“ Dr. Bleiweis se je pri tej priliki opravičeval in pojasnjeval, zakaj se doslej še ni izrečno stavila ta zahteva. Po njegovem pojasnilu zato, ker bi jo bili zavrgli po krivičnem volilnem redu sestavljeni deželni zbori na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Trije ustavni faktorji bi jo bili pokopali: deželni

---

[1]) „Slovenski Narod“, 132. štev. z dne 11. nov. 1869; 133. štev. z dne 13. nov. 1869

[2]) „Novice“, 44. štev. z dne 3. nov. 1869.

[3]) „Slovenški Narod“, 136. štev. z dne 20. nov. 1869.

[4]) Dr. Adolf Fischhof, Österreich und die Bürgschaften seines Bestandes. Dunaj, 1869.

[5]) J. Pajka Izbrani spisi. (Maribor, 1872, I. zv. str. 34—43.)

[6]) „Slovenski Narod“, 39. štev. z dne 2. aprila 1870; 45. štev. z dne 16. aprila 1870.

[7]) „Slovenski Narod“, 63. štev. z dne 3. jun. 1871.

zbori, državni zbor s svojo centralistno večino in vlada; Slovenci pa so jo hoteli obdržati neoskrunjeno in jo poudarjati ob ugodni priliki. V tem času je Peter pl. Radics iznova sprožil vprašanje o notranje-avstrijski skupini z dednim poklonjevanjem deželnih zastopnikov pred cesarjem kot deželnim knezom Kranjskega, Štajerskega, Koroškega, Goriškega, Trsta in Istre. Radics je mislil, da se bodo slovenski voditelji na Kranjskem zopet postavili na isto historično-politično stališče, kakor so ga odobravali leta 1865.[1]) Toda razmere so se predrugačile: notranje-avstrijska skupina je bila pokopana za vedno.

Čeprav je „Slovenski Narod" naglašal, da v politiki več velja um nego srce,[2]) vendar kaže, da je politikoval bolj s čutom nego z umom, ko je priporočal pasivno opozicijo. Proti nemško-madjarskemu dualizmu so iskali Slovenci naravnih zaveznikov med Slovani: narodno nasprotstvo proti Nemcem in Madjarom jih je družilo s Čehi in Poljaki; toda ta vzajemnost ni mogla izbrisati gospodarskih in socialnih razlik, ki so ustvarjale podlago za politiko češkega državnega prava in gališke deželne avtonomije. V dobi, ko je odločevalo v slovanski politiki češko in poljsko plemstvo, ni mogla biti slovanska solidarnost drugačna nego jezikovno-literarna, nasprotno se je morala izjaloviti vsaka pozitivna politična solidarnost avstrijskih Slovanov, ker ji je manjkalo realnega temelja, t. j. istih socialnih slojev, ki bi bili imeli skupne gospodarske in s tem politične interese. Kakor so se Hrvatje leta 1861. odrekali vsake realne skupnosti z Avstrijo, tako pravi tudi češka deklaracija z dne 22. avgusta 1868. leta (točka 2.), da je bila in da je zveza češke krone z drugimi habsburškimi deželami samo dinastična. Ako je opozicija Jurčič-Levstik-Tomšičeva poudarjala češko taktiko, je bilo to težišče njenega prizadevanja napačno in kritika Bleiweisove politike je v tej točki izgrešila svoj cilj. Na drugi strani je pa treba priznati, da je ravno opozicija mnogo pripomogla k narodni zavesti širših plasti, ker je s svojo agilnostjo in kritiko razgibala slovensko javnost k živahnejšemu življenju.

21. V boju proti dualizmu so Slovenci iskali različnih potov in so si pri tem prišli navskriž. „Domovina" je prva izrekla besedo: Sprava![3]) Tudi Tomšič je uvideval, da s samim priporočanjem pasivne opozicije ne morejo biti Slovenci kos političnemu položaju, marveč, da je treba poiskati si pozitivne podlage, pravnega orožja, Arhimedove točke, na katero

[1]) „Slovenski Narod", 53. štev. z dne 7. maja 1870.
[2]) „Slovenski Narod", 33. štev. z dne 19. marca 1870.
[3]) „Domovina", 28. štev. z dne 10. jul. 1868.

bi mogli naslanjati svoje politično delo.[1]) Tako pozitivno podlago je nudila decemberska ustava s svojo društveno in zborovalno svobodo. „Domovina“ je odgovarjala, da si Slovenci na temelju osnovnih postav lahko zidajo svojo narodno politiko in najdejo torišče skupnega dela.[2])

Tako so nastala politična društva in tabori.

V dobi absolutizma je bilo slovensko delovanje jezikovno-literarno: tiha literarna delavnost (Janežič, Slomšek) je izobraževala slovenski jezik in gojila slovstvo ter s tem dajala slovenstvu kulturni temelj. Od leta 1860. dalje se je s čitalnicami slovenski življ širil na zunaj v družabno življenje. S političnimi društvi in tabori pa je stopil Slovenec iz čitalničnega radovanja in rajanja[3]) v politično javnost, zahtevajoč uresničenje svojega programa: Zedinjene Slovenije in narodne enakopravnosti v šoli in uradu.

Politična društva za varovanje slovenske narodnosti so nastala na pr. v Ljubljani (Slovenija), Gorici (Soča), Celovcu (Trdnjava), Trstu (Edinost) in v Mariboru. Poleg teh društev so se ustanovile tudi „Katoliške družbe“ v Ljubljani, Gorici in Mariboru, katerih namen je bil verski in dobrodelen in ki so združevale obe narodnosti. Levstik je nastopal proti „Katoliški družbi za Kranjsko“, ki ji je načeloval grof Wurmbrand, češ, da je plemstvo podpora absolutizma in da ž njim narodnost ne pridobi ničesar.[4]) Zavračal ga je Matej Močnik, ki je poudarjal, da je ravno dandanes treba družbe, katera se zaveda svojega katoličanstva ter katoliško prepričanje in versko zavest stavi pred narodno.[5])

Obenem s temi društvi je našlo pot na Slovensko tudi delavsko gibanje, ki se je začelo v Avstriji krepkeje razvijati po novem zborovalnem in društvenem zakonu z dne 15. novembra 1867. leta. Že tega leta se je v krogih ljubljanskih tiskarjev sprožila misel, da se osnuje društvo, ki bi varovalo in gojilo gmotne in duševne koristi tiskarskih pomočnikov. Črkostavec Karol pl. Rhein je izdal oklic za uresničenje tiskarskega izobraževalnega društva, ki je imelo prvi svoj občni zbor dne 9. februarja 1868. leta. To je bilo prvo delavsko strokovno društvo na Slovenskem, ki so ga podpirali tudi delodajalci in drugi meščanski krogi gmotno in duševno s predavanji znanstvene in humoristične vsebine (na pr. Dežman, Dimitz, prof. Heinrich, dr. Keesbacher, Klein in realčni ravna-

[1]) „Slovenski Narod“, 45. štev z dne 18. jul. 1868.

[2]) „Domovina“, 31. štev. z dne 31. jul. 1868; 32. štev. z dne 7. avg. 1868.

[3]) Besede Zarnikove v „Novicah“, 31. štev. z dne 29. jul. 1868.

[4]) „Slovenski Narod“, 109. štev. z dne 15. dec. 1868; 1. štev. z dne 1. jan. 1869.

[5]) „Zgodnja Danica“, 2. štev. z dne 8. jan. 1869.

telj Schrey). Početkoma se je društveno delovanje raztezalo glavno na prirejanje zabavnih shodov, na javna predavanja in jezikovni poduk. Leta 1879. pa se je izobraževalno društvo preosnovalo po zgledu drugih delavskih društev v kronovinsko društvo (za vojvodino Kranjsko) s podpornim in izobraževalnim oddelkom, ko so se bile že poprej ustanovile bolniška blagajna, blagajna za potujoče pomočnike, ki iščejo dela, blagajna za onemogle in brezposelne.[1]) Društvo obstoja še dandanes.

V Trstu je nastalo dne 6. junija 1869. leta delavsko društvo „Čbela“ z geslom „Marljivo“, ki je bilo namenjeno samo Slovanom. Predsednik je bil Fran Cegnar in tajnik Vekoslav Raič. To je bilo prvo slovensko nestrokovno delavsko društvo, čigar namen je razložil Vekoslav Raič v posebni brošuri, ki je zanimiva zato, ker nam odkriva spor med Schulze-Delitschevim načelom samopomoči in med Lassallovo idejo o državni pomoči. Raič čisto dobro označuje nasprotje med delom in kapitalom, ker kapital zasužnjuje delo, potem pa nadaljuje: Ako si hočejo delavci pomagati, si morajo tudi oni ustanoviti kapital, ki bo služil njim v korist. Za zloženi denar bi se kupoval potrebni živež na debelo, s čimer bi se marsikaj prihranilo, in naraščajoči kapital bi se mogel polagoma uporabljati za dobičkonosna podjetja. Društvo bi obenem podpiralo svoje ude v bolezni ali v kaki drugi nesreči in skrbelo za njih izobrazbo s časopisi in knjigami, s šolami za otroke, s predavanji itd. Državno pomoč je treba zavračati, ker bi bila podpora pičla, država bi zahtevala gospodarstvo in nadzorništvo, kar bi škodovalo delavski samostojnosti, produktivna moč bi padala, ker bi se delavstvo zanašalo na državo in postajalo leno, in končno, odkod bi zadolžena država jemala denar.[2])

V Ljubljani se je ustanovilo dne 20. februarja 1870. leta izobraževalno društvo, namenjeno delavstvu obče. Vlada ni dovolila, da bi se bilo društvo imenovalo „Slovanska Lipa“, in je prepovedala politična predavanja.[3]) Nemec mizar Harrisch je poudarjal, da se je treba ogibati narodnega prepira; Slovenec žurnalist Arko je pozivljal delavstvo, naj se spominja svojega slovanskega rodu, a naglašal je tudi narodno slogo, češ, da nikakor ni prva naloga delavcem, da bi oni rešili narodno vprašanje. „Slovenski Narod“ je nato pripomnil, da se od tega društva ni nadejati ničesar, ako ne krene s ceste, na katero je

[1]) Letno poročilo društva tiskarjev, kamenopiscev in kamenotiskarjev na Kranjskem (slovensko in nemško). Ljubljana, 1894.

[2]) Vekoslav Raič, Potrebe delavcev društva za Slovence v Trstu. Trst, 1869.

[3]) „Triglav“, 8. štev. z dne 28. jan. 1870.

zavozilo.[1]) „Novice“ so pa pisale, da t. zv. delavska društva, katerih pomen še ljudem ni jasen, ne izvirajo iz nikakšne žive potrebe, marveč so stvar nove dobe in le tuji cepovi na domača drevesa. Ljubljansko društvo ima po svojih pravilih prav tak namen kakor družba katoliških rokodelskih pomočnikov. Čemu tedaj še drugo enako društvo?[2]) Dne 8. decembra 1872. leta je občni zbor delavskega izobraževalnega društva sklenil, naj vsi delavci pristopijo ljubljanskemu ognjegasnemu društvu, ki na ta način izgubi svoj nemški značaj.[3])

Poleg izobraževalnega društva je nastalo tudi „Delavsko bolniško društvo“, ki mu je načeloval žurnalist Arko. Začele so se snovati zveze ali asociacije čevljarjev, krojačev in mizarjev, kar ni bilo prav delodajalcem;[4]) čevljarji so v aprilu 1871. leta uprizorili celo štrajk. Kakor drugod, tako se je tudi delavsko gibanje po Slovenskem oklepalo deloma liberalnih Schulze-Delitschevih načel, pri čemer so nemški in slovenski izobraženci skušali pridobiti si delavstvo zase, deloma pa je polagoma prodirala socialistna zavest, ki se je kazala v mednarodni centralizaciji strokovno organizovanega proletariata. V tem zmislu je po poročilu „Slovenskega Naroda“ deloval posebno krojač Kunc, zaradi česar svari imenovani list delavstvo pred njim.[5])

Obenem z liberalno in socialistno smerjo se porajajo prvi zarodki krščansko-socialne misli. Ta nazor naglaša Matej Močnik v svojem predavanju o delavskem vprašanju 1871. leta: Vzrok pariške komune je tudi v krivičnem razmerju med kapitalom in delom, a brezbožnost je ustajo le pospeševala. Lažje je reči, naj krščanska ljubezen napolni brezno med bogatinom in revežem, težje pa je kaj takega pričakovati. Posamezna dobrotljivost ne more odvrniti splošnega zlega. Treba združevanja na podlagi krščanskih načel.[6])

Tu govorim o delavskem vprašanju toliko, kolikor posega v Bleiweisovo dobo, ko je bila vodilna misel slovenske politike narodnost; zato si dovoljujem h koncu samo še splošno opazko. Delavsko gibanje v Avstriji obče in na Slovenskem posebej ni moglo imeti precej iz početka jasnih ciljev pred seboj in se je več ali manj naslanjalo na obstoječe politične stranke. Ker je prevladoval nemški značaj, se je oklepalo delavstvo liberalnega nemškega meščanstva, upajoč, da se z njegovo pomočjo ubrani reakcije in si izvojuje nekatere svoje splošne zahteve, ki so

[1]) „Slovenski Narod“, 23. štev. z dne 24. febr. 1870.
[2]) „Novice“, 9. štev. z dne 2. marca 1870.
[3]) „Slovenski Narod“, 150. štev. z dne 28. dec. 1872.
[4]) „Slovenski Narod“. 61. štev. z dne 30. maja 1872.
[5]) „Slovenski Narod“, 63. štev. z dne 18. marca 1874.
[6]) „Zgodnja Danica“, 29. štev. z dne 21. jul. 1871; 30. štev. z dne 28. jul. 1871.

bile lastne tudi liberalnemu meščanstvu. Ni pa hotelo biti delavstvo le privesek nemški liberalni stranki, kar izprevidimo iz tega, da je bilo leta 1871. pripravljeno podpirati ministerstvo Hohenwartovo pod pogojem, ako se izvede splošna in direktna volilna pravica brez reakcionarnih dodatkov. V tem zmislu so se izjavili tedanji delavski voditelji Most, Oberwinder, Scheu in drugi.[1]) Toda delavstvo je kmalu spoznalo, da se ne more zanašati ne na liberalno in ne na konservativno pomoč ter je očiščeno po notranjih krizah polagoma dospevalo do svoje osamosvojitve.

Misel o prirejanju taborov[2]) so sprožili štajerski Slovenci, ki so se tudi največ zanje prizadevali. Ljubljana je zaostajala za Mariborom, kjer je bilo živahnejše narodno-politično življenje. V vabilu na prvi tabor v Ljutomer, ki ga je priobčil v imenu začasnega odbora dr. Prelog, še ni med nasvetovanimi točkami zedinjene Slovenije.[3])

Tabori so se vršili: 1868. leta v Ljutomeru, Žalcu in Šempasu na Goriškem; leta 1869. v Brdih pri Gorici, v Sevnici, na Kalcu na Notranjskem, v Vižmarjih pri Ljubljani in v Ormožu; leta 1870. v Tolminu, Sežani, Cerknici, pri Kapeli pod Radgono, v Kubedu v Istri, na Bistrici pri Pliberku na Koroškem, v Vipavi in Žopračah na Koroškem; leta 1871. v Buheljah na Koroškem. Na taborih se je govorilo in glasovalo za združenje Slovencev v eno administrativno in politično celoto[4]), za narodno enakopravnost v šoli, cerkvi in uradu; obenem so se razpravljala razna gospodarska vprašanja. Glavni govorniki so bili: dr. Costa, Dolenc, Klavžar, dr. Lavrič, Noli, Raič, dr. Razlag, dr. Tonkli, dr. Vošnjak in dr. Zarnik.

Tabori so zanašali med najširše kmetske plasti narodno in politično zavednost. Udeležba je bila ogromna, ker to niso bili le javni shodi pod milim nebom, marveč obenem narodne svečanosti z zastavami in slavoloki, s petjem in godbo; zažigal se je umetni ogenj, pokali so topiči, po gorah pa so žareli kresovi.... Ni čuda, da je vse to mogočno vplivalo in vnemalo navdušenje! Za spomin so se razdeljevale taborske svetinje. V spomin vižmarskega tabora, s katerim je doseglo taborovanje svoj vrhunec, naj bi se bil pa postavil kamenit spomenik na vižmarskem polju. In res, piramida s primernim napisom se je naročila, izdelala in plačala, a postavila se ni![5])

---

[1]) Julius Deutsch, Geschichte der österreichischen Gewerkschaftsbewegung. (Dunaj, 1908. str. 68.)

[2]) Dr. Jos. Vošnjak, Slovenski tabori. Maribor, 1869.

[3]) „Slovenski Gospodar", 26. štev. z dne 25. jun. 1868.

[4]) Janko Pajk prišteva zedinjeni Sloveniji tudi Prekmurce; Trst naj pa bo svobodno mesto s posebnim zborom. (J. Pajka Izbrani spisi, Maribor, I. zv. 1872, str. 21.)

[5]) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini, I. c. II. zv. 1906, str. 79.)

22. Novo smer v slovenskem literarnem in političnem življenju pomenja Levstik. Njegov nastop moremo prav ceniti, ako se dotaknemo temeljev slovanskega vprašanja.

V slovenski literaturi in politiki se pojavljata dva tipa slovanstva: Prešernova „Zdravica“ in Jenkov „Naprej“ sta njiju klasični priči. Tako genialen človek, kakor Prešeren, je sprejemal slovansko idejo v obliki, ki je bila takrat edino zmožna, da uvede Slovence v kulturo: jezik Trubarjev je bila ona posoda, v katero je vlival vsebino svojega slovanstva. In kakšna je bila ta vsebina? Ko se je napovedoval konec Metternichovega absolutizma in se je bližala pomlad narodov, tedaj je Prešeren zapustil Slovencem v „Zdravici“ svoj testament:

Komu najpred veselo
Zdravico, bratje, č'mo zapeť?
Bog našo nam deželo,
Bog živi ves slovenski svet,
Brate vse,
Kar nas je
Sinov sloveče matere!

Edinost, sreča, sprava
K nam naj nazaj se vrnejo!
Otrok kar ima Slava,
Vsi naj si v roke sežejo,
Da oblast
In z njo čast,
Obilnost bodo naša last!

Žive naj vsi narodi,
Ki hrepene dočakat dan,
Da, koder solnce hodi,
Prepir iz sveta bo pregnan;
Da rojak
Prost bo vsak,
Ne vrag, le sosed bo mejak![1])

To je Prešernovo slovenstvo in slovanstvo, ki je bistven del njegovega občečloveškega ideala, ki je zanj žil in se boril! Prešeren je postal svetoven, ne, ker se je bil postavil v tako ostro nasprotje z drugimi narodi, zlasti germansko-romanskimi, kakor je to propovedoval slovanski evangelij Kollárjev, marveč zato, ker je kljub temu, da je izrastel iz pristno domačih tal, združil svojo, do najvišje mere dovršeno slovensko-slovansko individualnost z evropsko univerzalnostjo na podlagi kulture, enakopravnosti in svobode. To ja njegov program, ki ga nam zapušča kot svojo dedščino, de ž njim rešimo problem malega naroda, kakor ga je rešil zase on, naš največji kulturni delavec.

Prešeren je videl pasivnost, nesamostojnost, nezavednost slovenskega ljudstva in spoznal, da je treba narod najprej dvigniti moralno, kar prepričevalno dokazuje dr. Prijatelj.[2]) Prešeren je pasivnost premagal s slovensko kulturo, kakor

[1]) Uporabljam izdajo L. Pintarja.

[2]) Ivan Prijatelj, Več Prešerna! (Prešernov Album, Ljubljanski Zvon, 1900, str. 724—732.) — Dr. Ivan Prijatelj, Dvoje Prešernovih pisem. (Zbornik Slovenske Matice, Ljubljana, 1902, str. 186—202.)

nihče drugi med nami, a Stanko Vraz ji je ušel. Njegova rešitev je čisto moderna, v dobi kaotičnega in meglenega slovanstva je podal umsko, znanstveno formulo pri vsem svojem gorkem čustvovanju: zedinil je evropski razum s slovanskim čutom. Ako dr. Prijatelj kliče Slovencem: Več Prešerna! dostavljam temu klicu: Nazaj k Prešernu!

Vse drugačen je drugi tip slovanstva, ki ga predstavlja Simon Jenko. Jenko je bil mnenja, da učenjaški zbori in znanstvene terminologije, navdušene pesni in učene akademije nikoli ne zedinijo in ne proslave slovanstva, marveč slovanska vzajemnost se osnuje s krvjo. V pesmi „Dan slovanski" poje:

V potocih prelivaj se kri!
Le zemlja, ki prejšnje si dni
Kri hrabrih očetov popila,
Se s trupli njihovim' gnojila;
Sovražnikov krvco popij,
Sovražnikov trupla pokrij!

Nad črnimi grobi vesel
Slovan bo zastavo razpel,
God svóbode bode praznóval,
Svetá bo straném oznanóval
Veselega petja odglas:
Da tu je odmenjeni čas![1])

Slovanske nesreče — „tega kriv je tuji meč!" („Adrijansko morje".) Klasičen dokaz Jenkovega slovanstva je njegov „Naprej", ki se je rodil, kakor pripoveduje Stritar[2]), najprej v glavi Davorina Jenka in potem postal kot skupno delo obeh Jenkov slovenska marzeljeza.

Naprej, zastava Slave,
Na boj, junaška kri!
Za blagor očetnjave
Naj puška govori!

Z orožjem in desnico
Nesemo vragu grom,
Zapisat v kri pravico,
Ki tirja jo naš dom![3])

Spasa in rešenja slovanstva se je nadejal Jenko od ruske kot edine mogočne slovanske države, zato je bil tudi nasprotnik Poljakov. To je bil dualizem Kollárjev in ruskih slavjanofilov.

Oba tipa slovanstva bijeta boj za prvenstvo med nami v literaturi in politiki. Pravimo, da smo narod **Prešernov**, toda naša marzeljeza je **„Naprej!"** To je **katastrofalno** slovanstvo, ki omogoča velike besede, a tako rado pozablja dejanski položaj in drobno delo. Prvi, ki se je postavil proti temu tipu v literaturi in politiki, je bil Levstik, dedič in nositelj Prešernove tradicije med Slovenci, velik v svojem trpljenju in svojem delu. Levstik je

[1]) Fr. Levec, Odlični pesniki in pisatelji slovenski. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 371—372.)
[2]) Jos. Stritar, Spomini. (Zvon, Dunaj. 1880, str. 382.)
[3]) Uporabljam izdajo Antona Funtka.

kritik slovenskega rodoljubja, kakor na književnem tako na političnem polju, onega rodoljubja, ki je rodilo Koseskega in Tomana ter doseglo svoj vrhunec v Jenkovem „Napreju“.

Stritar pravi, da nam življenje kaže dve različni vrsti rodoljubov: eni vpijejo, drugi delajo; eni se za mizo gosté, drugi strežejo; eni imajo sad, drugi trud; enih je mnogo, drugi so redki.[1]) Levstik je bil med onimi redkimi, ki ne govore veliko o rodoljubju, ker žive in delajo rodoljubno; zato je bičal ono vrsto rodoljubja, „ki s polnim kozarcem v roki poje: „Naprej zastava Slave!“[2]) Čistil je ozračje in potegnil za seboj predvsem akademično mladino, ki je videla v njem svoj vzor, kar je pokazala na svojih shodih dne 14. avgusta 1868. in 4. septembra 1869. leta.[3]) Saj je bil nauk, ki ga je dajal Levstik mladini, čisto drugega kova, nego ga je doslej bile vajena slišati: „Resničnost je dolžnost, uljudnost ne···· Na bodi te strah sentimentalnega zdihovanja po zlati slogi, miru in spravi, po blagi edinosti; iz tega zdihovanja bomo slab kruh pekli···· V glavnih stvareh: v ljubezni do naroda in in domovine, v poštenosti, v resnicoljubju, v boju zoper svoje nasprotnike smo in moremo biti vsi složni, a v drugih rečeh smo in hočemo biti svobodni.“[4]) To je bila moška beseda, prazna solzave deklamatorike, prihajajoča iz prepričanja, da svoboda naroda zahteva svobodo posameznika v soglasju s koristi celote. Kar je Levstik spoznal za pravo in resnično, to je branil z ognjevito zgovornostjo, z imponujočo odkritosrčnostjo in resnicoljubnostjo; svoje nazore in prepričanje je zagovarjal odločno, brezobzirno, s suverensko samozavestjo, zgrabivši za najostrejše orožje.[5]) In temu poštenjaku je očitala Bleiweis-Costova stranka, da je podkupljen od vlade, tista stranka ki je sama na Dunaju kupovala in prodajala koncesijo za Gorenjsko železnico! Ko ga niso mogli uničiti gmotno, so ga hoteli ubiti moralno! Levstik je upravičeno odgovarjal, da se Slovenci, boreč se z nepoštenimi nasprotniki, sami več ne boje nepoštenega orožja; zaničuje se znanje in prava izobraženost, ker je nima še niti narod niti njegovi prvaki; navideznemu velikačenju in brezobzirnemu absolutizmu

---

[1]) Jos. Stritar, Levstik (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 84; Zbrani spisi VII. zv. str. 176.)

[2]) „Naprej“, 32. štev. z dne 21. aprila 1863.

[3]) „Slovenski Narod“, 59. štev. z dne 20. avg. 1868; 105. štev. z dne 7. sept. 1869.

[4]) Fr. Levstik, Objektivna kritika. (Slovenski Narod, 1868; Zbrani spisi, V. zv. str. 51—64.)

[5]) Fr. Levec, Fran Levstik. (Zbrani spisi, V. zv. str. 323.)

se druži najkosmatejši materializem.[1]) Tako je mogel in smel govoriti mož, ki je rekel o sebi:

Uboštvo, skrb, od vas teptanje
I mraz i glad sem pretrpel,
Izgubil zveze vse nekdanje;
Pred jasli vaše nisem šel!

A vendar glave ne uklanjam
Ter vam ne bodem je nikdar,
I brez bojazni še oznanjam:
Ti slepec si, a ti slepar!
(„Sovražnikom“)[2])

Očitanje podkupljivosti ni imelo sicer nobene podlage, kar je bilo znano tudi Bleiweisu;[3]) toda dosegla je le svoj namen: Levstik je plačal s svojim izkrvavljenjem drzen korak, da je učil Slovence književne in politične kritike.

Levstik je prvi krenil za Prešernom in s svojo orjaško naturo trebil kamenje s pota, dokler ni prezgodaj obnemogel. Pobijal je katastrofalno slovanstvo, kakor sem nazval Jenkov tip, ki Slovane samo šteje in ne tehta, „ker, da je moč samo v številu, misli“ („Zbor zverine“); ono slovanstvo, ki vso filozofijo slovanske zgodovine izraža s priprosto formulo: Tu German — tam Slovan, kakor bi bilo s tem izčrpano in utemeljeno v s e naše kulturno, gospodarsko in politično življenje! Najbolj značilen je v tem oziru sonet „Naša nesreča“, priobčen prvikrat v „Mladiki“, 1868. leta, ki izrazito nasprotuje dosedanjemu enostranskemu pojmovanju slovenske zgodovine:

1.

Kaj čaka drage naše domovine?
Vsi viri nje živenja so odprti
Od nekdaj, i polagoma jo k smrti
Samo slovenskih grehov kletva rine.

2.

Sramotni dan, ki bode zadnje sine
Kropil stideč jej na mrtvaškem prti,
Brez solze pokopaval rod zatrti —
Ta dan poplača nam vse naše čine

3.

Izdajstvo, samoljubje i mehkôta,
Trepet, domač razpor, neskrb, slepôta,
I svojstvo, s kterim opicam smo v rodi;

4.

Do vsega gnus, kar s tujstva k nam ne hodi:
To šiba naša je, ta nas stvorila
V nesrečno ljudstvo — a ne tuja sila!

V dobi, ko je njegovo življenje viselo tako rekoč na tanki niti in ko ga je zapuščal celo Tomšič s „Slovenskim Narodom“, tedaj je Levstik v „Pavlihi“ s svojo ironijo in satiro odkrival velike istine, ki kažejo globok vpogled v slovensko dušo.

---

[1]) Fr. Levstik, Gospodom naročnikom „Pavlihe“. (Zvon, Dunaj, 1870, str. 272.)

[2]) Uporabljam izdajo Fr. Levca.

[3]) D a v o r i n B o l e, stud. phil. na Dunaju, ki je izrabil prijateljske razgovore s Stritarjevim krogom, da jih je po svoje prikrojene priobčil v „Novicah“ (40. štev. z dne 5. okt. 1870. in 42. štev. z dne 19. okt. 1870.), piše z dne 8. aprila 1870. leta kot Bleiweisov poročevalec o gibanju „mladih“, da se dela Stritarju kakor tudi Levstiku krivica, ako kdo pravi, da sta podkupljena od kogarkoli. *KB.*

Vse, kar se po kranjski deželi godi,
Molčimo!
Ker k zmagi najprvo potreba je sloge,
Molčimo!
Naj v prsih nam bridko srcé krvavi,
Molčimo!
Če staro ošabnost in puhli ves red
Z molčanjem pohlevnim utrdimo spet,
Potlej kričimo! („Molčimo".)

In dalje:

1.
Slogo nebo nam povrni,
Blagi med brate daj mir,
Ko o nezgodi ga črni
Dômač moril je prepir!

2.
Vendar je drugo vprašanje,
Ali pozabiti res
Modro je grehe nekdanje,
Modro nekdanjo vso zmes?

3.
Koliko bridke nesloge
Zaradi sloge nas tre;
Kaj li sramot nas uboge
Z jeklom razbeljenim žge!

4.
Prva zatorej potreba
Glas je zagnati grmeč:
Trepet i lakota hleba
Slogi najhujši sta meč.

5.
Konec slovenstvo mu bodi,
Bodi začetek vsekdar,
Kdor če slovenski usodi
Biti, ostati krmar.

6.
Potlej se sloga povrne,
V srca povrne se mir,
I razkadé se nam črne
Megle — i črni prepir!
(„Slovenska sloga.")

Levstika njegov vzor, da bi se vsi Slovani zedinili v jeziku in slovstvu[1]), nikakor ne odvaja od konkretnosti in realnosti, ker on ni le mož krepkega čustva, ampak tudi kritičnega razuma. Dasi je pisal tako ostro proti nemškemu vladnemu sistemu, kakor dotlej še nihče med Slovenci, vendar obsoja nasilno taktiko s stališča zakonitosti, ki zameta samosilstvo, s kulturno-človeškega in političnega stališča.[2]) Možem, ki so obudili „sveto iskro slovanskega čutja v mrzlih slovanskih prsih", ostane po njegovem mnenju večja slava v slovanski zgodovini, nego da bi z mečem pomagali zopet osvojiti, kar je nekdaj bilo slovanskega, a kar so Slovani pozneje izgubili po svoji in po tuji krivici.[3]) Levstik je bil nevaren človek, ne narodnosti in ne nravnosti, marveč sanjarskemu brezdelju in rodoljubnemu slepomišenju.

V Levstikovi smeri nastopa Stritar, njegov učenec — kakor se imenuje sam[4]) — in popularizator Prešernov med Slovenci, proti golemu čitalniškemu in pivniškemu domoljubju, Jenkova patriotična poskočnica „Naprej" mu ni vrhunec do-

[1]) Fr. Levstik, Vodnikovo življenje. (Zbrani spisi, III. zv. str. 318.)
[2]) „Slovenski Narod", 64. štev. z dne 3. jun. 1869.
[3]) Fr. Levstik, Razgovori. („Slovenski Narod", 1871; Zbrani spisi, V. zv. str. 82.)
[4]) Jos. Stritar, Literarni pogovori. (Zvon, Dunaj, 1876, str. 62.)

movinske ljubezni in rodoljubje mu ni nobena zasluga, ki bi se smeli ž njo ponašati.[1])

Stritar pobija katastrofalno slovanstvo in priznati moramo, da je njegova kritika — zlasti iz poznejših let — mojsterska in trajne vrednosti, posebno v „Dunajskih sonetih“ je naravnost nedosežna.[2])

„Boriš se vedno ti samó s prvaki,
Vse nanje tvoje letajo puščice,
Le njih napake vidiš in krivice;
Glej, kaki so nemškutarji!“ — „Enaki!“

„Zakaj ne mahaš njih?“ — „Prijatelj, čaki!
Lepo po vrsti vse! —Najprej resnice
Pri sebi mi iščimo in pravice;
Sami najprej bodimo poštenjaki!

Ti Schreyi, Schafferji, in kar gospôde
Enake je, kaj meni ti? — Sramoto
Ko v naši krvi čutim, ta me bôde.

Napako tujo vidim pač in zmoto,
A iz domače dvakrat več je škode;
Ta peče me, ta vžigá mi togôto!“

(XIX. sonet.)

Molčanje lepo res je, modro delo,
Ki misli: Kar ne peče te, ne gási!
Z njim človek sitnosti ne nakopa si,
Celo koristi svoje bo imelo.

A vendar, bratje! meni bi se zdelo:
Molčali smo dovolj, — prišli so časi,
Da jasna, krepka se beseda zglasi,
Ki reče: To je črno, to je belo!

Da vse nam gre narobe, kaj je krivo?
Povedati je treba to med brati:
Molčanje naše prepotrpežljivo.

Čas je, da že prestanemo mižati;
Pomislite, vam priporočam živo:
Tuj greh na grehe drugih je molčati!

(XLVI. sonet.)

Pri vsi tej upravičeni kritiki so pa vendar Stritarjevi temeljni nazori o slovanstvu nevzdržni, ker so v ostrem nasprotju z zapadno kulturo, kakor se je glasila zgodovinska filozofija Kollárjeva in ruskih slavjanofilov. Stritar pravi, da je našel tako rekoč intuitivno, do česar so prišli drugi po svojih izkušnjah in preiskavah.[3]) Slovan prinese „ljudstvom bratoljubje sveto“ („Mojemu narodu“) in „človeštvo ena bode naj družina, rešitelj svetu bode naj Slovan!“ („Rojakom“.) Kakor slavjanofili pripisuje tudi on ruskemu narodu ono veliko poslanstvo, ki prinese svetu odrešenje. Slovanstvo edino je poklicano, da reši socialno vprašanje, socialnost mu je — kakor se glasi njegova formula iz poznejših let — eno s krščanstvom in slovanstvom.

---

[1]) Jos. Stritar, Česa je posebno treba našim pesnikom. (Slovenski Glasnik, Celovec, 1868, str. 18.) — Literarni pogovori. (Zvon, Dunaj, 1870, str. 46; 1876, str. 29.) — Pogovori. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 30, 77, 302.)

[2]) Jos. Stritar, Dunajska pisma. (Ljubljanski List, 1884; Zbrani spisi, VI. zv. str. 369—425.) — Pogovori. (Ljubljanski Zvon, 1885, str. 548—555; Zbrani spisi, V. zv. str. 437—451.) — Dunajski soneti. (Dunaj, 1. izdaja 1872, 2. izdaja 1873; Zbrani spisi VII. zv. str. 65—96.)

[3]) Jos. Stritar, Pogovori. (Zvon, Dunaj, 1879, str. 78.)

Temeljno vprašanje, za katero se gre, je to: Ali se res ločijo Slovani po svoji plemenitosti, po svojem blagem čutu toliko od Germanov in Romanov, oziroma drugih narodov, da so poklicani rešiti človeštvo? Dejstvo je, da je razloček med Slovani, Germani in Romani, toda kakšen? Pri natančnejši psihologični in sociologični analizi se pokaže, da je ta toliko slavljena slovanska mehkost v resnici le pasivnost, resignacija, naravnost fatalizem.[1]) Znan je v tem oziru zlasti ruski mužik. In Slovenci? Ali ni znak našega značaja potrpežljivost, vdanost, prepuščanje svoje usode tujim silam, brezbrižnost? Ali se ne prepričujemo dan na dan, kako nas šele zunanji vplivi, n. pr. Nemci, vlada itd. pripravijo do dela, navadno potem, ko je že prepozno? Ako ne dobimo sunka, se ne vzdramimo. Tožimo o svoji usodi in igramo radi vlogo nedolžnega jagnjeta, pri tem smo često brutalni na zdolaj in klečeplazi na zgoraj. Navadno se razlaga, da je naše tisočletno hlapčevstvo krivo te pasivnosti. Videli smo, kako ostro je nastopal Levstik proti temu enostranskemu pojmovanju. Deloma je resnično, da sta tlačanstvo in nemško gospodstvo vzgajali v nas servilizem; toda po drugi strani je pa zopet ravno doba fevdalizma in valptovstva rodila slovensko književnost in socialne boje slovenskih kmetov za „staro pravdo“. Kje je bila tu pasivnost? Ona ne bi bila mogla spočeti tako velikanskih činov, kakršne je uprizoril krog Trubarjev in Gubčev. A sedaj naj bi se s pasivnim značajem, ki nima dovolj ali nič iniciative, ki mora dobivati povelja od tujcev, dal rešiti svet, človeštvo?

Kaj naj storimo?

Ako hočemo Slovani, Slovenci gospodarski in kulturni napredek, potem nam je treba sinteze krepkega čuta in kritičnega uma, iz katere se poraja odločna volja. Ne Slovani v ostrem nasprotju z germansko-romanskim svetom, marveč premagati slovansko pasivnost in sprejeti vase nekoliko germanske samostojnosti — to bodi naša naloga. Prevelika pasivnost vede do neodkritosti in neplodne sentimentalnosti, ki slabi našo voljo in poraja prazne deklamatorje; prevelika samostojnost pa navaja k brezobzirnosti in krutosti: zato je treba sinteze obeh, seveda ne samo nam, ampak tudi drugim, da nastopi doba humanitete, ki naj obsega značilne lastnosti Slovanov in Germanov. Ako sta Čeh Chelčický, ustanovitelj krščanske sekte Čeških bratov, in Rus Tolstoj tipična zastopnika ideje človekoljubja, ne smemo pri tem pozabiti, da je Chelčický sin reformacije, ki nasproti univerzalnemu katolicizmu postavlja načelo individualnega razuma, in da je filozofija Tolstega v svojem jedru pozitivistna.

---

[1]) T. G. Masaryk, Česká otázka. (Praga, 1895, str. str. 71—78.)

Kar ima slovenska zgodovina velikih momentov: od slovenske reformacije in socialnih bojev za „staro pravdo“ pa do Prešerna, Levstika in današnjih dni — povsod vidimo, da jih je omogočilo premaganje pasivnosti v obliki, ki je bila lastna dotični dobi. Kar posebno hvali na pesniku Stritarju dr. Tominšek[1]): mehkosanjavost, ki je last slovenske duše, ta je sicer polna miline in prinaša morebiti posamezniku srečo in zadovoljnost; toda kulturni in politični program malega naroda ne more biti. V življenski borbi ne odločuje sanjavost, zakaj: Čujte in molite, da ne pridete v izkušnjavo! (Mat. 26, 41). Na drugi strani je pa tudi brutalna in fanatična taktika za moderno dobo zastarela, ker ne dovaja nikdar do trajnih uspehov niti pri velikih narodih, a najmanj je mogoče tako postopanje pri nesamostojnih narodih, ki morejo svojo življensko upravičenost utemeljevati le s kulturo in pravičnostjo. S tega stališča se nam šele prav kaže vsa veličina Prešernova in po njem Levstikova ter njiju pomen za slovenstvo.

23. Z Levstikovim nastopom in z ustanovitvijo „Slovenskega Naroda“ prihaja nekaj svežega in mladega v slovensko narodno življenje. Dne 26. marca 1868. leta je pisal „Slovenski Gospodar“: Poleg narodne stranke se je v najnovejšem času začela ustanavljati t. zv. mladoslovenska. Tudi ona je narodna. Nastala je iz opozicije proti našim prvakom. Prvaki se ji zde premalo odločni, prepohlevni, preponižni. Ni vse hvalevredno, kar hvalijo „Novice“; treba je še vse bolj, še vse več grajati, kakor grajajo „Novice“ — to je prepričanje mladih. Oni spoštujejo „Novice“, toda si ne prikrivajo, da bodo morale izročiti gospodarstvo mlajšim rokam. Prvaki bi mogli pri sedanjih razmerah za naš narod kaj več izkresati nego so izkresali; toda oni so preveč obzirni, boječi, brez zaupanja v svoje moči, v moči našega naroda. Mlada Slovenija se ni odcepila od narodne stranke, ona je prirastla, kakor priraste mladika na drevesu. Ne dela stari nasproti, ampak jo sili naprej. Ona nosi bodočnost našega naroda v svojih prsih, naš narod sme s ponosom gledati na svoje mladike — dela je čaka ogromno“.[2]) Jurčič je bil pa mnenja, da se je le v domišljiji rodila mitična sekta „mladih Slovencev“, češ, da že samo ime vrže razdor med Slovence in da ta ločitev ni upravičena, ker razločki, ki so glede državnopravnih razmer med „Slovenskim Narodom“ in „Novicami“ ter „Triglavom“ ne vladajo samo med mladino in starino: Vsi so ena stranka, v kateri so mladi in stari; mladina neče, da bi se smatrala za posamezno stranko.[3])

---

[1]) Dr. Jos. Tominšek, Jos. Stritar. (Ljubljanski Zvon, 1906, str. 735—736.)

[2]) „Slovenski Gospodar“, 13. štev. z dne 26. marca 1868.

[3]) „Slovenski Narod“, 17. štev. z dne 9. febr. 1869.

Ko je glede konfesionalnih, t. zv. majnikovih zakonov dr. Srnec priznaval državi oblast v vsem, kar se tiče zunanjih in pravnih razmer o razdružitvi in sklepanju zakona, ter se izrekel zoper izključno duhovsko oblast nad šolstvom in učiteljstvom, sicer pa proti ločitvi šole od cerkve[1]), je Jurčič cerkveno-politično stališče „Slovenskega Naroda“ označil naslednje: Nekateri zahtevajo razpravljanje cerkvenih vprašanj. Mislimo, da je naša narodnost v veliko večji nevarnosti nego katoličanstvo.... Onim, ki zahtevajo v listu člankov o verskih postavah in enakih rečeh, dajemo na pomislek, ali bo raztrganje Slovencev v dva tabora (katero ni nemogoče) koristilo naši narodni stvari v današnjem položaju. Vse za Slovenijo, najprvo! To je naše geslo in zato nismo prijatelji Costa-Wurmbrandovih fuzij.[2])

Značilno za tedanje naše razmere razpravlja o tem vprašanju Davorin Trstenjak: V istini ni niti starih niti mladih Slovencev. „Slovenskega Naroda“ ne vzdržujejo mladi, materialni njegovi podporniki so možje, ki so se že pred 20. leti zbirali okrog „Novic“. Ne ljubljanski nezadovoljneži, ne graški in ne dunajski dijaki niso utemeljitelji „Slovenskega Naroda“, ampak domoljubi iz dob pred konstitucionalizmom in ti imajo ter bodo vedno imeli splošno nanj vpliv. „Slovenski Narod“ bi se ne bil ustanovil kot organ slovenskih domoljubov, ako bi se ne bilo pokazalo, da so poprejšnji politični organi slovenski hodili pot, ki ne vodi do narodne blaginje. Ker so slovensko akcijo bile vzele v roke le nekatere osebe, ne oziraječe se na večino mislečega naroda in ker so te osebe storile obilo nedoslednosti, škodljivih narodu, ni ostalo nesebičnim ustanovnikom „Slovenskega Naroda“ drugega nego stopiti v pošteno opozicijo in to ne iz trmoglavosti nego iz čiste ljubezni do naroda.... Mi ne tajimo, da bi radi hodili v lepi složnosti z duhovništvom, katero čislamo kot izvrsten steber naše narodnosti, ali zopet mu svetujemo, naj ne išče nikjer drugje zvez nego v narodu, katerega podučuje in z vzvišenim svojim poslanstvom posvečuje. Mi nismo in ne bomo podkopavali večnih resnic niti se uprli napravam in obredom cerkve, katere udje so naši rojaki; ako pa ne polemikujemo zoper napade cerkvenih nasprotnikov, držimo se samo svojega načela, po katerem nismo ustanavljali cerkveno-političnega časnika.... Kako bi se tudi mi mogli postaviti za odvetnika duhovskih koristi, saj še sami, kakor uči izkušnja, niso našli kompasa v novem ustrojstvu držav.... Težko se je tudi držati cerkvenih strank, ker so večidel odvisne od episkopata; da pa ta v po-

[1]) „Slovenski Narod“, 46. štev. z dne 21. jul. 1868; 58. štev. z dne 18. avg. 1868.

[2]) „Slovenski Narod“, 115. štev. z dne 31. dec. 1868.

političnih zadevah ni edinih misli, ve vsak posvetnjak in neposvetnjak. O tem pa smejo biti naši bralci prepričani, da bo naš list služil onemu duhu, ki veje iz zgodovine cerkve, a ne iz intolerantnih glav.... „Slovenski Narod“ hoče krepko stati za zedinjeno Slovenijo. Svojih političnih načel ne zajema iz najnovejših državljanskih besednjakov, ampak iz zgodovine in izkušnje. Pri Slovencih je preveč občutljivosti in zavisti: toda pri nas mora biti, ker smo majhen narod, vsak narodnjak velik značaj. Idiličnosti v političnem življenju nikdar ni bilo in je ne bo, treba političnega napredka.... Absolutistnost v politiki ne pospešuje nobene stvari.... Naša politična moč ne leži v navdušenih opozicionalnih govorih, ampak le v soglasnih zahtevah vsega slovenskega naroda. Politično zrel narod se nikdar ne zanaša samo na vladajoče može, ki nam za časa svojega vladarstva utegnejo biti kolikor toliko pravični; toda po svojem propadu nam ne morejo več pomagati, ako si nismo sezidali sami čvrste trdnjave med narodom in za narod. Politika slovenskih voditeljev je pomanjkljiva, ker mislijo, da leži naša politična akcija v ministerskih lopah.[1])

Tak je bil politični položaj na Slovenskem, ko so svetovni dogodki leta 1870. naravnost katastrofalno zadevali Avstrijo, t. j. njeno državno idejo o krščansko-katoliškem in nemško-narodnem cesarstvu, po kateri naj bi bila habsburška Avstrija izvrševateljica evropske reakcije, ki jo vodi rimska kurija s papežem na čelu. In sedaj je padal udarec za udarcem: zedinjena Italija in zedinjena Nemčija! Avstrija je odpovedala konkordat, ko se je sklenila papeževa nezmotljivost, v francosko-nemški vojni je hotela sicer v zvezi s Francijo in Italijo nastopiti proti protestantski Prusiji za prvenstvo v Nemčiji, ker Kraljevi Gradec še ni bil izpametoval avstrijskih državnikov; toda Sedan in tretja francoska republika sta napravila konec tem iluzijam.

Ti svetovni dogodki tudi niso mogli ostati brez posledic na slovensko javnost niti v cerkvenem niti v narodnem oziru.

Že dualizem je povzročil preobrat v slovanskem mišljenju. Avstrijski Slovani (razven Poljakov) so odgovorili na nadvlado Nemcev in Madjarov s tem, da so potovali v Moskvo pod vodstvom Palackega in Riegerja. Izmed Slovencev je bil najimenitnejši udeležnik Matija Majar. To potovanje je dalo Palackemu povod, da je izpremenil utemeljevanje svojega političnega programa. Leta 1848. je bilo vodilno njegovo geslo: Avstrija proti Rusiji, 1867. leta pa: Avstrija poleg Rusije. Palacký ostaja sicer še vedno pri ideji federalistne Avstrije in sicer — kakor vemo — na zgodovinsko-zemljepisni podlagi,

[1]) „Slovenski Narod“, 1. štev. z dne 1. jan. 1870.

rusko univerzalno monarhijo bi smatral še vedno za neizrečno zlo in nesrečo brez mere in konca; toda sedaj se je ne boji več, nasprotno ideja federalistne Avstrije zahteva prijateljstvo z Rusijo in drugimi velesilami. Po letu 1870. skrbi Palackega nemška in madjarska hegemonija, da razmišlja o razpadu Avstrije. V tem slučaju bi se Čehi ne zadovoljili s svojo usodo, najsi bi prišli pod prusko ali pod rusko oblast: Pruse bi smatrali za glavne sovražnike svoje narodnosti, Rusom pa, svojim sorodnikom in prijateljem, bi bili najzvestejši — ne podaniki, nego zavezniki, ne da bi pri tem hoteli sprejeti ruski jezik, ruski pravopis in pravoslavje. Dokler pa ostane vse pri starem, dotlej med Čehi in Rusi ne more biti drugega razmerja nego platonična ljubezen.[1])

„Slovenski Gospodar“ je grajal Bleiweisa, da se ni udeležil etnografične razstave v Moskvi, češ, da ne gre izgovarjati se s starostjo ali z bolehnostjo v tako važnem času — glejmo starčka Palackega![2]) Toda tudi brez Bleiweisove udeležbe so tedanji dogodki vplivali na slovensko javnost. „Slovenski Narod“ je pisal o tem, kaj bi bilo, ako zadene Avstrijo nesreča z nemške strani: izražal je mnenje, da pač vsak Slovenec prej in rajši postane po narodnosti Rus nego Prus.[3])

Rusofilsko vseslovansko stališče dobi v „Slovenskem Narodu“ to formulo: Germansko-romanski zapad sloni na socialni uredbi fevdalizma, na slovanskem vzhodu, v Rusiji, je doma demokratizem, enakopravnost vseh državljanov. „Srednjega stanu“ ali meščanstva v germansko-romanskem zmislu na Ruskem nikdar ne bo. Iz fevdalizma se je razvilo socialno vprašanje, ki loči germansko-romanski svet od slovanskega. S socialnim vprašanjem nastopa doba slovanstva, za slovanstvo socialno vprašanje ni nobena zapreka, zastopnik te dobe je Rus![4]) Namesto pretirane lojalnosti, deklamujoče nemškim mogotcem Koseskega verze „Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovencu ne gane!“ (udarec je pač veljal politiki Bleiweisovi), se poudarja vseslovanstvo kot kulturna, moralna opora, prinašujoča svobodo.[5]) Velika slabost je, da se pred svetom prikriva ideja panslavizma, ki živi enako pangermanizmu in panromanizmu kot zavest o edinosti vseh slovanskih narodov, utemeljena na sorodnosti slovanskih narečij in deloma na skupnosti zgodovine.[6])

---

[1]) František Palacký, Radhost. (Praga, 1873, III. del, str. 303—316.
[2]) „Slovenski Gospodar“, 34. štev. z dne 5. dec. 1867.
[3]) „Slovenski Narod“, 45. štev. z dne 17. aprila 1869.
[4]) „Slovenski Narod“, 86. štev. z dne 24. jul. 1869.
[5]) „Slovenski Narod“, 148. štev. z dne 18. dec. 1869.
[6]) „Slovenski Narod“, 144. štev. z dne 10. dec. 1870.

Tu vidimo, kako je mogočno vzkipela nemška zavest izzvala enak odmev na slovenski strani. V svojem odporu Slovenci prvi hip niso našli druge formule za slovanstvo nego navdušenost Kollárjevo in ruskih slavjanofilov. Ni čuda, saj je zgodovinsko neutemeljeni filozofiji o slovanski demokraciji zapadel celó tako kritičen duh, kakor je bil Palacký! To je bila ista zmota, kakor jo je zagrešila na drugi strani v 60. letih ruska inteligencija, ko je hotela preskočiti dobo kapitalizma in namesto fevdalne družbe takoj uvesti socialistno.

Prodiranje nemštva je postavilo Slovence pred vprašanje: Kam in kako? Čustvo jih je zavajalo, da so se tolažili z rusofilstvom, dejanski položaj je pa zahteval praktične, umske rešitve. Koketkanje z Rusi — saj drugega to ni moglo biti — se je naslanjalo na katastrofalno politiko, v kateri bi Slovenci izgubili svojo narodno individualnost, a naj bi prišli tudi pod Rusijo; zakaj slovanski kosmopolitizem ni nič boljši nego vsakteri drugi kosmopolitizem. Palacký je rekel o Čehih — in Čehi niso Slovenci! — 1873. leta, da jim bo čisto vseeno, če že morajo nekoč nehati kot narod, ako potem postanejo Nemci, Italijani, Madjari ali Rusi![1]) Slovenci se morejo pozitivno uveljavljati le v jugoslovanstvu. Ta misel se je tudi zopet pojavila kakor 1848. leta.

V Sisku, kjer je bil takrat Jurčič urednik opozicionalnega glasila „Südslavische Zeitung“, so se začeli razgovori, ki so končno vedli do t. zv. ljubljanskega jugoslovanskega programa. Dne 1. decembra 1870. leta je bil v Ljubljani sestanek slovenskih in hrvaško-srbskih politikov, ki so se ga udeležili Slovenci: dr. Bleiweis, dr. Costa, Kosar, dr. Lavrič, Murnik, dr. Poklukar, dr. Razlag, dr. Tonkli, Trstenjak, dr. Ulaga, dr. Vončina; Hrvatje in Srbi: Barčić, dr. Brlić, Danilo, dr. Kostić, dr. Makanec, Miškatović, dr. Mrazović in drugi.[2])

Ljubljanski jugoslovanski program poudarja edinost južnih Slovanov, ki se kaže v narodnem čustvu in jeziku. Slovenci, Hrvatje in Srbi habsburške monarhije združujejo vse svoje moralne in materialne moči v dosego edinstva na književnem, gospodarskem in političnem polju; svoje delovanje bodo osnovali tudi na to, kako bi pomagali zadovoljiti v enakih potrebah svojim bratom onostran mej, s katerimi so ene narodnosti; delati hočejo z društvi in skupščinami, zbori in časopisi sporazumno v vsakem vprašanju, ki se tiče njih zadev.[3])

Ljubljanski jugoslovanski program je nastal pod vplivom pruske vojne sreče; toda tega, kar je imel pravzaprav namen

[1]) Dr. T. G. Masaryk, Palacký's Idee des böhmischen Volkes. (Praga, 1899, str. 57.)

[2]) „Slovenski Narod“, 143. štev. z dne 8. dec. 1870.

[3]) „Slovenski Narod“, 142. štev. z dne 6. dec. 1870.

povedati, ni povedal: jugoslovanska ideja naj bi bila namreč v pomoč hrvaškemu državnemu pravu.[1]) Velik del hrvaško-srbskih politikov je predlagal, naj se Jugoslovani naravnost izrečejo za zedinjenje svoje politične individualnosti v okviru ogrske krone; toda Slovenci so bili proti temu, kar je grajal „Slovenski Narod".[2]) Program se je potem omejil na omenjeno, vsekako važno izjavo, ki je tako izpodrinila prvotni in glavni namen: državnopravno stališče. Jugoslovansko vprašanje ni niti državno niti dinastično, ampak gospodarsko in narodno vprašanje. Usodna hiba je, da si južni Slovani izčrpavajo svoje moči v boju za državnopravne teorije na korist kapitalistnim državam zapadne Evrope in raznim dinastijam, njih eksponentom. Dočim se mi prepiramo za ime, za vero, za pisavo, prodira med nas tuji veliki kapital, da nas zasužnji gospodarsko, a obenem narodno in politično. Znanost dokazuje, da so Jugoslovani etnografična in kulturna celota, oni pa tvorijo tudi gospodarsko, agrarno enoto, ki jo izrabljata sedaj tuja industrija in trgovina. V tem spoznanju je celo jugoslovansko vprašanje, a ne v državnopravnih teorijah in dinastičnih izpremembah. Leta 1870. in 1871. se je oglasil nekdo v „Slovenskem Narodu", dobro spoznavajoč, da si male države, če si že tudi ohranijo zaradi tekmovanja sosednjih večjih držav navidezno politično neodvisnost, nikakor ne morejo ohraniti gospodarske neodvisnosti, marveč se morajo naslanjati na večje sosede;[3]) zato je tudi podlaga jugoslovanskemu programu gospodarska, pri čemur nam je treba morja, drugače smo zaprti pred morska vrata.[4]) Žal, da nam še vedno kali pogled in spoznanje naša zaljubljenost v paradno navduševanje in prazno čustvovanje.

24. Razpor zaradi dualizma se je za silo polegel, ko se je okoli leta 1870. začela iznova krhati sloga med Slovenci zaradi cerkveno-političnih načel. „Zgodnja Danica" in „Slovenski Gospodar", ki mu je bil urednik dr. Ulaga, sta odločno zagovarjala katoliško politiko. Dr. Šuc je pozivljal v „Zgodnji Danici", naj si Slovenci snujejo katoliško-politična društva[5]), ki so se res jela ustanavljati (v Ljubljani in drugod) in so imela namen varovati in pospeševati katoliško-konservativne koristi v cerkvenih, državnih in občinskih zadevah.[6]) Davorin Trstenjak je pisal Bleiweisu, naj ne podpira Šucevih namenov in naj pove tudi Jeranu in camera caritatis, naj

---

[1]) „Slovenski Narod", 141. štev. z dne 3. dec. 1870.
[2]) „Slovenski Narod", 20. štev. z dne 18. febr. 1871.
[3]) „Slovenski Narod", 145. štev. z dne 13. dec. 1870.
[4]) „Slovenski Narod", 2. štev. z dne 5. jan. 1871.
[5]) „Zgodnja Danica", 15., 16., 18., 19., 20., 22. in 23. štev. 1870.
[6]) „Zgodnja Danica", 18. štev. z dne 5. maja 1870.

se ne da zlorabljati; dr. Šuc je Stepišnikova kreatura in zelo častilakomen človek.[1])

Proti tej struji je zlasti ostro nastopal v „Slovenskem Narodu“ Božidar Raič: Slovencem je treba gospodarske povzdige, potem bodo narodni, same nebeške resnice nikogar ne rede. Nerazboritost političnega novinca more zahtevati od poslanca versko izpovedanje. Ne potegujmo se mnogo za reči, ki za naš narod ničesar ne odločujejo, neskvarjen Kristov nauk nam bodi edino svetlo vodilo; prikrpine, ki so se spletle vmes v poznejši cerkveni dobi po strastih in sebičnostih ali kako drugače, pustimo iz misli ali ne polagajmo na nje prevelike vrednosti. Vedrina vladaj in mrak se potlači! Konservativci naj bodo iskreni narodnjaki! Duhovniki so poslani, da prinašajo blagost ljudstvu v vsakem oziru, a ne zato, da se naslanja nanje absolutizem····· Poslancev ne pošiljamo v kak cerkven shod ali rimski koncil nego v Gradec proti zagrizenim vragom naše narodnosti in našega narodnega bitja, za verske in duhovniške stvari so tam vladike··· Protestantstvo je moralo prebuditi slovenski jezik in slovstvo, ni li to skrajna sramota za nas katoliške razumnike in predstojnike? To nam daje največ povoda, da ne hodimo po konservativni poti, ki vodi narodnost in narod v pogubo. Vsak pravi narodnjak mora biti naprednjak, a ta umen svobodomislec. Po mojem mnenju more edini pravičnik biti pobožen, brez pravičnosti je pobožno nravje neumnost in nemogočnost.[2])

Janko Pajk, ki se je v „Slovenskem Narodu“ leta 1869. izrekel proti zvezi duhovništva s plemstvom in zahteval, da morajo biti duhovniki najprej in vedno narodni[3]), se je leta 1871. ločil od slovenskih konservativcev, ker je smatral — kakor pravi sam — razcepljenje za naravno in upravičeno.[4]) Dr. Dominkuš je 1869. leta poudarjal nasproti Nemcem, da je „Slovenski Narod“ svobodomiselno glasilo, v katerem je dr. Srnec branil konfesionalne postave, ki sta jih zagovarjala tudi dr. Vošnjak in on.[5]) Nasproti temu je pa Jurčič, ko je po smrti Tomšičevi leta 1871. postal urednik „Slovenskega Naroda“, pisal dr. Vošnjaku, da Slovenci ne preneso verskega boja poleg narodnega in da se je lahko izogibati verske borba, ker je dovolj drugega dela.[6]) Razlikovanje v „mlade“ in „stare“,

[1]) Pismo Trstenjakovo iz leta 1870. *KB.*

[2]) Slovenski Narod“, 110. štev. z dne 21. sept. 1871; 122. štev. z dne 19. okt. 1871; 123. štev. z dne 21. okt. 1871; 124. štev. z dne 24. okt. 1871.

[3]) J. Pajka Izbrani spisi (Maribor, 1872, I. zv. str. 15—19.)

[4]) „Slovenski Narod“, 82. štev z dne 12. aprila 1874.

[5]) F. Dominkuš, Die nationalen Bestrebungen der Slovenen. (Gradec, 1869, str. 4.)

[6]) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini o Jos. Jurčiču. (Ljubljanski Zvon, 1889, str. 202.)

najsi je prihajalo od slovenske ali nemške strani, je Jurčič dosledno zavračal, pišoč, da je „Slovenski Narod“ glasilo edino narodne stranke, da bi bil vsak globok razdor poguben ter da je v resnih razpravljanjih vedno odbijal in bo odbijal naslov „mladoslovenske“ in „staroslovenske“ stranke.[1])

Kakor „Slovenski Narod“, tako je stal na narodnem stališču tudi novi list „Soča“, ki ga je leta 1871. ustanovil dr. Lavrič v Gorici. Prvi urednik je bil Viktor Dolenc. Namen „Soče“ je bil: braniti narodnost proti vsem napadom, oživljati in razširjati taborske sklepe o Sloveniji in zvezi Slovanov na jugu v zmislu ljubljanskega programa, oziraje se vedno na druge slovanske narode. Uredništvo prosi dopisnike, naj natanko poizvedo dogodke, preden o njih pišejo, da se preprečijo zmote, popravki in nevšečni osebni prepiri posebno v lastnem taboru.[2]) List je izdajalo politično društvo „Soča“, v katerem sta imela glavno besedo dr. Lavrič in Klavžar in so izprva sodelovali tudi mlajši duhovniki (Stres, Vales) na podlagi kompromisa, po katerem se ni izrečno poudarjalo cerkveno stališče, češ, da društvo ima ta značaj, dasi se ne vtika v verske zadeve.[3]) Že dne 18. junija 1872. leta pa so proti „Soči“ ustanovili goriški duhovniki, med njimi dr. Hrast in dr. Gabrijelčič, tednik „Glas“, ki je poudarjal katoliško stališče in bil glasilo katoliško-političnega društva, pozneje društva „Gorice“, ki mu je načeloval dr. Tonkli.

Preporna vprašanja so vedno bolj silila na površje. Dne 8. in 9. oktobra 1872. leta se je namreč pri konferenci na Dnnaju proti ustavovercem ustanovila „avstrijska pravna stranka“. Pravna ali državnopravna stranka je na podlagi zgodovinskega načela zahtevala samostojnost in integriteto posameznih kraljestev in dežel ter delovala za vpliv cerkve v državnem življenju.[4]) Božidar Raič je nasproti temu dokazoval v „Slovenskem Narodu“, ki se je dne 6. oktobra 1872. leta preselil v Ljubljano, potrebo narodne in liberalne stranke v zmislu umnega, vednostim primernega in ž njimi točno se skladajočega razvoja, češ, v velikih svetovnih vprašanjih Slovenci malo odločujejo, čemu torej nepotrebno pričkanje za stvari, ki gredo z njimi in brez njih svojo zgodovinsko pot. Raič je za resno čiščenje in odklanja smrdljivi mir, kličoč konservativcem: Dokler je na dnevnem redu mlačnost in nedelavnost razumništva, dotlej se Slovenci ne rešimo, čeprav

[1]) „Slovenski Narod“, 82. štev. z dne 18. jul. 1871; 146. štev. z dne 17. dec. 1872.

[2]) „Soča“, dne 31. marca 1871. (To je bila številka na poskušnjo, 1. štev. je izšla dne 12. aprila 1871.)

[3]) „Slovenski Narod“, 143. štev. z dne 7. dec. 1871.

[4]) Viktor Weiß-Starkenfels, Kleiner politischer Katechismus der österreichischen Rechtspartei. Dunaj—Pešta, 1873.

postavite papeštvo na vrh Triglava, narod pa sami nemčite in nemčiti pomagate![1])

Ko so se napovedovale direktne volitve, je „Slovenski Narod“ sicer uvideval, da glede zastopstva ne prinašajo Slovencem škode, vendar je bil s federalistnega stališča načeloma proti njim, češ, da se je treba ozirati na Slovane, zlasti Čehe, in se ne zadovoljevati s pohlevno politiko malih koncesij.[2]) Ko je leta 1873. postal prvi slovenski dnevnik, je izražal kot novoletno voščilo željo, da bi prišli vsi Slovenci na političnem in gospodarskem polju do res krepkega delovanja in v tem delovanju do prave sloge, to je, do ustvarjajoče sloge, ki spoštuje tudi drugo mnenje ali celo čisto protivnost v nevelikih, narodno vprašanje ne zadevajočih rečeh. Priporočal je proti direktnim volitvam pasivni upor, češ, da v tej borbi Slovenci lahko zopet najdejo svojo slogo.[3]) „Novicam“, ki so pisale, da je razdor vsak dan očitnejši in da je potreba ločitev strank, ker je v političnem življenju boljši očiten nasprotnik nego potuhnjen prijatelj[4]), je odgovarjal „Slovenski Narod“, da je on za edinstvo vseh frakcij pod narodno zastavo, nevere ni trosil in je ne bo, ker je prepričan o potrebi vere; toda sedaj gre za narodno in politično borbo: Nikogar ne zametuje, najbo katerekoli vere ali nevere, da le brani tudi narodnost.[5]) In res, začetek je kazal, kakor da ne pride do razkola; toda slovenski federalisti dr. Bleiweis, dr. Costa, Einspieler, Herman so se izrekli za državnopravno stranko. Zlasti „Slovenski Gospodar“ se je potegoval za njo in je pisal: Ideal vsakega Slovenca je naš narodni program; a sedaj, pri direktnih volitvah, hoditi ž njim na dan — to je sleparstvo ali pa sanjaštvo. Sami ne opravimo ničesar, a Čehi in Poljaki stoje nepremakljivo na zgodovinskem pravu. Liberalni Nemci so proti nam, konservativni nam v sedanjem položaju ne morejo pritrjevati. Z narodnim programom sejemo razdor med federaliste, proti liberalnemu centralizmu je treba združene opozicije v državnopravni stranki: z zmago federalizma pride na dan tudi narodni program. Izključno narodni program je paganski in katoliški cerkvi protiven.[6]) Neki dopisnik „Novic“ pa je izrazil mnenje, da se bode liberalnega Slovenca bolj bal in ogibal nego nemškutarjev.[7])

[1]) „Slovenski Narod“, 118. štev. z dne 12. okt. 1872; 136. štev. z dne 23. nov. 1872; 137. štev. z dne 26. nov. 1872.

[2]) „Slovenski Narod“, 68. štev. z dne 15. jun. 1872; 147. štev. z dne 19. dec. 1872.

[3]) „Slovenski Narod“, 1. štev. z dne 1. jan. 1873.

[4]) „Novice“, 13. štev. z dne 26. marca 1873.

[5]) „Slovenski Narod“, 73. štev. z dne 30. marca 1873.

[6]) „Slovenski Gospodar“, 19. štev. z dne 8. maja 1873; 24. štev. z dne 12. jun. 1873; 25. štev. z dne 19. jun. 1873.

[7]) „Novice“, 21. štev. z dne 21. maja 1873.

Boj se je vnel na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem. „Mladi“ so ustanovili „Slovenski Tednik“, politični in gospodarski list za kmetsko ljudstvo, ki je začel izhajati v Ljubljani dne 4. julija 1873. leta, Klun pa je osnoval „Slovenca“, „političen list za slovenski narod“. „Slovenec“ je izhajal trikrat na teden in je imel namen zagovarjati celoto Avstrije pod habsburško-lotarinškim žezlom, zedinjenje Slovencev v eno upravno enoto, duševno edinstvo in složnost, obenem pa tudi katoliško cerkev, versko šolo in potrebe kmetskega stanu.[1])

„Slovenski Narod“, ki je do zadnjega pisal, da upa na složnost pri državnozborskih volitvah, je bil po dejanskem položaju prisiljen, da je opustil to upanje, češ, razdor je načelen, a ne oseben: „Mladi“ so v prvi vrsti in nad vse slovensko slovanski narodnjaki, pripravljeni za kompromis na podlagi enakopravnosti in moškega poštenja, ako se kompromis ne dotika narodnega in svobodomiselnega načela.[2]) Božidar Raič se je strinjal s „Slovenskim Narodom“ v narodno-političnih nazorih: le zasebna krepost vsakega posameznika je, ali je pobožen, ali brezbožen[3]). A dr. Bučar se je v pismu na dr. Poklukarja izrazil o verskem vprašanju naslednje: Vera je važen faktor državnega obstanka in čisto nepotrebno bi bilo ter razvitku narodne ideje nekoristno, ako bi kdo skušal slovenski narod spraviti ob njegovo današnjo vero. Toda veliko reči, ki jih dandanes duhovščina tirja in hoče doseči, ne spada v pravi pojem „verskih temeljev“. Ali je res vera ost, okoli katere se vrtijo vse slovenske narodne potrebe? Edina ost, ali vsaj najvažnejša? Ne, ker drugače bi samo katoličani mogli srečni biti, taki pa, ki kaj drugega verujejo, nesrečni, čeprav jim nihče ne krati narodnosti, svobode, jezika in so blagoslovljeni v gospodarskem, denarnem, sploh gmotnem oziru. Ubogi narod, ki dandanes svoje najboljše moči izgublja za idealen spiritualizem ali pa celo v korist njegovih stanovskih nositeljev! Dr. Bučar si želi nazaj onih časov, ko so bili Slovenci edini, ker duhovščina ni stavila svojega dobička v prvo vrsto, ampak jo je narodna zavest držala pri posvetnjakih in posvetnjake pri njej. Osebne mržnje so se potem polastile prepira; treba je, da gredo oni za korak nazaj, ki so ga storili preveč naprej.[4])

Tako so si stali pri državnozborskih volitvah leta 1873. dvojni slovenski kandidatje nasproti na Kranjskem, Štajerskem in Goriškem. „Mladi“ so si priborili štiri poslance, si ustano-

---

[1]) „Slovenec“, 1. štev. z dne 14. okt. 1873.
[2]) „Slovenski Narod“, 185. štev. z dne 13. avg. 1873.
[3]) „Slovenski Narod“, 229. štev. z dne 5. okt. 1873.
[4]) Bučarjevo pismo dr. Poklukarju z dne 28. sept. 1873. *K. B.*

vili svoj klub in glasovali za Stremayrjeve cerkveno-politične postave, dr. Razlag je bil za samostansko postavo celo poročevalec.

25. Dr. Bleiweis je v dobi narodnega preporoda postal vodja literarnega in političnega gibanja na Slovenskem. Ni bilo dovolj sposobnih mož, da bi se bilo delo delilo, vsak je moral biti vse. A že od 1858. leta dalje hodi po zaslugi Janežičevi („Slovenski Glasnik") slovenska književnost svojo pot, neodvisno od Bleiweisa in proti njegovi struji. Značaj tej dobi dajeta Levstik in po njem Stritar („Zvon"). Okostenelost, asketstvo, pretirano samoljubje, nedostatek kritike in širšega obzorja — vse to je ravno tako škodovalo razvoju slovenske literature kakor politike. Zato je bilo čisto naravno, da se je odpor na literarnem polju slej ali prej prenesel tudi na politično; zakaj literatura in politika sta — ali bi vsaj morali biti — samo dve obliki istega kulturnega življenja. Proti Bleiweisovim „Novicam" pomenjata napredek že Vilhar-Levstikov „Naprej" in Einspielerjev „Slovenec", tem bolje pa nastaja obrat z ustanovitvijo „Slovenskega Naroda". Poleg Bleiweisa je stal takrat v ospredju literarnega in političnega gibanja na Slovenskem zlasti dr. Costa.

Tudi politični nasprotnik mora priznavati, da je bil dr. Costa nadarjen in delaven človek. Sam Levstik je pisal o njem, da je „poln talenta in najobširnejšega znanja".[1]) Kot spreten jurist je bil desna roka Bleiweisu, ki ga je pošiljal v boj zoper svoje nasprotnike, priznavajoč mu, da je v taki borbi bolj mojster nego on.[2]) Dr. Costa je dajal Bleiweisu tudi navodila za odgovore „Slovenskemu Narodu".[3]) V zahvalo za izkazane uslužnosti ga je dr. Bleiweis kandidoval na najvišja mesta, na pr. 1871. leta za deželnega glavarja in celo deželnega predsednika kranjskega.[4]) Vprašanje pa je: Ali je bila delavnost in nadarjenost Costova v prid slovenskemu narodu in ali ni s svojim vplivom zavajal Bleiweisa na pota, ki niso bila umestna, marveč naravnost škodljiva? Brezdvomno je, da je bilo v njem precej absolutistne in diktatorske narave, ki ni rada prenašala kritike. Neopravičljiva je na pr. njegova pasivna politika glede volitev v ljubljanski občinski svet. Dr. Razlag je svaril Bleiweisa pred „adoptiranim Slovencem", češ, da se naj iztrga iz tlake neslovenskih elemen-

---

[1]) „Slovenski Narod", 7. štev. z dne 16. aprila 1868.
[2]) Bleiweisovo pismo dr. Costi (brez datuma). *KB.*
[3]) Bleiweisovi pismi dr. Costi (brez datuma). *KB.*
[4]) Bleiweisovi pismi dr. Costi z dne 7. maja 1871. in z dne 29. jun. 1871. — Costovi pismi dr. Bleiweisu z dne 3. jul. 1871. in z dne 9. jul. 1871. *KB.*

tov, ki so se sebično vrinili v slovensko delovanje, in potem ostane njegova avtoriteta neomadeževana.[1]) Davorin Trstenjak je že leta 1862. napovedoval Bleiweisu, da ga dr. Costa in ultramontanstvo ugonobita.[2]) Costo imenuje veternjaka,[3]) ki je postal verski hinavec[4]) in prinesel korupcijo med Slovence.[5]) Stritar pa je izrekel o njem v „Dunajskih sonetih“ naslednjo sodbo:

Med Nemci nisi našel svoje cene,
Zató blagó vse svoje pravdoznansko
Prenesel sem v deželo si slovansko,
Češ, dete veselí se zlate pene.

Neumen nisi, to se mora reči;
Oh! le predobro si Slovence sodil,
Ti znaš očitno „več ko hruške peči.“

Prej z blagom si okrog po hišah hodil,
Zdaj jeli vsi sami so k tebi teči;
Kako še dolgo boš za nos jih vodil!

(IX. sonet.)

In dalje:

Sancta simplicitas! — Ti iz pobožnosti,
Smejé se, kuješ trde rumenjake,
Sram ni, poklekar! te v debelokožnosti.

Drugje ti prilike ne najdeš take;
Da z Bogom si in vragom v lepi složnosti,
Za to, pobožnik! šel si med prvake.

(XXXV. sonet.)

„Slovenski Narod“ se je ustanovil, da dela opozicijo Bleiweis-Costovi literarni in politični vladi. Značilno za daljnji razvoj „Slovenskega Naroda“ je to, da sta se zoper konservativno, cerkveno smer, ki so jo začeli ostentativno širiti „stari“, odločno izrekala dva duhovnika: Davorin Trstenjak in Božidar Raič; zlasti Davorin Trstenjak je bil poleg dr. Razlaga skoro edina politična glava „mladih“. Trstenjak je bil nenavadno bistroumen in preudaren mož, ki je mislil politično, a ne samo govoril o politiki, kakor so to delali drugi. Levstik se je bil po letu 1870. vdal resignaciji in se sploh ni aktivno več udeleževal političnega življenja; zato ne moremo reči, kako bi bil umeval položaj on. Duševni vodja „mladih“ je bil Trstenjak, a kot svobo-

[1]) Razlagovo pismo z dne 1. jan. 1872. *KB.*

[2]) Trstenjakovo pismo z dne 10. marca 1877. Korespondenca dr. Jos. Vošnjaka, skrajšano citiram *KJV.*

[3]) Trstenjakovo pismo z dne 10. jan. 1872. *KJV.* (Priobčil dr. Jos. Vošnjak v „Spominih“, Ljubljana, I. zv. 1905, str. 147—148.)

[4]) Trstenjakovo pismo z dne 9. jun. 1872. *KJV.*

[5]) Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV.* (Priobčil dr. Jos. Vošnjak, l. c. str. 148—150.)

domiselni duhovnik se je moral izogibati konflikta s cerkvenimi predstojniki, ker bi bilo kaj takega škodovalo njemu in Slovencem;[1]) zato ni stopal v ospredje, ampak je deloval s svojim svetom in s svojo iniciativo. Na zunaj je polagoma kot reprezentant nastopal dr. Razlag.

Trstenjak je izpodbijal trmo posameznikov.[2]) Nasprotoval je „starim“ v literaturi in politiki, ko je spoznal, da s svojim avtokratstvom tirajo Slovence v sramoto in pogubo. Trdnjavi, izza katerih je hotel prodirati proti Bleiweisovcem, naj bi bili v prvi vrsti lastna tiskarna in pisateljsko društvo: prva naj bi s „Slovenskim Narodom“ paralizovala politično vlado Bleiweis-Costovo, drugo naj bi namesto okostenele „Slovenske Matice“ organizovalo leposlovno in znanstveno slovstvo med Slovenci. Trstenjak je hotel smotreno delo, zato je tudi zahteval, naj se da „Slovenskemu Narodu“ določen pravec z jasnim programom.[3])

Jurčič je bil spreten žurnalist, toda „Slovenskemu Narodu“ ni znal dati enotne smeri. Zato ga je grajal Trstenjak, da nima pravega načrta: enkrat piše v zmislu obstoječe ustave, drugič zopet v federalistnem, tretjič se kažejo celo republikanske simpatije.[4]) Lastni pristaši niso bili zadovoljni z Jurčičem zaradi tega ne, ker jim ni bil socialno dovolj visoko postavljen — tu imáte slovensko bahavost! — in ker niso marali, da bi on sam vodil politiko „Slovenskega Naroda“.[5]) Trstenjak je z bistrim očesom spoznal, da je treba za uspešno delo organizacije, da je treba vodstva, ki ima jasen program in ne prepušča vsega enemu človeku in to uredniku, ki bi moral biti le organ stranke.[6]) Kako politično je mislil Trstenjak, to je pokazala prihodnost: „Slovenski Narod“ je kot trgovsko podjetje donašal koristi posameznikom, a je ubijal stranko, ki bi ji bil moral služiti!

Vreden drug Trstenjaku je bil dr. Razlag: oba Ilirca stare šole in poštenjaka od nog do glave. Dr. Razlag je prebil štiri leta v semenišču in njegov semeniški vodja ga je priporočal, naj bi ga tedanji sekovski škof Rauscher poslal na Dunaj, da postane doktor bogoslovja; toda Rauscher je to odklonil, češ: Das Slavische hat keine Zukunft! Užaljen zapusti Razlag semenišče in se posveti pravoslovju.[7]) Politične boje bi bil laže prenašal, ako bi bil imel naravo Levstikovo,

---

[1]) Trstenjakovo pismo dr. Kočevarju z dne 30. dec. 1864. *KJV.*
[2]) Trstenjakovo pismo dr. Razlagu z dne 10. febr. 1872. *KJV.*
[3]) Trstenjakovo pismo z dne 31. avg. 1872. *KJV.*
[4]) Trstenjakovo pismo z dne 20. sept. 1872. *KJV.*
[5]) Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV.*
[6]) Trstenjakovo pismo z dne 23. dec. 1872. *KJV.*
[7]) „Slovenski Narod“, 31. štev. z dne 15. marca 1870.

Raičevo ali Trstenjakovo: bil je namreč mehka duša. Postal je 1871. leta deželni glavar kranjski in se je moral boriti s tiho opozicijo Bleiweis-Costovo, ker je zastopal prepričanje, da se svoboda in javna nravnost ne smeta vtopiti v narodnosti, da se iz narodnosti ne sme delati monopol in za rodoljubje zahtevati nagrada.[1]) Isto načelo je lepo izrazil 1873. leta „Slovenski Narod“: Krivice ne trpi, a je tudi drugim ne delaj! Treba svojo moč zatajevati in pravičen biti celo tam, kjer je Slovencem na škodo. Ako rabijo politični nasprotniki nepoštene pripomočke, ne sledi iz tega, da jih moramo posnemati in ravno tako ravnati. Gledati je treba, da smo v politični morali boljši nego oni. S tem poštenjem morda začasno propadamo in kake izgube trpimo; toda nikdar nas ne sme zapustiti zaupanje, da resnica in pravica zmaguje, da se nam krivične izgube polagoma povrnejo. Kdor hoče pravico, mora sam znati pravičen biti: prijatelju in protivniku; v tem more grešiti, a vedoma ne sme.[2])

Bleiweis-Costova diktatura se je zabarikadovala za Kranjsko in je odganjala zlasti štajerske Slovence, ki so ji postajali neprijetni. Provincialni patriotizem se je zopet začel razraščati. Dr. Razlag je imel namen, da podere Costovo korupcijo, a kranjski Slovenci ga niso popolnoma razumeli ali pa niso imeli poguma, da bi ga bili podpirali.[3]) A ne samo proti „starim“ se je moral boriti dr. Razlag, marveč tudi „mladi“ so ga po strani gledali, dasi jim je bilo težko odločno nastopati proti njemu. Mož je mislil s svojo glavo in ni živel samo iz rok v usta, ampak je zrl tudi v prihodnost. Jurčič, dr. Vošnjak, dr. Zarnik so bili prenagli, prestrastni, kakor je to navada pri mladini, ki se rada zaganja iz skrajnosti v skrajnost. Dr. Razlag pa se je izjavil, da je proti njegovim političnim načelom delovanje za radikalno stranko skrajne levice, ki se v danih slučajih utegne celo združevati z nazadnjaško stranko skrajne desnice.[4])

Poleg tega je igrala tudi tu osebnost svojo ulogo. „Mladim“ je bilo treba glave. Trstenjak je posegal vmes in svetoval, naj se sporazumejo z dr. Razlagom, koliko se smejo zanašati nanj in kako daleč gre ž njimi; tudi Svetca naj ne odbijajo, ampak pridobivajo.[5]) Trstenjak se je strinjal z Raz-

[1]) Poslano Razlagovo. („Slovenski Narod“, 151. štev. z dne 28. dec. 1871.) — Zaupnica zagrebških Slovencev dr. Razlagu z dne 20. jan. 1872. leta. („Slovenski Narod“, 16. štev. z dne 10. febr. 1872; 20. štev. z dne 20. febr. 1872.)

[2]) „Slovenski Narod“, 274. štev. z dne 28. nov. 1873.

[3]) Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV.*

[4]) Razlagovo pismo dr. Ahačiču z dne 15. dec. 1872. („Slovenski Narod“, 149. štev. z dne 24. dec. 1872.)

[5]) Trstenjakovo pismo z dne 14. dec. 1872. *KJV.*

lagovim nastopanjem in je poudarjal, da je treba gledati na premise in posledice, a ne na trenotne učinke.[1]) Zagovarjal je Razlaga, češ, da ne išče niti slave niti gmotnih koristi; zato hodi svojo pot, ki mu jo narekuje njegovo prepričanje, a ne slepa strast.[2]) Obenem pa se je Trstenjak izrekal proti dr. Zarniku, češ, da je nezanesljiv, veternjak, ki se naslanja zdaj na „mlade", zdaj na „stare"; a dr. Vošnjaka je prosil, naj prepušča vodstvo drugim.[3]) Že Levstik je v „Pavlihi" odrekal Zarniku moralno kvalifikacijo za vodjo kake stranke, ker se je pred deželnozborsko volitvijo leta 1869. uklonil „starim", da jim je podal svoj program,[4]) dasi niso tega doslej zahtevali od nobenega drugega, a leta 1870. se jim je z reverzom vdal na milost in nemilost. Levstik je grajal, da je bilo Zarniku več do tega, da pride v kranjski deželni zbor, nego do tega, skozi katera vrata pride.[5]) Dr. Zarnik je leta 1873. sam priznal, da se je leta 1869. uklonil Bleiweisu iz politične oportunitete.[6]) In Zarnikovi politični oportuniteti na ljubo je Tomšič s „Slovenskim Narodom" odtegnil Levstiku podporo in tako onemogočil izdajanje „Pavlihe"! Leta 1871. je kandidoval dr. Zarnik za deželnega odbornika in je grozil Bleiweisu, ako ne bo izvoljen, da „stante pede" odloži mandat in izstopi iz vseh narodnih društev, v katerih vladajo njegovi osebni nasprotniki.[7])

Dr. Razlagu so „mladi" in „stari" zamerjali njegovo zmernost in premišljenost, dasi je bila njegova slabost le premala odločnost in vztrajnost.

Med odličnejšimi pristaši „mladih" je bil tudi dr. Lavrič, narodni buditelj goriških Slovencev. Dr. Lavrič je bil tip prekipevajočega čustva; v njem je bilo premalo praktičnosti in preveč prenapetosti. To ni bila njegova manira, marveč taka je bila njegova narava. Narodnemu preporodu goriških Slovencev je izkazal velike usluge; njegova nesebičnost in požrtvovalnost ga je upropastila. Ko ni mogel dati Slovencem ničesar več, je v svoji preveliki občutljivosti prostovoljno zapustil ta svet.[8]) Pravi Katon Utičan!

---

[1]) Trstenjakovo pismo z dne 21. dec. 1872. *KJV.*
[2]) Trstenjakovo pismo z dne 23. dec. 1872. *KJV.*
[3]) Trstenjakova pisma z dne 15. marca, 17. marca, 14. dec. in 21. dec. 1872. *KJV.*
[4]) „Triglav", 39. štev. z dne 14. maja 1869.
[5]) „Pavliha", 7. štev. z dne 31. jul. 1870.
[6]) „Slovenski Narod", 220. štev. z dne 25. sept. 1873.
[7]) Zarnikovo pismo z dne 19. avg. 1871. *KB.*
[8]) Dr. Fran Oblak, Doktor Karol Lavrič in njegova doba. Gorica, 1906. —

„Mladi“ so imeli v svoji sredi odlične talente, agitatorje in žurnaliste; nedostajalo jim pa je enotnega vodstva, ki bi bilo vodilo smotreno delo in dajalo določeni pravec. Stritar v „Dunajskih sonetih“ tudi „mladim“ ni prizanašal s svojo kritiko:

„Kje mlada je Slovenija, oj kje je?
Popotniku, prijatelj, mi naznani!
— — — — — — — — —
— — — — — — — — —

Kje so možjé, za vzvišene ideje,
Za dom, človeštvo in resnico vžgani?“ —
„Slovenija! — Tu ena je v Ljubljani!
A mlada? — Ne! — Ideje?“ — Mož se smeje!
(XXII. sonet.)

———

Možjé! zakaj sedimo tu pokojno?
Pred nami laž šopiri se, krivica,
Nesramnost ne zagrinja dnevu lica,
Grdob krdelo širi se nebrojno!

In ti, zastavo dvigni nam trobojno,
Orožje svetlo suče naj desnica;
Dom kliče nas, svoboda in resnica,
Naprej! in zmaga venča sveto vojno! —

Kakó? Kaj vidim? — Nikdo se ne gane?
Sovražno pláši vas, možjé! krdelo?
Preveč moči nasproti vam je zbrane?

Borili se ne boste za deželo?
Za svojo mater strášijo vas rane? —
Naprej! pa naj si sam razbijem čelo!
(XXIII. sonet.)

26. Marčeva revolucija leta 1848. je imela namen, da nadomesti fevdalno Avstrijo z meščansko državo. Toda stari stebri, na katerih je doslej slonela družba, so bili še toliko močni, da so za desetletja onemogočevali ustavno življenje. Z oktobersko diplomo in s februarskim patentom je začela Avstrija polagoma zapuščati fevdalna tla in se demokratovati. Ta proces pomlajevanja in prerajanja je pospešil Kraljevi Gradec. Izrinjena iz Nemčije in navezana na svoje lastne moči, je bila Avstrija prisiljena, da si ureja svoje gospodarstvo neodvisno od Nemčije. Z najnevarnejšim svojim notranjim nasprotnikom, z Ogrsko, je sklenila mir in z orjaškimi koraki je sedaj poskušala nadomestiti, kar je bila zamudila. Visoka gospodarska konjunktura je bila posledica tega razvoja, ki je zahteval ustavno podlago, odgovarjajočo ekonomskim in političnim razmeram: industrializacija Avstrije je morala odstranjevati ostanke fevdalne dobe. Pri tem je prišlo do boja s cerkvijo in Slovani.

Kaj naj bi bila Avstrija po mnenju cerkve, to je jasno povedal tridentinski škof Riccabona v nekem pastirskem pismu 1866. leta: Avstrija je najbolj nepotrebna država na svetu, če kot katoliška oblast v imenu in po naročilu rimske kurije ne zagotovi papeštvu srednje Evrope proti protestantskemu severu in prekucijskemu, brezbožnemu zapadu.[1]) Vodja avstrijske cerkvene politike je bil kardinal Rauscher, oče konkordata. Vprašanje po odstranifvi konkordata je postalo pereče, kakor hitro je nastopilo kot političen faktor industrialno meščanstvo. Kapitalistno gospodarstvo ne pozna konfesionalnih mej, svobodna obrt in trgovina se razvija vzporedno s svobodo vesti. Ravno tako potrebuje kapitalistna produkcija in distribucija izobraženega uradništva, ki je kos vsem tem mnogoštevilnim tehničnim zahtevam veleobrti in veletrgovine. V tem boju med cerkvijo in državo je moral zmagati ekonomični razvoj, načelo konstitucionalizma nad absolutizmom; zakaj po letu 1866. in 1870. poskušati še enkrat reakcijski režim, bi bila igra z ognjem, ki bi se najbrže ne bila tako završila kakor 1848. leta, ako je bila sploh še mogoča.

Ko se je Avstrija preustvarjala iz fevdalne v kapitalistno državo, se ni mogla naslanjati na drugo nego nemško meščanstvo, ki je prevladovalo po vseh mestih. Ta nemška buržoazija, zastopnica avstrijske industrije in trgovine, je bila politično centralistna, ker to je bil njen gospodarski interes: enotna zakonodaja in uprava v celi državi, seveda nemška! Poleg nemške buržoazije je prihajalo v poštev bogato in vplivno zgodovinsko plemstvo, zlasti češko, madjarsko in poljsko. Nemci so morali dovoliti zgodovinskemu plemstvu nekoliko koncesij. Stroga centralizacija se ni več dala izvajati: najbogatejši plen so odnesli Madjari, dočim se je drugim narodom vrgla deželna avtonomija. Toda Čehi in Poljaki so po zgledu Madjarov zahtevali vedno več, fundamentalni članki iz leta 1871. so poslednji poskus češkega plemstva, ki bi se bil kmalu posrečil. Da prepreči fevdalno politiko, ki se je zabarikadovala za ozidje deželne avtonomije, sklene nemška buržoazija direktne volitve v državni zbor, uzakonjene dne 2. aprila 1873. leta. Nemška buržoazija zmaguje nad češkimi in poljskimi fevdalci; zakaj kapitalistno gospodarstvo ni samo interkonfesionalno, ampak tudi internacionalno, zahtevajoče svobodo proizvajanja in izmenjavanja. To je bila ekonomična podlaga boja, ki se je na zunaj označeval kot udarec nemškega centralizma proti slovanskemu federalizmu. Ekonomski in socialni vzroki nam torej razlagajo cerkveno-politična in narodno-politična nasprotja teh let.

---

[1]) Rudolf Springer, l. c. str. 26.

Na Slovenskem ni moglo biti nič drugače.

Pri Slovencih je prihajal v poštev kot politični faktor kmetski stan, a še ta ne povsod in vedno; mesta in trgi so bili v nemških in laških rokah, edino na Kranjskem se je začelo razvijati slovensko malomeščanstvo, ki je bilo pa še zelo nezanesljivo in omahujoče. Po revoluciji 1848. leta, ki je osvobodila kmeta podložništva, je izginjal politični interes med poljedelskim prebivalstvom. Njegovo kulturno in gospodarsko življenje je bilo še prav patriarhalno. Župna cerkev in vaški sejmi vsake kvatre na leto: to so bila vsa kulturna in gospodarska središča slovenskih kmetov, zlasti v oddaljenejših, od velikih cest in železnic ločenih gorskih krajih. Take razmere vladajo še dandanes v marsikaterem kotičku slovenske domovine. Naravno je pripadalo vodstvo te kmetske mase duhovništvu.

To je bil material, ki je iz njega zidal dr. Bleiweis prvo slovensko politično stranko. Preroditelji slovenski, duhovniki in posvetnjaki, so uvidevali, da je narodno-politični razvoj najpopolneje omogočen tedaj, če se vse slovenske dežele, v katerih so naseljeni Slovenci kompaktno, zedinijo v eno ozemlje. Nastal je leta 1848. program „Zedinjene Slovenije“, ki je odgovarjal tedanji socialni strukturi slovenskega naroda. Splošni tok časa je pognal tudi Bleiweisa s seboj, da je postal zagovornik tega programa, slonečega na narodno-teritorialnem načelu. Minilo je pa potem celih 20 let, preden so se Slovenci zopet spomnili svoje poglavitne narodno-politične zahteve. Ta čas so vdano služili deželni avtonomiji, kar se je na zunaj označevalo za boj Slovanov proti Nemcem, v resnici pa se je slovenski kmet boril za mogočnega češkega in poljskega velikaša, ki je bil toliko Slovan, kolikor je to kori stilo njegovemu razrednemu interesu. Vodstvo češkega in poljskega naroda je bilo v rokah fevdalcev; politični izraz veleposestniškega gospodarstva je bila deželna avtonomija. Slovenci so hodili čez drn in strn z deželnimi avtonimisti in opozicija „Slovenskega Naroda“ je v podpiranju te politike nahajala svoje izhodišče.

Toda kljub vsi slovanski vzajemnosti, ki je pokrivala razredno fevdalno politiko Čehov in Poljakov, je vendar prodiralo tudi nasprotno spoznanje. Ravno „mladi“ so bili glavni zagovorniki federalizma v zmislu narodnega načela, po katerem bi prišel Slovenec do svoje narodne in kmet-posestnik do svoje gospodarske veljave. Doba taborov je izraz tega spoznanja in hotenja ter v prvi vrsti delo „mladih“: dr. Lavriča, Raiča, dr. Vošnjaka, dr. Zarnika in drugih. „Stari“, z dr. Bleiweisom na čelu, so se vdajali splošnemu pritisku,

dasi ne z vnemo. Dr. Bleiweis piše leta 1871. Costi, da ne gre na noben tabor, češ, da se z govorom napenjati neče, mutast pa, če pride, ne more biti.[1]) Adresi kranjskega deželnega zbora z dne 30. avgusta 1870. leta (za vlade Potockega) in z dne 14. oktobra 1871. leta (za vlade Hohenwarta) sta omenjali sicer zedinjenja slovenskih dežel v „eno upravno in kolikor mogoče državnopravno telo“, toda to je bil le okrasek, v svojem jedru se je opirala slovenska politika na oktobersko diplomo in na njeni podlagi zahtevala razširjenje deželne avtonomije. To je bilo čisto v zmislu Einspielerja, ki je pisal leta 1870. Bleiweisu: Vladi naj se naravnost pove, da se je „Slovenija“ porodila, ker je slovenski narod izgubil vse upanje v pravičnost Nemcev. „Slovenija“, bodi šiba nad tramom, strašilo Nemcem in vladi; vendar slovenski voditelji še niso izgubili vsega upanja do vlade in Nemcev ter jim ponujajo še poslednjo besedo, preden tudi oni sežejo po poslednji rešitvi. Einspieler se izreka za uvedbo narodnih kurij v dvojezičnih deželah, kakor jih je predlagal dr. Fischhof.[2])

Tu se nam kaže stališče „starih“ jako jasno: po zgledu tistih staršev, ki svoje otroke strašijo, ako ne ubogajo, so razglašali „Slovenijo“ za strašilo Nemcem in vladi! Te politike sv. Miklavža se Slovenci še do danes niso oprostili. „Mladi“ so se na eni strani odločno potegovali za zedinjeno „Slovenijo“, a na drugi strani so zopet ravno oni krepko poudarjali potrebo slovanske vzajemnosti in so njej na ljubo morali žrtvovati svojo doslednost in načelnost. Leta 1871. je bil shod federalistov v Pragi, ki so se ga udeležili od Slovencev dr. Costa, Herman in dr. Vošnjak; pozneje je prišel še Matija Majar kot zastopnik „Trdnjave“. Pri tem shodu so se sprejeli fundamentalni članki za podlago, po kateri se naj urede notranje politične razmere Avstrije. Kakor pripoveduje dr. Vošnjak, so Slovenci omenjali, da se ne morejo ogrevati za strogo zgodovinsko pravo in da bi bila prevelika deželna avtonomija večini Slovencev v kvar, a Čehi so jih tolažili z narodnimi kurijami.[3]) O fundamentalnih člankih so se izrekali „mladi“ sploh skeptično. „Slovenski Narod“ je pisal, da pozdravlja novo ero samo takrat, ako bodo Čehi uporabljali vso svojo veljavo tudi v korist vseh avstrijskih Slovanov, da ne ostanejo Slovenci sami sredi nemških dežel.[4]) Ostreje je nastopal neki drug člankar, češ, da fundamentalni članki čisto posnemajo državnopravno načelo Madjarov, da prepuščajo ostalo opozicijo sami sebi, da federalistno stranko ločijo, a ne družijo, ker se

[1]) Bleiweisovo pismo z dne 13. maja 1871. *KB.*
[2]) Pismo Einspielerjevo z dne 5. maja 1870. *KB.*
[3]) Dr. Jos. Vošnjak, Spomini, l. c. II. zv. 1906, str. 178.
[4]) „Slovenski Narod“, 118. štev. z dne 10. okt. 1871.

opirajo na izkjučno češko stališče, slabejšim deželam daje vsestransko svobodo le parlament na najširši podlagi; v opoziciji ni jasnosti niti v sredstvih niti v ciljih, zato tudi ni discipline in ni uspeha.[1]) Izmed slovenskih poslancev se je določno izrekel proti fundamentalnim člankom in proti avtonomiji malih dežel dr. Razlag v deželnem zboru kranjskem dne 7. decembra 1872. leta in v državnem zboru dne 7. marca 1874. leta, kar se mu je takrat seveda štelo za narodni greh.

Vsaka ustava je pravni izraz obstoječih ekonomičnih in socialnih razmer. Ni v tem nič idealizma in nič čustvenosti. Decemberska ustava je bila delo onih družabnih slojev, ki so imeli takrat v rokah gibno silo modernega življenja: industrijski in trgovski kapital. To je bila nemška buržoazija, ki je zastopala svoje interese prav tako, kakor češko ali poljsko plemstvo svoje veleposestniške. Ako so se Nemci politično imenovali ustavoverce, so s tem izražali svoje kapitalistno stališče, kakor je bila na drugi strani državnopravna stranka glasnica fevdalstva; eni in drugi so zastopali narod v političnem zmislu.

Narodni boj med Nemci in Slovenci se je mogel uspešno voditi le na temelju ustave in na tej pravni podlagi dosegati ustavno izpremembo, odgovarjajočo socialnim potrebam slovenskega naroda. Ustava bi bila morala biti sredstvo, s katerim bi bili skušali uveljavljati svojo voljo. Zato pa je bilo treba pridobiti tudi meščanstvo po Slovenskem, ki je bilo v zmislu decemberske ustave važen politični faktor. Pasivno politiko, ki naj bi bila odklanjala obstoječo ustavo, ali pa politiko deželne avtonomije, bi si bili Slovenci mogli dovoljevati, ako bi bili imeli dovršeno socialno strukturo, to se pravi: če bi bili pri njih razviti vsi oni socialni sloji, ki so igrali v tedanjem političnem življenju odločilno ulogo. Tako pa so s svojim posnemanjem fevdalcev odbijali od sebe meščanstvo.

Boj med kmetom-Slovencem in meščanom-nemškutarjem ali Nemcem je mogel biti le ekonomičen in kulturen, ne pa državnopraven v zmislu deželne avtonomije, ki tlači Slovence narodno in gospodarsko. Dokler je kmetsko ljudstvo na nizki kulturni stopinji in njegovo gospodarstvo primitivno, dotlej se godi dobro tujerodnim mestom in trgom sredi njegovega ozemlja. Z večjo omiko pa prihajajo višje telesne in duševne zahteve; čim bolj se razvija ekonomično življenje, denarni in blagovni promet, tem slabše je za meščana-tujerodca, ako nastopa ekstremno v narodno-političnem oziru. Polagoma, a gotovo se vrši asimilacija mest, okolica jih absorbuje, osvajajoč si indiferentne obrtnike, trgovce, inteligente, ki v nastalem konkurenčnem boju nečejo izgubljati svojih odjemalcev.

[1]) „Slovenski Narod“, 81. štev. z dne 9. aprila 1873; 118. štev. z dne 24. maja 1873. Te članke je pisal J. P. (Janko Pajk?)

Tega niso razumevali „stari“, marveč so s svojim nastopanjem v kulturnih in cerkveno-političnih vprašanjih odganjali od sebe še take, ki bi jim bili morebiti drugače sledili. „Mladi“ so nasproti temu naglašali narodno nujnost mestne kulture. Janko Pajk je že leta 1868. v „Slovenskem Narodu“ imenoval nedostatek meščanstva Ahilovo peto za Slovence in je grajal predsodek slovenskega kmeta, ki misli, da mora spočenjati same „gospode“ (duhovnike).[1]) In leta 1872. je pisal „Slovenski Narod“, da se morajo Slovenci lotiti obrta in trgovine, naseljevati se po mestih na Slovenskem ter se v obrtu in trgovini vzajemno podpirati.[2]) Davorin Trstenjak je naravnost poudarjal, da se mora stranka „Slovenskega Naroda“ naslanjati na mesta in trge, „Novičarji“ nimajo zaslombe, ker niso naprednjaki. Treba je tudi, da se organizujejo narodno-napredni učitelji.[3]) Dr. Vošnjak je spoznal važnost gospodarskega boja za Slovence s tem, da je začel leta 1872. po češkem zgledu ustanavljati posojilnice in hranilnice, ki naj bi paralizovale nemški kapital. Drastično pa je označil razloček med „mladimi“ in „starimi“ Stritar v „Dunajskih sonetih“ z naslednjimi verzi:

Srce mi krvavi, plamtí mi jeza;
V fevdalstvo, hlapčevstvo in zagorjanstvo
Vklenili nam pošteno ste slovanstvo;
Nečastna družba mi, ostudna zveza!

Da vedno delj okrog po sveti seza
To žalostno o nas, Slovanih, znanstvo,
Storilo vaše je neotesanstvo,
Ki nas v sramoto vedno bolj pogreza.

Svet čuje naj moj glas: Mi nismo taki!
Sovražniki ideje nismo nove!
Svobodomorci, hlapci in mračnjaki!

Kedó je kriv, da svet takó nas zove?
Oj ti, moj rod slovanski, blagi, jaki!
Razbij sramotne skoraj že okove!

(XL. sonet.)

In dalje:

Izpoved mojo čujte: Jaz svobôdi
Iz srca vdan sem, — mirno poslušajte!
V politiki poštenje mene vodi;

Temo sovražim, — kamen pobirajte!
Za mir gorim in spravo med narodi;
Slovenec liberalen sem, — metajte!

(XLI. sonet.)

---

[1]) J. Pajka Izbrani Spisi. (Maribor, 1872, I. zv. str. 77—82.)
[2]) „Slovenski Narod“, 97. štev. z dne 22. avg. 1872.
[3]) Trstenjakovo pismo z dne 20. septembra 1872. *KJV*

27. Slovenski narod je polagoma odraščal izključno duhovskemu vodstvu, ker se je pojavljalo čim dalje več posvetne inteligencije. Slej ali prej je moralo priti do nasprotij, ker je avstrijski episkopat hotel izrabljati razvijajoče se narodnosti za svoje cerkveno-politične namene proti svobodomiselnemu gibanju tedanje dobe, ki je imelo svoje središče med Nemci. Slovani naj bi se bili potegovali za fevdalno in klerikalno gospodo. Kardinal Rauscher, vodja cerkvene politike, je bil poleg tega velik ustavoverec, centralist in nasprotnik Slovanov. Slovence sta v to struju vodila glavno dr. Costa in Herman, a njima je sledil dr. Bleiweis.

Na dnevnem redu je bil stari spor med cerkvijo in državo. Cerkev in država sta si prilaščali vodstvo drug nad drugim. Sociologični temelj tega boja je dobro pogodil „Slovenski Gospodar“, ki je pisal 1873. leta: Mi branimo zgodovinske pravice cerkve in jih izpreminjamo po medsebojnem dogovoru državne in cerkvene oblasti, ne pa po liberalnem načelu, ki trdi, da je država edini izvir vsega prava.[1])

Teoretična podlaga spora je bil konflikt med prirodnim in pozitivnim pravom. Cerkev se je naslanjala na stališče, ki ga je nekdaj imela, ne ozirajoč se na dejstvo, da so se socialne prilike izpremenile in zato zahtevale novo pravno formulacijo, odgovarjajočo potrebam moderne dobe. Urediti je bilo treba vnanje razmere cerkve in države, ki so morale biti v ustavni državi drugačne nego pod absolutizmom. Cerkev je branila svoje politično stališče v imenu verstva, prisvajajoč si monopol na verstvo, kakor bi verstva izven cerkve sploh ne bilo, dasi je verstvo zmisel, princip življenja, a cerkev le družba, imajoča skupno verstvo! Cerkev je stala na stališču apriorne, absolutne resnice, dasi sta verstvo in cerkev ravno tako podvržena zgodovinskemu razvoju kakor vse druge socialne tvorbe, ker cilj, zmisel življenja je pri različnih narodih in v različnih dobah različen. V cerkvenem naziranju se kaže konservativnost, to je precenjevanje minulosti, ki spaja politiko z religijo ali celo popolnoma nadomešča religijo s politiko. Ta cerkveni nazor je prav tako škodljiv naprédku vede in nravnosti, kakor verstvu samemu.

Nasproti precenjevanju minulosti, kojega glavna zaščitnica je cerkev, stoji prirodno pravo, ki popravlja izrastke preteklosti in ureja življenske razmere v zmislu potreb sedanjosti. To ni prirodno pravo francoske filozofije 18. stoletja, ki v svojem apriorizmu in racionalizmu prezira ves socialni razvoj, marveč to je prirodno pravo v zmislu evolucijske teorije, ki preteklost vpošteva toliko, kolikor soglaša s sedanjostjo in

[1]) „Slovenski Gospodar“, 20. štev. z dne 15. maja 1873.

oboje organsko spaja med seboj. Tako se onemogočuje skrajni racionalizem in skrajni historizem.[1])

Kdo naj ureja medsebojno življenje? Na eni strani si prisvaja to pravico cerkev, kar je anahronizem; zakaj to, kar je nekoč bilo, se v tej obliki ne vrača nikdar več. Na drugi strani pa se naglaša načelo o vsemogočnosti države, kakor bi poleg nje ne moglo obstojati ničesar drugega. Narodnost, znanost, umetnost, nravnost, verstvo — vse naj bi bilo odvisno od države, ki bi si na ta način podvrgla vse panoge kulture. Dva ekstrema si stojita nasproti, ki se pa zopet dotikata: cerkev in država. V zmislu prirodnega prava bi bilo, da si človeška družba sama po raznih svojih organizacijah ureja svoje razmere in prepušča skupni organizaciji vseh skrb za skupne interese. Ločitev cerkve od države je s tega stališča edino upravičena rešitev prepornega vprašanja. Temu se pa upira cerkev, ako ji je politika več nego verstvo; a tudi kapitalistna država se nerada odreka uslug, ki jih more dajati cerkev.

Tako je bilo pri nas v Avstriji, ko je bil z uvedbo ustavnosti onemogočen konkordat in je bilo treba za novo vsebino nove oblike. Ako bi bili cerkev in država hoteli popolno svobodo, bi bili morali zahtevati ločitev. Cerkev pa je skušala obdržati svojo prejšnjo postojanko ob izpremenjenem položaju in se je spuščala v boj z napredkom, ki ga niso izumeli šele konfesionalni zakoni 1868. leta in cerkveno-politične postave leta 1874. Kulturni boj je bil plod socialnega razvoja in uzakonjenje svobodomiselnih zahtev ni bilo drugega nego kodifikacija tega, kar se je dejansko izpreminjalo: prirodno pravo je izpodrivalo dotlej veljavno pozitivno pravo. Na drugi strani so pa državo vladajoči sloji, nemška buržoazija, izvajali izpremembo v svojo korist, kakor so cerkveni krogi zagovarjali konkordat v prid sebi, a oboji so odklanjali popolno ločitev, ker bi bila škodovala interesom obojih. Današnje razmere zahtevajo tako pravno formulacijo, ki daje prostost i cerkvi i državi in ne škoduje ni verstvu ni politiki, nasprotno koristi obema, ker ju osamosvaja.

Na Slovenskem so se v boju med cerkvijo in državo „stari“ naslanjali izključno na cerkev, „mladi“ pa na državo. Dočim so „stari“ vse zlo valili le na državo, si dr. Janez Pogačar, tedanji knezoškof ljubljanski, ni zapiral oči pred dejanskim položajem in ni karal le ene strani. Ob svojem nastopu je v pastirskem listu z dne 6. septembra 1875. leta glede ljudskega šolstva priznal, da se duhovščini tudi po novi postavi odpira široko in rodovitno polje, a mera dobrodejnega vpliva ni odvisna samó od duhovske časti, ampak od osebne

[1]) Emanuel Chalupný, Úvod do sociologie. (Praga, 1905, II. zv. str. 431—466.)

vrednosti. Pomenljiva je tudi naslednja izjava dr. Pogačarja v istem pastirskem listu: „V naših časih se od vseh strani sliši klic: Vera je v nevarnosti! Dobro. Odkod pa prihaja nevarnost? Spominjam se evangelijske prilike: «Ko so delavci spali, je prišel sovražnik in je ljuliko prisejal med pšenico». Preden kamen vržemo na druge, sami sebe vprašajmo: Ni li vera okrog nas zato v nevarnost prišla, ker smo spali, ali — kar je ravno isto — nepristojnosti počeli?“

„Mladi“ so uvidevali potrebo nove uredbe in zahtevali državno nadoblast. Šuklje ni bil popolnoma zadovoljen s Stremayrjevimi postavami, ker so se mu kljub naprednosti zdele polovičarske in celó svobodno cerkev v svobodni državi je smatral za nezadostno sredstvo nasproti velikanskemu hierarhičnemu sistemu.[1]) Dr. Razlag se je v svojem državnozborskem govoru dne 7. marca 1874. leta tudi izrekel zoper ločitev cerkve od države, a iz drugih razlogov nego Šuklje, ker je zahteval sporazumno akcijo države in cerkve, zagovarjajoč sicer nazor, da se da pogodba odpovedati, zakon pa izpremeniti. Značilno za slovensko posvetno inteligencijo je dejstvo, da se je izrekal za svobodno cerkev v svobodni državi leta 1861. v „Stimmen aus Innerösterreich“ Andrej Einspieler. Utemeljeval je svoj nazor na sledeči način: V področje cerkve spada večnost, v področje države časnost. Idejno stoji cerkev nad državo in sicer po svojem izviru in namenu; toda v resnici, v svoji zgodovinski realnosti stoji cerkev poleg države. Cerkev po svojem namenu nima pravice nad časnostjo, državo, a prav tako se ne sme podrejati državi: obe oblasti delujeta druga poleg druge. Načelno ločitev cerkve in države zahtevajo tudi dejanske, verske razmere. Ustava zagotavlja versko svobodo in enakopravnost raznih verskih družb. Nekatera vprašanja (šolstvo, menjavanje konfesije, zakon) se dajo rešiti le na podlagi svobodne cerkve; ne dajo se pa rešiti na temelju privilegovane državne cerkve in taka cerkev je vsaka, ki potrebuje državnega priznanja. Država ne more dovoljevati cerkvi drugega nego pravico bivanja, cerkev pa ne more od države tirjati drugega nego pravico bivanja in svobodnega razvoja.[2])

Glede razmerja katoliške cerkve do drugih verskih družb pripominja Einspieler, da so po zakonu vse priznane verske družbe enakopravne, toda objektivno je najvišja in najresničnejša srednjeveška ideja, naj bi bil en hlev in en pastir, a doslej še nismo dospeli do tega ideala: duh evangelija

[1]) „Slovenski Narod“, 27. štev. z dne 4. febr. 1874.

[2]) „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1861, I. zv. str. 57—65. Svobodno cerkev v svobodni državi je zagovarjal tudi dr. Klun v pismu na svoje volilce z dne 15. nov. 1867. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. IX. str. 201—204.)

pa prepoveduje vsako nasilno in nečiste nagibe uporabljajoče poseganje v verski razvoj človeštva.[1])

28. Meščanstvo po Slovenskem je pri državnozborskih volitvah 1873. leta glasovalo za nemške ustavoverce in „Slovenski Narod“ je upravičeno pisal, da se zanesljivi sobojevniki ne pridobivajo samo z lepimi besedami o domovini, narodu in svobodi.[2]) Politični boj med „mladimi“ in „starimi“ je bila le epizoda. Karakteristiko temu boju daje izvolitev Hohenwarta, nemškega fevdalca, ki jo je „Slovenski Narod“ odobraval, pišoč: „Mi smo čisto zadovoljni, da je Hohenwart izvoljen, ker smo odločni anticentralisti, samo proti temu smo morali biti, da bi ga nam dr. Costa na Notranjskem diktiral proti možu, ki smo ga mi hoteli. Če bi bili „stari“ Hohenwarta takoj kandidirali na Gorenjskem, bi mi ne bili ničesar rekli.“[3])

Prvi poskus sprave med obema slovenskima strankama sta napravila dr. Geršak in Božidar Raič. Slovenci naj bi se zopet združili pod geslom: Blagost naroda in upor germanizaciji! Kar se s tema točkama ne ujema, se naj opusti; kar je indiferentnega, naj se da na prosto voljo posameznikov. Na svojem polju naj dela vsak po svojih posebnih stanovskih ali socialnih pravilih in isto prosto gibanje pripušča tudi svojemu sosedu. Pravomočne dosedanje postave se sprejemajo z vsemi posledicami; kar je kvarnega na njih, se odpravi po zakoniti poti.[4]) Dr. Ulaga je v imenu konservativne stranke zahteval n. pr. cerkveno avtonomijo, odstranitev „Narodovega“ in „Slovenčevega“ urednika ter izročitev teh listov drugim močem; Herman pa sploh ni bil za pogodbo.[5])

Raičev predlog je bil kompromis, ki je izražal premalo konkretnosti in ni imel upanja, da prodre v tej obliki na obeh straneh. „Stari“ so dobro poznali „mlade“ in vedeli, da so pripravljeni ne le za kompromis v taktiki, marveč tudi za kapitulacijo v načelih.

„Slovenec“, ki je pisal, da se mu izrek „rajši volim nemškutarja nego Mladoslovenca“ ne zdi več trd, zakaj nemškutarstvo in krščanstvo se ne izključujeta, dočim mladoslovenstvo pomenja brezverstvo,[6]) je mesec pozneje začel govo-

---

[1]) „Stimmen aus Innerösterreich“, Celovec, 1861, II. zv. str. 139—156.

[2]) „Slovenski Narod“, 249. štev. z dne 29. okt. 1873.

[3]) „Slovenski Narod“, 242. štev. z dne 21. okt. 1873. V notranjskih kmetskih občinah je proti Hohenwartu zmagal dr. Razlag, nakar je bil Hohenwart izvoljen v gorenjskih kmetskih občinah, kjer mu je prepustil mandat dr. Poklukar.

[4]) Raičevo pismo z dne 16. sept. 1874. *KJV.*

[5]) Raičevo pismo z dne 6. okt. 1874. *KJV.*

[6]) „Slovenec“, 108. štev. z dne 12. sept. 1874.

riti o spravi[1]) in je naglašal naslednja načela: Osebni liberalizem ne kali edinosti, toda takoj je izpodbit steber, na katerem sloni prijateljstvo, kakor hitro bi „mladi“ veri na škodo delali propagando za liberalizem; zakaj boj za slovensko narodnost se bojuje na Slovenskem, a boj za liberalizem ne bo izbojevan na Slovenskem in najmanj v uredništvu „Slovenskega Naroda“.[2]) „Slovencu“ je prvo Bog in sveta vera, češ: kakšne narodnosti bomo po smrti?[3]) Vera in narodnost sta mu na Slovenskem eno in neločljiva.[4])

„Starim“ je bil posebno na poti dr. Razlag. „Slovenec“ ga je označil naravnost za izpodtiko sloge, pišoč, da je „petra scandali“.[5]) V seji kranjskega deželnega zbora dne 12. oktobra 1874. leta je nastopal dr. Razlag za enakopravnost učiteljic z učitelji in za zvišanje učiteljskih plač. „Stari“ so bili proti temu, dr. Bleiweis je bil mnenja, da nič ne de, ako manjka učiteljev, ker jih lahko nadomeščajo duhovniki, ki so gotovo dobri učitelji. V seji dne 10. maja 1875. leta so bili „stari“ v šolskem vprašanju poraženi, ker so poleg Nemcev glasovali proti njim tudi dr. Razlag, dr. Zarnik, Grasselli in še dva druga slovenska poslanca. Dr. Razlag je kmalu potem zapustil Ljubljano in se ločil od političnega delovanja; „stari“ so se oddahnili. „Slovenec“ mu je pisal v slovo, da je vrl in blag mož povsod, samo na političnem polju je kakor jelen na ledu.[6]) „Glas“ pa je uganjal hinavščino: po smrti Costovi, ko je bil dr. Razlag še nevaren, mu je očital neznačajnost;[7]) toda, ko je jemal slovo od politike, potem je pa omenjal, da so mu tudi politični nasprotniki priznavali značajnost in zmernost.[8])

Smrt nepriljubljenega dr. Coste in odhod dr. Razlaga — oboje 1875. leta — sta olajševala „mladim“ umikanje. „Slovenec“ je gladil pot, pišoč, naj bi smrt Costova združila Slovence v eno dušo in eno telo.[9]) To se je tudi zgodilo in sicer sta se najprej na Goriškem glasilo in društvo „starih“ spojili z glasilom in društvom „mladih„ v skupno glasilo „Sočo« in skupno društvo „Slogo“. Za kako ceno? Politično društvo „Sloga“ se ne vtika v strogo verske zadeve in ne učini ničesar, kar bi utegnilo žaliti vero, njene zavode in duhovski stan; politično glasilo „Soča“ ne razpravlja cerkve-

[1]) „Slovenec“, 122. štev. z dne 15. okt. 1874.
[2]) „Slovenec“, 25. štev. z dne 27. febr. 1875.
[3]) „Slovenec“, 33. štev. z dne 18. marca 1875.
[4]) „Slovenec“, 34. štev. z dne 20. marca 1875.
[5]) „Slovenec“, 144. štev. z dne 5. dec. 1874.
[6]) „Slovenec“, 70. štev. z dne 17. jun. 1875.
[7]) „Glas“, 6. štev. z dne 5. febr. 1875.
[8]) „Glas“, 25. štev. z dne 18. jun. 1875.
[9]) „Slovenec“, 18. štev. z dne 11. febr. 1875.

nih ali verskih vprašanj in torej ne dela propagande za vero, za njene zavode ali za duhovski stan; na drugi strani pa tudi ne sme kritikovati vere, njenih zavodov ali duhovskega stanu![1]) Ta poravnava in sprava se je sklenila dne 6. decembra 1875. leta. „Slovencu“ ni bila všeč, češ, da se je katoliška stranka čisto udala liberalni.[2])

Kaj je privedlo „stare“ na Goriškem, da so sklenili spravo z „mladimi“? Ali rodoljubna skrb za bodočnost naroda? Rodoljubje dr. Lavriča in dr. Tonklija se sploh ne da primerjati. Dr. Lavriču, protestantu, tudi katoliški „Slovenec“ ni mogel odrekati nesebičnosti in poštenosti.[3]) „Glas“ je prvi pozival goriške Slovence k slogi in jih vztrajno klical k spravi.[4]) Ob enem s temi vabečimi glasovi pa slišimo tudi tožbe, da ima „Glas“ premalo delavcev[5]) in „Slovenčev“ goriški dopisnik je po dognani spravi priznaval, da je bil „Glas“ duševno in gmotno na slabem.[6]) In to je bil eden poglavitnih vzrokov, da se je sklenila sprava, ker se „Glas“ ni mogel vzdrževati zaradi pomanjkanja duševne in gmotne podpore. Tudi društvo „Gorica“ je bilo le bolj na papirju; voditelji „starih“ (dr. Gabrijelčič, dr. Tonkli) so hoteli svoje nazadovanje prikriti s spravo, o kateri sami niso bili prepričani, a „mladi“ vsega tega niso vedeli. Tako je pojasnil Bleiweisu politične razmere na Goriškem mož, ki jih je gotovo dobro poznal: Andrej Marušič.[7])

„Mladi“ so v svoji nezavednosti in zmedenosti pograbili prvo priliko, da naprte vso politično odgovornost „starim“; ti so pa v boju zoper Auersperg-Lasserjevo vlado sukali staro orožje fevdalstva in reakcionarstva. Ali se je potem kaj čuditi, da so mesta in trgi obračali hrbet Slovencem ter da si je kranjsko nemštvo in nemškutarstvo s pomočjo vlade (Vesteneckove mahinacije!) pridobilo leta 1875. večino v obrtno-trgovski zbornici in nato pri deželnozborskih volitvah leta 1877. potisnilo še enkrat — a to zadnjikrat — slovensko večino na Kranjskem v manjšino?

V tem času je ustanovil Ivan Dolinar polmesečnik „Edinost“, ki je začela izhajati v Trstu dne 8. januarja 1876. leta in ji je bil izprva s Cegnarjevo pomočjo urednik Dolinar, potem pa Dolenc.

---

[1]) „Glas“, 53. štev. z dne 31. dec. 1875.

[2]) „Slovenec“ 14. štev. z dne 1. febr. 1876.

[3]) „Slovenec“, 33. štev. z dne 18. marca 1876. 37. štev. z dne 28. marca 1876.

[4]) „Glas“, 2. štev. z dne 8. jan. 1875; 5. štev. z dne 29. jan. 1875; 9. štev. z dne 26. febr. 1875; 22. štev. z dne 28. maja 1875; 41. štev. z dne 8. okt. 1875.

[5]) „Glas“, 52. štev. z dne 24. dec. 1874.

[6]) „Slovenec“, 19. štev. z dne 14. febr. 1876.

[7]) Marušičevo pismo z dne 9. jan. 1876. *KB.* (Priobčeno v Naših Zapiskih, Ljubljana, 1909, zv. III. in IV. str. 71.)

Z izvolitvijo grofa Hohenwarta se je težišče slovenske politike preneslo na Dunaj; zakaj Hohenwartu se je pokoraval dr. Bleiweis v vseh važnih vprašanjih. Vso svojo prihodnost so zidali Slovenci na konservativno plemstvo: poleg grofa Hohenwarta so bili namreč od 1879. leta dalje slovenski poslanci še knez Windischgrätz, baron Gödel in vitez Schneid.

Slovenci so tvorili s Čehi, Poljaki in konservativnimi Nemci „železni obroč desnice", ki je dajal vladi Taaffejevi državnozborsko večino. Slovenski poslanci, združeni v Hohenwartovem klubu, so pod vplivom omenjenih konservativnih aristokratov zvesto podpirali Taaffeja, dasi je na pr. grof Barbo pisal Bleiweisu ob Taaffejevem nastopu, da ni nikdar nič držal nanj in se ne smemo nadejati, da bi nam bil pravičen.[1]) In Davorin Trstenjak je pisal dr. Vošnjaku, naj kranjski Slovenci pazijo, da se ne bodo še kesali svojih Hohenwartov, Windischgrätzov in Schneidov, ker so preveč zaupljivi in še niso uvideli, kaj je „avstrijanstvo".[2]) S slovensko pomočjo se je vzdrževal dalje, zlasti pri obmejnih Slovencih, protislovanski sistem, ki je bil poleg tega reakcionaren. A največja ironija je bila menda pač ta, da je Taaffeja v trenutku, ko bi bil s svojo volilno reformo vsaj nekoliko koristil Slovanom, vrgel ravno Hohenwart, ker mu je bila ta volilna reforma prenapredna.

O baronu Gödelu piše dr. Bleiweis že 1871. leta, da nima lastnega prepričanja in da vse dela le „ad maiorem sui gloriam". Dr. Razlag ga je označil za moža, ki nima trdnega značaja, ki se dela Slovenca in se rad suče v duhovniških krogih, da bi po Slovencih dospel do visokih mest.[3]) Tudi Schneid mu očita častilakomnost in ni mu všeč, ker se tako tišči v ospredje.[4]) Gödela so volili štajerski Slovenci v državni zbor.

Knez Windischgrätz je bil vladni kandidat, ki je nanj opozarjal Slovence grof Hohenwart.[5]) Schneid, ki je zanj delal, piše Bleiweisu, da bi bila izvolitev Windischgrätza zelo ljuba Taaffeju, ki si je želi, a ne more za to takoj kaj ponuditi.[6]) Drugikrat piše Schneid, da je Windischgrätzova kandidatura zbudila senzacijo v dvornih krogih.[7]) Zakaj je bilo vladi in grofu Hohenwartu toliko do tega, da prodre knez Windischgrätz, pojasnjuje Schneid s tem, češ, da

[1]) Pismo grofa Barba z dne 16. avg. 1879. *KB.*
[2]) Trstenjakovo pismo z dne 7. avg. 1880. *KJV.*
[3]) Bleiweisovo pismo dr. Costi z dne 13. maja 1871. *KB.*
[4]) Schneidovo pismo z dne 19. sept. 1879. *KB.*
[5]) Hohenwartovo pismo z dne 11. dec. 1879. *KB.*
[6]) Schneidovo pismo z dne 21. dec. 1879. *KB.*
[7]) Schneidovo pismo z dne 23. dec. 1879. *KB.*

so z vstopom Čehov v državni zbor zapustili tudi konservativni aristokratje svojo pasivnost, da aktivno paralizujejo vpl v liberalne aristokracije, ki je imela doslej odločilno besedo pri kr ni. Zato imenuje Schneid kandidaturo Windischgrätzovo „einen staatsklugen Schritt", „eine sehr antiauersperg'sche Tatsache", zakaj, čim bolj se udeležuje visoko konservativno plemstvo političnih bojev, tem bolj gotovo kulturno napredujejo razni narodi.[1]) In tako je po zaslugi dr. Bleiweisa in grofa Hohenwarta tvegal slovenski narodič svoje skromne moči za fevdalstvo konservativnega plemstva!

Vitez Schneid je delal na to, da bi se zmerne želje konservativne stranke izražale v konciliantnih oblikah brez razburljivih debat v časopisju in brez demonstrativnih priredeb.[2]) Zato tudi ni odobraval prošnje za razpust kranjskega deželnega zbora,[3]) ki je imel od 1877. leta nemško večino in v katerega so Slovenci leta 1880. vstopili z izjavo, da prihajajo iz patriotizma, ker kaže Taaffejeva vlada voljo, biti pravična vsem narodom; a ker tudi ona ni hotela pred koncem volilne dobe razpustiti deželnega zbora, sta ga zapustila dr. Bleiweis in Klun, dočim so drugi ostali. Schneid je priporočal, naj Slovenci izrekajo Taaffeju zaupanje v zmerni obliki, ker bi preveč narodno in preveč enostransko ovacijo utegnili nasprotniki izrabljati, da bi delali vladi nove težkoče.[4]) Grof Taaffe pozna želje Kranjske in jih vpošteva, v kolikor ne nasprotujejo njegovemu programu, to je: držati se mora poti, ki ne užali zlasti Nemcev in ne ustvarja političnih mučenikov.[5]) Schneid je bil tudi mnenja, da bi bilo velikega pomena, ako bi se baronu Schweglu, ki je bil vodja ustavovercev na Kranjskem, postavil mostiček do Slovencev.[6]) Pri tej priliki bodi omenjeno, da so Slovenci leta 1879. ponudili baronu Schweglu kandidaturo v Ljubljani, a on jo je odklonil.[7])

Schneid je bil nasprotnik vsakemu koraku v nekoliko radikalnejši obliki, češ, da bo to možno takrat, kadar se osnuje strankarska vlada iz „desnice".[8]) Če bi Slovenci takoj silili vlado h koncesijam, bi jo spravljali v nevarnost, ker se mora poprej okrepiti, preden stopi v akcijo. Vsaka koncesija, ki bi jo dal Taaffe, bi bila okrepitev opozicije.[9]) S tega stališča je

---

[1]) Schneidovo pismo z dne 23. dec. 1879. *KB.*
[2]) Schneidovo pismo z dne 29. jul. 1879. *KB.*
[3]) Schneidovo pismo z dne 22. avg. 1879. *KJV.*
[4]) Schneidovo pismo z dne 15. dec. 1879. *KB.*
[5]) Schneidovo pismo z dne 21. dec. 1879. *KB.*
[6]) Schneidovo pismo z dne 5. sept. 1879. *KB.*
[7]) Schweglovo pismo z dne 20. junija 1879. *KB.*.
[8]) Schneidovo pismo z dne 4. jan. 1880. *KB.*
[9]) Schneidovo pismo z dne 13. sept. 1880. *KJV.*

nastopal Schneid proti Čehom, ker so mu bili preglasni v svojih zahtevah.[1])

Na eni strani kaže Schneid veliko zaupljivost v Taaffeja, a na drugi strani so prišli tudi nadenj trenotki, da je tožil zaradi brezuspešnosti slovenskih prizadevanj.[2]) A zopet se je tolažil, da nam je Taaffejeva politika ugodna, čeprav nam zaradi svoje mnogostranske obveznosti ne more pomagati v malih rečeh.[3]) Želel je, naj bi se Slovenci proti ustavovercem izrekli za zahteve nemške demokratične stranke, ki jo je vodil dr. Kronawetter: za znižanje cenza za volitev v državni zbor in za progresivni osebno-dohodninski davek.[4])

V zmislu Schneidovih načel je pisal leta 1881. v Mariboru ustanovljeni list: „Südsteierische Post". V programu se pravi: Strankarski politični boj absorbuje najboljše moči. To ne vznemirja ljudstva, je li na krmilu Herbst ali Hohenwart ali Taaffe, marveč to, kako se dela gospodarska politika, ali ima trgovina trg, prometna sredstva, tarife, ki jo pospešujejo, ali se ščiti obrtni stan pred propadom, kakšna je carina. Žurnalistika podžiga strasti in neti narodni prepir. „Südsteierische Post" ne stoji brezpogojno v službi nobene stranke, ona hoče delati v zmislu narodnega sporazumljenja, objektivno presojati dnevne dogodke in zmanjševati nasprotstva.[5]) Schneid je tožil, da „Slovenski Narod" in „Slovenec" niti ne omenjata lista, dasi je edini časnik na Štajerskem, ki je naklonjen Slovencem in piše časih za nemške odjemalce še preveč v slovenskem zmislu.[6])

Schneid je bil kot človek poštenjak, resničen prijatelj Slovencev, toda kot politik pooseblenost Taaffejevega sistema, čigar glavni znak je bilo uspavanje narodov, ki naj brezpogojno zaupajo vladi kot svoji dobri materi.

* * *

Dr. Bleiweisu se je posrečilo kljub epizodi 1873. leta zbrati vso slovensko politično javnost pod konservativno streho, v kateri sta igrala odločilno ulogo duhovščina in plemstvo. Kakor se mu je izmaknil svobodni napredek slovenske literature, tako mu je tudi v politiki ušlo važno spoznanje, da konservativnost ne more biti vez, ki naj spaja slovenski narod s plemstvom: plemstvo si je, naslanjajoč se na cerkev, hotelo ohraniti svoje politične postojanke, ki jih je z demokratizacijo vsega

[1]) Schneidova pisma z dne 21. sept., 30. sept. in 17. okt. 1880. *KJV.*
[2]) Schneidovo pismo z dne 5. okt. 1880. *KJV.*
[3]) Schneidovo pismo z dne 21. okt. 1880. *KJV.*
[4]) Schneidovo pismo z dne 28. okt. 1880. *KJV.*
[5]) „Südsteierische Post", 1. štev. z dne 6. aprila 1881.
[6]) Schneidovo pismo z dne 30. dec. 1881. *KJV.*

javnega življenja bolj in bolj izgubljalo, Slovenci so se pa morali za svoje politično stališče še le boriti. Dr. Bleiweis je bil prvi politični vodja narodnose prebujajočega slovenskega kmeta-posestnika, čigar kulturni varuh je bil duhovnik. To je bil delokrog, ki je v njem dr. Bleiweis živel in se izživel.

Splošno se dandanes priznava pomen Levstikovega in Stritarjevega nastopa v literaturi, ki sta jo dvignila nad Bleiweisovo stališče in ugodno vplivala na kulturni razvoj Slovencev s svojo kritično smerjo, če že ne vedno v snovi, pač pa gotovo v obliki. In glej! Kar se v literaturi priznava, da je bilo nujno potrebno, to se izpodbija v politiki z ene in z druge strani. V tem tiči ravno nemetodičnost in nesistematičnost in zato tudi neuspešnost slovenskega političnega razvoja, da ne hodi vzporedno s kulturnim napredkom. V literaturi je zavladala mestna kultura, v gospodarstvu in politiki pa so se „mladi“ po prvem zaletu ustrašili samega sebe; zato so ostali na polovici pota in so samo eksperimentovali. In to je bila hiba. Poizkus je umesten in potreben v teoretičnem znanstvu, a v socialnem življenju, kjer imamo opraviti z živo materijo, s človekom, je eksperiment nevaren. Politično misliti in delati, a ne samo o politiki govoriti, se pravi: poznati socialni razvoj ter s smotreno organizacijo ta razvoj uravnavati in pospeševati. Tega niso znali „mladi“: dr. Razlag je bil osamljen zapustil politično torišče, a Jurčič, dr. Lavrič, dr. Vošnjak, dr. Zarnik so se pobotali s „starimi“; od vsega političnega „mladoslovenstva“ je ostal samo Zarnikov narodni radikalizem, ki ga dobro označuje Levec, češ, da je mogel ugajati zlasti širjemu občinstvu, da je pa morala njegova slava oveneti povsod, kjer se je obravnavalo stvarno.[1]) Posvetna inteligencija, ki ji je bil vzor Zarnikov radikalizem, ni našla politične ideje za slovenski narod. Posledica tega je bila reakcija, ki jo je začel in dovedel do zmage dr. Anton Mahnič.

[1]) Fr. Levec, Dr. Valentin Zarnik. (Ljubljanski Zvon, 1888, str. 307.)

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA
00000471546